

Tor-Einar Hovde

Norsk diplomati i Italia 1922-1939

En studie av diplomatenes arbeid, holdninger og påvirkningskraft

Masteroppgave i Historie
Veileder: Espen Storli
Trondheim, mai 2017

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Forord

Med denne oppgaven avslutter jeg nitten år på skolebenken, og snart er det i stedet jeg som står fremst i klasserommet. Historiefaget inneholder mye, men en sentral del av faget handler om å forstå kildebruk. I samfunnet omgir vi oss med kilder til informasjon i alle former og fasonger og evnen til å vurdere disse kildene kritisk er nødvendig, men det må læres. Gjennom lektorstudiet og denne konkrete studien har jeg undersøkt utallige kilder til informasjon. Forhåpentligvis har jeg opparbeidet meg en god forståelse for nettopp denne delen av historiefaget og kan formidle det videre på en god måte.

Først og fremst må jeg takke min veileder, Espen Storli. Du er god å samarbeide med. Takk for raske og gode tilbakemeldinger. Videre vil jeg rette en stor takk til Trondheim by for fem strålende år. Jeg sitter igjen med mange gode minner fra GKV, St. Olavs og Fort Tyholt. Takknemligheten er stor overfor alle jeg har fått lov til å dele stue med og dra på tur med. Takk også til der som står meg aller nærmest.

Sist, men ikke minst, takk til alle dere andre som burde ha blitt takket.

Innholdsfortegnelse

Forord	i
Innholdsfortegnelse	iii
Kapittel 1. Innledning	1
1.1 Diplomaten.....	1
1.2 Historiografi.....	3
1.2.1 Norsk utenrikspolitikk i mellomkrigstida.....	3
1.2.2 Memoarlitteratur.....	6
1.2.3 Diplomati.....	7
1.3 Metode og primærkilder.....	10
1.4 Oppgavens struktur	11
Kapittel 2. Bakgrunn: Norge, diplomatiet og Italia	13
2.1 Norsk utenrikspolitikk i mellomkrigstida.....	13
2.2 Fra gammelt til nytt diplomati.....	14
2.3 Et hierarkisk diplomati.....	16
2.4 De norske diplomatene.....	17
2.5 Italia.....	19
Kapittel 3. Diplomatiets funksjon i Italia	21
3.1 Innledning.....	21
3.2 Å være til stede.....	22
3.2.1 Å observere i nasjonalforsamlingen.....	22
3.2.2 Å møte italienske politikere.....	25
3.2.3 Å møte Mussolini og Ciano.....	27
3.2.4 Corps diplomatique.....	30
3.3 Informasjon fra pressen.....	32
3.3.1 Italiensk presse.....	32
3.3.2 Norsk presse.....	34
3.4 Handelspolitikk.....	36
3.5 Avslutning.....	38
Kapittel 4. Diplomatenes holdninger til det fascistiske regimet	41
4.1 Innledning.....	41
4.2 Tre faser i minister Irgens` forhold til Mussolini.....	42
4.2.1 Forargelse fra start?.....	42

- Drapet på Matteotti.....	44
4.2.2 Velvilje på slutten av 20-tallet og starten av 30-tallet?.....	45
- Frykten for Hitler.....	46
- Stormaktspolitikk.....	48
4.2.3 Forakt etter Etiopiakrigen, 1935-1939?.....	50
- Sanksjonene feiler.....	52
- «Konge av Italia Keiser av Etiopia».....	53
- «Mussolini kastet sig i armene på Hitler».....	54
4.3 Avslutning.....	56
Kapittel 5. Konklusjon.....	59
5.1 Diplomatenes arbeid.....	59
5.2 Påvirkning på norsk utenrikspolitikk.....	62
Primærkilder.....	65
Litteratur.....	67
Internettkilder.....	70

Kapittel 1. Innledning

1.1 Diplomaten

19.november 1925 var de kommunistiske opposisjonspolitikere til stede i deputertkammeret i Roma. Deres talsmann, Maffi, tok ordet og sa at Mussolinis og fascistenes manifestasjoner «ikke svarte til arbeidermassernes tanker og følelser.» Uttalelsen falt ikke i god jord hos fascistene, og generalsekretær Farinacci kommanderte: «silenzio». Det skulle ikke tales ondt om Il Duce på den måten og generalsekretæren gav Maffi «to smeldende ørefiker» til stor entusiasme fra den fascistiske forsamlingen. «Derefter opstod der et kortere håndgemæng, hvorunder de kommunistiske deputerte ble fikt op av medlemmer av den store fascistiske majoritet og derefter bokstavelig sparket ut av salen. Komne ut på gaten fik flere av dem en ny omgang prygl av derværende fascisthobe.»¹

Hendelsen ble beskrevet i rapporten den norske ministeren i Roma, Johannes Irgens, sendte til Utenriksdepartementet (UD) dagen etter hendelsen inntraff. Irgens konkluderte behersket: «efter dette kan man vel nok forstå at opposisjonens medlemmer ikke føler nogen lyst eller opfordring til å delta i kammerets forhandlinger.»² Rapporten fra Irgens viser flere interessante historiske forhold. Den gir gjennom en dramatisk situasjonsskildring innblikk i hvordan samfunnet endret seg i Italia etter Mussolini tok makten, høsten 1922. Samtidig er den en viktig kilde til å forstå hvordan de norske diplomatene arbeidet og hvordan de rapporterte hjem til norske myndigheter. Skildringen viser også at arbeidsforholdene til de utenlandske diplomatene endret seg i takt med samfunnsutviklingen. Det er disse forholdene jeg i denne oppgaven skal undersøke.

Johannes Irgens hadde kommet til Italia da det ennå satt en parlamentarisk regjering ved makten, våren 1922, men regimet Mussolini etablerte utviklet seg gradvis til et diktatur.³ Opposisjonen i nasjonalforsamlingen ble i november 1926 helt fjernet,⁴ så det var ikke lenger en arena for politisk diskusjon, men i stedet en arena for hyllest av fascismen. Det samme ble den italienske pressen, som fra samme år bestod av kun fascistvennlige aviser.⁵ De norske utsendingene skulle være offisielle representanter, beskytte norske interesser og innhente

---

¹ Fra Irgens til UD, 20.nov 1925. «Fascistene og de parlamentariske reformer.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/ Boks 7313/ Bind I

² Fra Irgens til UD, 20.nov 1925. «Fascistene og de parlamentariske reformer.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/ Boks 7313/ Bind I

³ Francis Irgens. *En norsk diplomats liv: Minister Johannes Irgens 1869-1939*. Norge 1952: 130

⁴ Ottar Dahl. *Fra konsens til katastrofe: kapitler av fascismens historie i Italia*. Oslo 1996: 22-23

⁵ Fra Irgens til UD, 2.mars 1926. «Pressefriheten i Italien. Lov av 31.december 1925.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/ Boks 7313/ Bind I

informasjon til UD, så de kunne fatte utenrikspolitiske avgjørelser.⁶ Samfunnsforholdene i Italia og den urolige tiden i Europa for øvrig etter 1. verdenskrig, gjorde at oppdatert informasjon fra de stedlige diplomatene ble svært viktig for å kunne ta avgjørelser i Oslo. Gjennom sine kontakter med politikere, det diplomatiske korpset⁷ og folket i Italia var diplomatene derfor helt avgjørende for å opprettholde kontakten mellom landene og for å informere norske myndigheter.

Til tross for den betydningsfulle rollen diplomatene hadde på denne tiden er lite blitt skrevet om det norske diplomatiet og spesielt lite er skrevet om de utsendte diplomatene. Med denne oppgaven ønsker jeg å bidra til å fylle et tomrom i norsk utenrikspolitisk forskning, som i hovedsak har vært opptatt av å undersøke politikken som er blitt ført av myndighetene i Oslo. Den norske utenrikstjenesten var begrenset i mellomkrigstida og de utsendte diplomatene var sannsynligvis sentrale bidragsytere i den norske utenrikspolitikken.

Hovedmålet med denne oppgaven er å undersøke hvordan norske diplomater i Italia arbeidet i mellomkrigstida og i hvilken grad de hadde påvirkning på norsk utenrikspolitikk. Med en slik undersøkelse kan vi forstå mer av hvordan norske diplomater i samtida arbeidet. Det fascistiske diktaturet skilte seg fra andre stater i samtida, men ved å trekke frem enkelte samtidige eksempler fra andre norske legasjoner kan vi se at de utsendte diplomatene trolig arbeidet på liknende måter.

Spørsmålene jeg ønsker å finne svar på er følgende:

- Hvordan arbeidet de norske diplomatene i Roma mellom 1922 og 1939?

Denne delen omfatter å svare på en rekke underspørsmål: Fra hvor fikk diplomatene informasjonen de trengte for å gi Utenriksdepartementet et riktig bilde av det som skjedde? Hvor mye kontakt hadde de med Mussolini? Hvordan endret arbeidsforholdene seg underveis?

- Hvilke holdninger hadde diplomatene til fascistregimet og i hvilken grad hadde diplomatene noen påvirkning på norsk utenrikspolitikk?

Holdningene kommer til uttrykk gjennom beskrivelser Irgens og legasjonssekretær, Ove Vangsten, gjorde i sine rapporter til UD. Deres vektlegging og fokus viser hvordan

---

⁶ «Instruksjon for gesandtskaberne» skrevet av Waldemar Foss, 24.08.1906. i RA/S-2259/ Arkivnøkkel 1906/ Boks 211, Mappe: Gesandtskapsinstruksjer av 25.aug 1906. Forarbeider m.v.

⁷ Den samlede diplomatiske representasjonen i en hovedstad (corps diplomatique). Hentet fra Cathal J Nolan, *The Greenwood Encyclopedia of International relations. Volume 1 A-E*. London 2002: 436

holdningene til regimet utviklet seg gjennom perioden. Den periodiske avgrensningen av studien sammenfaller med Johannes Irgens` tid som minister i Roma fra 1922 til 1939. Sammenfallende med dette tok Mussolini makten i 1922 og 2.verdenskrig brøt ut i 1939.

Ved å besvare disse spørsmålene ønsker jeg å bidra til historieskrivingen om det norske diplomatiet i Italia og derigjennom gi mitt bidrag til den bredere historien om hvordan utsendte norske diplomater arbeidet i mellomkrigstida. Jeg har studert korrespondansen mellom den norske legasjonen⁸ i Roma og det norske utenriksdepartementet, kilder som er tilgjengelig ved Riksarkivet. Kilstudien er støttet av forskningslitteratur om norsk utenrikspolitikk i mellomkrigstida og diplomatiteori.

1.2 Historiografi

1.2.1 Norsk utenrikspolitikk i mellomkrigstida

Forskning på norsk utenrikspolitikk i mellomkrigstida har hatt to fokusområder. Sikkerhetspolitikken og Norges forhold til stormaktene og Folkeforbundet er blitt grundig undersøkt. I tillegg er det blitt skrevet om hvordan politikken er blitt utført i praksis gjennom UD. Forskningen har hatt et ovenfra og ned-perspektiv der man hovedsakelig har sett på avgjørelsene som er blitt tatt i Oslo. Rollen til de diplomatiske stasjonene i utlandet er derimot mindre utforsket.

Nils Ørvik gjorde de første større undersøkelsene om norsk utenrikspolitikk i mellomkrigstida da han gav ut sine to verk om norsk sikkerhetspolitikk i 1960 og 1961.⁹ Begge verkene hadde undertittelen «fra forhistorien til 9.april 1940» og målet var å undersøke de faktorer som kunne ha hatt betydning for hvordan Norge stod forberedt da 2. verdenskrig brøt ut.¹⁰ Spørsmålet om nøytralitet eller kollektiv sikkerhet stod sentralt i den norske politikken i mellomkrigstida og Norges forhold til Folkeforbundet er derfor sentralt i Ørviks arbeid. Med medlemskapet i Folkeforbundet ønsket norske politikere å delta på den internasjonale arena i fredstid, men ved uroligheter ønsket man seg tilbake til nøytralitetslinjen.¹¹ For meg er det i denne oppgaven interessant å se hvilken politikk regjeringen i Oslo førte i den tiden Johannes Irgens ønsket opprustning, rett etter Hitler tok

---

⁸ En legasjon er en diplomatisk stasjon i en fremmed stat. Før 2. verdenskrig var det kun stormaktene som hadde lov til å kalle stasjonene sine for ambassader og stasjonssjefene for ambassadører. Småstatene, som Norge, måtte kalle stasjonene for legasjoner og stasjonssjefene for minister. Det skulle være forskjell på stormaktene og småstatene. Hentet fra Iver B. Neumann, «Diplomaten» i *Global politikk: Krig, diplomati, handel og nyhetsformidling i praksis*, redigert av Iver. B Neumann Oslo 2002: 130-131

⁹ Nils Ørvik. *Sikkerhetspolitikken 1920-1939: fra forhistorien til 9.april 1940 Bind I Solidaritet eller nøytralitet*. Oslo 1960 og *Sikkerhetspolitikken 1920-1939: fra forhistorien til 9.april 1940 Bind II Vern eller vakt*. Oslo 1961

¹⁰ Ibid: Forfatterens forord

¹¹ Ibid:210-211

makten i Tyskland.

Nestor i faget, Olav Riste, hevder at Norges utenrikspolitiske linje siden unionsoppløsningen kan karakteriseres som en helning mot vest.¹² Han hevder at Norges nøytralitet helt til 2. verdenskrig kun var en kulisser for den egentlige sikkerhetspolitikken, Storbritannias implisitte garanti om å gripe inn hvis noen gikk til angrep på Norge.¹³ Roald Berg følger i tradisjonen etter Riste og ser den samme helningen mot vest, helt fra 1814. Han hevder at Storbritannia, og fra 1949 USA, av egen interesse har vært garantimakter for norsk sikkerhet.¹⁴ Disse perspektivene er relevante i det jeg undersøker hvordan denne helningen mot vest spilte inn på arbeidet til det norske diplomatiet i Italia.

I nyere tid har Odd-Bjørn Fure anklaget tidligere forskning for å ha hatt et for entydig fokus på å forklare norsk sikkerhetspolitikk frem mot 2. verdenskrig.¹⁵ Han hevder at sikkerhetspolitikk var en liten del av norsk utenrikspolitikk i mellomkrigstida og at det var temaer i norsk utenrikspolitikk som ikke hadde noe med verdenskrigen å gjøre. I stedet tok Fure utgangspunkt i politiske, økonomiske og kulturelle utfordringer i norsk utenrikspolitikk og utvidet med dét synet på norsk utenrikspolitikk mellom de to verdenskrigene. Samtidig fokuserte også Fure på forholdet til stormaktene og Folkeforbundet og opptakten til 2. verdenskrig, men han trakk inn flere elementer enn kun sikkerhetspolitikken.

Folkeforbundet var det internasjonale forsøket på å hindre en andre verdenskrig, og Norges utenrikspolitikk i mellomkrigstida var tett tilknyttet forbundet. Derfor har den sentrale utenriksledelsens forhold til Folkeforbundet vært et viktig tema i forskningen. Karl Erik Haug har gransket det norske forholdet til Folkeforbundet i sin doktoravhandling fra 2012, *Folkeforbundet og krigens bekjempelse: Norsk utenrikspolitikk mellom realisme og idealisme*. Han kaller Norges politikk i mellomkrigstida for «avskjermingspolitikk». Han hevder norske politikere holdt idealistiske taler om internasjonal rett både i Norge og i Geneve, men i realiteten ønsket de ikke å involvere seg mer enn det som absolutt var nødvendig. Den økonomiske krisen i Europa og teorien om at det ikke var noen militære trusler mot Norge gjorde at man ønsket å forplikte seg i så liten grad som mulig internasjonalt.¹⁶ Sanksjonspolitikken, som Norge søkte avstand fra allerede ved innmeldelsen i

---

¹² Olav Riste. *Norway's foreign relations – A history*. Oslo 2005: 113

¹³ Roald Berg. *Norsk utanrikspolitikk etter 1814*. Oslo 2016: 13

¹⁴ Ibid: 163-164

¹⁵ Odd-Bjørn Fure. *Norsk Utenrikspolitikks historie Bind 3: Mellomkrigstid 1920-1940*. Oslo 1996: 11-12

¹⁶ Karl Erik Haug. *Folkeforbundet og krigens bekjempelse: Norsk utenrikspolitikk mellom realisme og idealisme*. Doktorgradavhandlinger ved NTNU. Trondheim 2012: 443

Folkeforbundet, ble derfor en stor utfordring under Etiopiakonflikten 1934-36.¹⁷ Konflikten viste at sanksjonspolitikken kunne dra Norge inn i stormaktstridigheter de i utgangspunktet ikke hadde noe med, og det ble derfor en dragkamp i årene frem mot andre verdenskrig om hvilken utenrikspolitisk linje Norge skulle føre.¹⁸

Ørvik, Riste, Berg, Fure og Haug er sentrale norske historikere innenfor utenrikspolitisk forskning. Deres forskning har tatt utgangspunkt i toppen av det utenrikspolitiske hierarkiet og sett på hvordan de sentrale politikerne i Oslo har forholdt seg spesielt til stormaktene og Folkeforbundet. De har i mindre grad beskrevet hvilken rolle det norske diplomatiet har hatt i utførelsen av norsk utenrikspolitikk. Dette poengterer Frida Brende Jenssen i sin masteroppgave om Norges forhold til den kinesisk-japanske konflikten på starten av 1930-tallet. Hun undersøker rapporter fra den norske legasjonen i Japan/Kina, i tillegg til rapporter fra delegasjonen i Folkeforbundet og UD, for å se hvilken innvirkning de utsendte diplomatene hadde på norsk utenrikspolitikk.¹⁹

Praktiseringen av utenrikspolitikken, gjennom Utenriksdepartementet, er den andre grenen av forskning på norsk utenrikspolitikk. Mens sikkerhetspolitikken er blitt grundig undersøkt, finnes mindre litteratur på dette området. Reidar Omang var lenge enerådende med sitt 50-års jubileumsverk i to bind, *Norsk utenrikstjeneste*, om Utenriksdepartementets historie.²⁰ 50 år etter skulle det igjen skrives et jubileumsverk om UD og Iver B. Neumann og Hallvard Leira forfattet dette.²¹

Omangs to bind om utenrikstjenesten fra 1905-1928 (historien om perioden 1928-1955 ble aldri skrevet av Omang) tok, på samme måte som forskningen på norsk utenrikspolitikk i mellomkrigstida, utgangspunkt i toppen av hierarkiet og han fortalte historien om den norske utenrikstjenesten sett fra Oslo. Omang hadde allerede gitt ut et verk om utenrikstjenesten da han gav ut Bind I av jubileumsverket. Det var en presentasjon av utenrikstjenesten slik den så ut i 1954, og for tiden før andre verdenskrig.²² Her beskrev han de ulike delene av utenrikstjenesten og hvordan de fungerte og han trakk frem de diplomatiske stasjonene som betydelige i norsk utenrikspolitikk. Han skrev at den norske loven og instruksjonen for utenrikske tjenestemenn gav dem autonom autoritet til å ta avgjørelser. Altså var diplomater i

---

¹⁷ Karl Erik Haug, «Stormaktsgarantier og kollektiv sikkerhetsgaranti 1918-1940» i *Selvstendig og beskyttet: Det stormaktsgaranterte Norge fra Krimkrigen til NATO*, redigert av Roald Berg. Bergen 2008: 50

¹⁸ Fure 1996: 202

¹⁹ Frida Brende Jenssen, *Norwegian foreign policy and the Sino-Japanese conflict 1931-1938*. Masteroppgave i historie. Trondheim 2016: 6-7

²⁰ Reidar Omang, *Norsk utenrikstjeneste: Grunnleggende år*. Oslo 1955 og *Norsk utenrikstjeneste II: Stormfulle tider 1913-1928*, Oslo 1959.

²¹ Iver B. Neumann og Hallvard Leira, *Aktiv og avventende: Utenrikstjenestens liv 1905-2005*. Oslo 2005

²² Reidar Omang, *Utenrikstjenesten*. Oslo 1954

andre land også utenrikspolitikere til en viss grad, selv om de også var bundet til hva den norske regjering hadde bestemt.²³ Dette er perspektiver som er viktige for å forstå det handlingsrommet Irgens hadde til å operere i som norsk sendemann²⁴ til Italia i mellomkrigstida.

Arvtakerne etter Omang, Iver B. Neumann og Halvard Leira, gav i 2005 ut sitt jubileumsverk om Utenriksdepartementet, 100 år etter etableringen. Målet med verket var å gi en oversikt over Utenriksdepartementets historie. De støtter seg til tider på Omang for den første tiden, men har undersøkt en stor mengde originale kilder for å gi en fylldig fremstilling av etableringen og utviklingen av UD.

1.2.2 Memoarlitteratur

Flere norske diplomater har selv etterlatt seg en memoarlitteratur som kan gi et bedre innblikk i det daglige virke ved utestasjonene enn det historikere i ettertid får til. Diplomatenene var vant til å beskrive og informere om hendelser. De var profesjonelle, ryddige og bevisste på sin egen rolle, og litteraturen de etterlater seg kan derfor gi nyttig informasjon om deres virke. Samtidig er litteraturen skrevet etter diplomatenes hukommelse og eventuelt egne rapporter, og man må også ta høyde for at de ønsker å fremstå i et godt lys i det de skal fortelle sin egen historie. Dette kan mer eller mindre umerkelig og ubevisst prege utvalg og betoning og en må derfor tilnærme seg kritisk i lesningen. Memoarlitteraturen begrenses også ved at den i liten grad refererer til kildene de har brukt. Med disse garderingene er memoarene viktige kilder til diplomatenes arbeid og liv.

Få av ministrene fra tiden rett etter unionsoppløsningen hadde imidlertid skrevet sine memoarer, da Francis Irgens gav ut en bok om sin far, *En norsk diplomats liv: Minister Johannes Irgens 1869-1939*, i 1952. Kun Fredrik Wedel Jarlsberg²⁵ (fra nå Fritz, som han ble kalt), Michael Strøm Lie²⁶ og Benjamin Vogt²⁷ hadde den gangen gitt ut sine memoarer.²⁸ I 1964 gav Rolf Andvord ut sine.²⁹ De skrev om personene de møtte, om stedet de var og de beskrev enkelte hendelser. På den måten får en se hvordan de personlig opplevde livet som diplomater.

Rolf Andvord beskrev selv sitt aktive diplomati som minister i Argentina, som førte til

---

²³ Omang 1954: 10-12

²⁴ Ordet *sendemann* ble innført i 1922 og var en fellesbetegnelse for ambassadører og ministre. Hentet fra Omang 1954: 16

²⁵ Fredrik Wedel Jarlsberg, *Reisen gjennom livet*. Oslo 1932

²⁶ Michael Strøm Lie, *Fra mit liv som diplomat*. Oslo 1929

²⁷ Benjamin Vogt, *Efter 1910*. Oslo 1945

²⁸ Irgens 1952: 7-10

²⁹ Rolf Andvord, *Med hånden på hjertet*. Oslo 1964

gode handelsavtaler mellom Norge og Argentina.³⁰ Under 2. verdenskrig ble han sendt som norsk minister til Sovjetunionen og da sovjetiske styrker var med på befrielsen av Nord-Norge etter krigen skal kong Haakon ha sagt: «Det skal De ha, Andvord, for dette har De ansvaret for.»³¹ Gjennom hans beskrivelser av eget arbeid som diplomat skjønner en hvor viktige brikker i et lands utenrikspolitikk disse diplomatene kunne være.

Fritz Wedel Jarlsberg var også en diplomat av stor betydning i mellomkrigstida. I *Reisen gjennom livet* skrev han om forhandlingene han gjorde på norske vegne etter 1. verdenskrig. Uten klarsignal fra den norske regjeringen tok han kontakt med den franske utenriksministeren i oktober 1918 og sa at han så det som en selvfølge at Norge fikk erstatning for tapene til den norske flåten. Han reiste krav om Spitsbergen (Svalbard) og «Murmanskysten», og forslo også at Norge skulle få en afrikansk koloni.³² Wedel Jarlsberg forhandlet med Frankrike, Storbritannia og USA i 1919 og sikret Norges suverenitet over Spitsbergen.³³ Med eksemplene Andvord og Wedel Jarlsberg ser vi at norske ministre i mellomkrigstida tok aktivt del i utenrikspolitiske avgjørelser for Norge og de ble hørt av Utenriksdepartementet i Oslo. I denne studien undersøker jeg i hvilken grad det samme var tilfelle for de norske diplomatene i Italia.

Biografien Francis Irgens skrev om sin far baserte seg på rapporter Johannes Irgens skrev da han var aktiv og det forfatteren husket. Han beskrev sin fars liv og karriere som utenriksstjenestemann i London, København, Roma og UD og er den eneste som har skrevet om livet til den erfarne diplomaten. Derfor er denne boka sentral i mitt arbeid, selv om forfatteren selv skriver at fremstillingen er «mere en beskrivelse av hvordan man levet enn hvordan man arbeidet.»³⁴ At biografien er skrevet av en nær slektning, og dermed har begrenset distanse, gjør at man må forholde seg til den med tilsvarende garderinger og forsiktighet som med memoarlitteraturen.

1.2.3 Diplomati

Internasjonalt finnes en rik litteratur om diplomati. Mye av det som er skrevet legger vekt på forhandlingen som metode, den historiske utviklingen av diplomatiet og stormaktspolitikken.³⁵ Det stedlige diplomatiet i fremmede hovedsteder har derimot fått relativt lite oppmerksomhet også internasjonalt. Harold Nicolson er en autoritet i litteraturen

---

³⁰ Andvord 1964: 119-123

³¹ Ibid: 235

³² Wedel Jarlsberg 1932: 367-368

³³ Ibid: 373

³⁴ Irgens 1952: 71

³⁵ Sigvald Hauge og Iver B. Neumann, *Hva er diplomati*. Oslo 2011: 7

om diplomati og *Diplomacy*, fra 1939 er, i følge Iver B. Neumann, et verk alle andre bøker om diplomati med respekt for seg selv bør referere til.³⁶ Henry Kissinger er også en autoritet i den diplomatiske verden. Han var amerikansk sikkerhetsrådgiver og utenriksminister under Richard Nixon og Gerald Ford og gav i 1994 ut et verk, med samme tittel som Nicolson, om stormaktsdiplomatiets utvikling fra 1600-tallet og frem til utgivelsen.³⁷ En tredje diplomatiforsker, Geoffrey R. Berridge, produserer fortsatt litteratur om diplomati og har hatt en mer praktisk tilnærming til diplomatiet, mens Iver B. Neumann er den ledende norske forsker på området.

Harold Nicolson definerer diplomati som: «the management of international relations by negotiation; the method by which these relations are adjusted and managed by ambassadors and envoys; the business or art of the diplomatist». Han legger altså vekt på forhandlingen som metode for diplomatene. Videre beskriver han den historiske utviklingen i diplomatiet og problematiserer overgangen fra gammelt til nytt diplomati. På den tiden boka ble skrevet viste Tyskland og Italia at utviklingen ikke hadde gått fra et gammelt absolutistisk diplomati til et nytt og demokratisk diplomati overalt. I disse landene var diplomatiet blitt mer personlig og hemmelig, mens utviklingen i land som Norge og Storbritannia var mer demokratisk. *Diplomacy* beskriver også en ambassadørs arbeidsdag i mellomkrigstida.³⁸ Denne beskrivelsen sammenlikner jeg med arbeidsoppgavene til de norske diplomatene.

Henry Kissinger har et mer eksplisitt fokus på stormaktspolitikken og den diplomatiske utviklingen øverst i hierarkiet siden 1600-tallet. Han ser på hvordan maktbalanse-systemet ble etablert i Europa og hvordan samhandlingen mellom stormaktene utviklet seg mot etableringen av nasjonalstatene på 1800-tallet. Alliansesystemet i forkant av 1.verdenskrig ble avløst av president Wilsons tanker om selvbestemmelsesrett og kollektiv sikkerhet. Det gamle diplomatiet skulle erstattes av en ny verdensorden.³⁹ Kissinger beskriver stormaktsdiplomati som ble utført på Wiener-kongressen og Paris-konferansen og hvordan statslederne samhandlet mellom møtene. Han fokuserer på Tysklands rolle i mellomkrigstida, men fra og med USA tok del i 2. verdenskrig er fokuset på amerikanernes sentrale posisjon i stormaktsspillet.

Geoffrey R. Berridge presenterer andre nyttige perspektiver enn stormaktsdiplomati. Han skriver om hvordan utenriktjenesten er bygget opp og hvordan den fungerer i praksis.

---

³⁶ Iver B. Neumann, *At home with the diplomats: Inside a European foreign ministry*. Ithaca and London 2012: 1 || Hauge og Neumann 2011: 92

³⁷ Henry Kissinger, *Diplomacy*. USA 1994

³⁸ Hele avsnittet fra Harold Nicolson, *Diplomacy*. London 1939. Se spesielt s. 15, 59-60 og 195-196

³⁹ Kissinger 1994: 222

Han legger derfor, som Nicolson, mye vekt på forhandlingen, som han regner som diplomatenes viktigste oppgave.⁴⁰ Han vier ambassadene sin rolle i utenrikstjenesten mye plass og han poengterer hvordan diplomatene ved ambassadene har lokal kunnskap, gode kontakter på stedet og dermed gode muligheter til å følge opp avtaler som er gjort.⁴¹ I tillegg til forhandlingen, er innsamling av informasjon noe han trekker frem som en sentral oppgave for de utsendte diplomatene. Ofte er de på jakt etter litt annen informasjon enn for eksempel journalister og de skal være mer presise i formidlingen av informasjonen enn andre.⁴²

I Norge er Iver B. Neumann den mest sentrale innen forskning på diplomati og utenrikstjeneste. Som G. R. Berridge, legger Neumann vekt på at informasjonsinnhenting er, og har vært, en viktig oppgave for de utsendte diplomatene.⁴³ Han kaller det diplomatenes «hands-on work». Deres rapporter og analyser av informasjon, og deretter deres anbefalinger, hevder han har vært med på å danne grunnlaget for utenrikspolitikken som er blitt ført de siste 150 årene.⁴⁴ Alene og sammen med andre har Neumann skrevet om ulike sider ved diplomati og han definerer diplomati som «måtene stater kommuniserer, forhandler og forholder seg til hverandre og til det internasjonale samfunnet på.» Diplomatene skal utvikle vennskapelige forhold mellom land, styrke internasjonalt samarbeid, utvikle handel og økonomiske forbindelser og motvirke konflikt og krig.⁴⁵ Han mener altså at det er mer enn forhandlinger, som Nicolson la vekt på i sin definisjon, og som ofte blir regnet som det mest sentrale i diplomati.⁴⁶

Reidar Omang skrev at diplomatenes rapporter skulle være vurderende og rådgivende og at de kunne inneholde egne meninger om det de rapporterte. Diplomatene kunne på den måten spille en sentral rolle i norsk utenrikspolitikk i mellomkrigstida.⁴⁷ Frida Brende Jenssen hevder at den norske utenrikstjenesten var begrenset i mellomkrigstida og at de som faktisk var til stede derfor må ha vært viktige for den norske regjeringen.⁴⁸ Gjennom rapporter fra den norske ministeren i Japan og Kina, Ludvig Aubert, studerer hun hvordan den norske regjeringen forholdt seg til informasjonen de fikk utenfra. Ministeren kom med konkrete anbefalinger som den norske regjeringen måtte forholde seg til og ta beslutninger på bakgrunn av. Det samme gjaldt under Etiopiakonflikten mellom Italia og Etiopia, som Bjørn Lien

---

⁴⁰ Geoffrey R. Berridge, *Diplomacy, Theory and practice. Fourth edition.* Basingstoke 2010: 3

⁴¹ Ibid: 89

⁴² Ibid: 117-118

⁴³ Neumann 2012: 20

⁴⁴ Ibid: 3

⁴⁵ Hauge og Neumann 2011: 11

⁴⁶ Nolan 2002: 433

⁴⁷ Omang 1954: 14

⁴⁸ Brende Jenssen 2016: 7-8

Bakke beskriver i sin masteroppgave.⁴⁹ Han tar for seg forholdet mellom Italia og Norge under konflikten og bruker blant annet rapportering fra den norske legasjonen i Roma. Men først og fremst handler hans oppgave om Norges forhold til Folkeforbundet under konflikten.

Det politiske forholdet mellom Norge og Italia i mellomkrigstida er lite beskrevet i litteratur. Det som er blitt berørt er Etiopiakonflikten og det den medførte av handelssanksjoner og ny retning i norsk sikkerhetspolitikk i etterkant. De norske diplomatenes arbeid i perioden skal her gis oppmerksomhet.

1.3 Metode og primærkilder

Metoden jeg har brukt i min undersøkelse er en historisk-kvalitativ metode. Jeg har besøkt Riksarkivet i Oslo ved flere anledninger og undersøkt originale rapporter fra den norske legasjonen i Roma til UD mellom 1920 og 1939. Kildene jeg har brukt er arkivert i to ulike arkiv, Utenriksdepartementets arkiv⁵⁰ og arkivet etter ambassaden i Italia.⁵¹ Både materialet fra ambassaden i Italia og fra Utenriksdepartementet er arkivert etter dossier-prinsippet, som betyr at rapportene er arkivert etter saken rapporten angår. Hvis en sak pågikk over flere år vil derfor denne saken være samlet på et sted fra start til slutt. Men det kan også hende at en rapport som ville være interessant for et tema er arkivert en annen plass fordi hovedtemaet for rapporten var noe annet. Dette er forbehold jeg har måtte ta når jeg har skrevet denne oppgaven. Andre utfordringer med kildeundersøkelsene er at noen rapporter er borte eller at konteksten i rapportene var underforstått i samtida, men vanskelig tilgjengelig for dagens lesere. Mengden kilder er også utfordrende. Det er mye korrespondanse mellom legasjonen i Roma og UD og det er stadig en følelse av at det kan være noe mer som kan sette min problemstilling i et nytt lys. Samtidig er det umulig å se på alt og jeg har derfor gjort utvalg. Jeg har valgt et politisk og handelspolitisk fokus i granskningen av kildene. Det vil si at jeg har utelatt rapporter som ikke har hatt politisk karakter. Jeg har også valgt å kun se på den norske legasjonen sitt arbeid og har derfor utelatt rapportene fra den norske generalkonsulen i Genova. Ved tre anledninger har jeg dog brukt rapporter fra generalkonsulen for å understøtte enkelte poeng i oppgaven. Generalkonsulatets korrespondanse med UD står derfor igjen til videre forskning. Min problemstilling er avgrenset til Johannes Irgens` periode som minister i Roma og som stasjonssjef rapporterte han oftere til UD enn det legasjonssekretær Vangensten

---

⁴⁹ Bjørn Lien Bakke, *Norge og konflikten mellom Italia og Etiopia 1935-36*. Masteroppgave i historie. Trondheim 2016.

⁵⁰ Riksarkivet (RA) / Utenriksdepartementet (S-2259) / arkivnøkkel 1906,1924 og 1937

⁵¹ Riksarkivet (RA) / Utenriksstasjonene, Ambassaden i Roma, Italia, 1905-1940 (S-6161)

gjorde. Kildetilfanget gir derfor et sterkt fokus på Irgens til fordel for legasjonssekretæren, og Vangensten har dermed fått en birolle i denne oppgaven.

I UD's arkiv har jeg hovedsakelig undersøkt boksene som har tilknytning til Italia under emnene: «Politiske meddelelser i alminnelighet» (arkivnøkkel⁵² 1906), «Fremmede lands politiske forhold i sin alminnelighet» (arkivnøkkel 1924) og «Verdenspolitikk – politiske meldinger fra norske legasjoner» (arkivnøkkel 1937). I arkivet etter ambassaden i Italia har jeg undersøkt bokser under emnet: «Saksarkiv 1905-1940». I de 56 boksene, med godt over 1000 rapporter, jeg har undersøkt, er de aller fleste rapportene skrevet på skrivemaskin. Det har gjort mitt arbeid særdeles mye enklere enn hvis jeg måtte tolket diplomathåndskriften til Irgens og Vangensten gjennom nesten 20 år. Da Johannes Irgens arbeidet ved legasjonen i London fra 1905, hadde de to skrivemaskiner som ble behandlet med «en blanding av fortvilelse og to pekefinger. Hastet det meget foretrakk man å skrive med penn og blekk.»⁵³

Det positive med å bruke disse kildene er originaliteten i arbeidet. Disse kildene er det svært få som har sett på før. Mappene som rapportene ligger lagret i er pent tatt vare på og rapportene lå i en jevn stabel da jeg tok de frem. Dette indikerer at de har ligget urørt i lang tid. Francis Irgens benyttet en del av rapporteringene til sin far da han skrev sitt verk i 1952, Nils Ørvik refererer til et par viktige rapporter og Bjørn Lien Bakke benyttet seg av rapporter i forbindelse med Etiopiakonflikten. Min undersøkelse benytter derfor mye kildemateriale som ikke er sett på før eller som kun er blitt sett av Francis Irgens. Denne oppgaven kan dermed fortelle noe nytt om legasjonen i Roma, om norsk diplomati og om norsk utenrikspolitikk.

1.4 Oppgavens struktur

Denne masteroppgaven er delt opp i 5 kapitler, der dette første innledningskapittelet nærmer seg slutten. Kapittel 2 er et bakgrunnskapittel som presenterer bakgrunnen for oppgavens tema og problemstilling. Der vil jeg først gi et overblikk over norsk utenrikspolitikk i mellomkrigstida før jeg ser på utviklingen fra et gammelt til nytt diplomati og den hierarkiske oppbyggingen av diplomatiet. Deretter presenterer jeg de to norske diplomatene denne oppgaven følger, Johannes Irgens og Ove Vangensten, før jeg gir et lite innblikk i det italienske samfunnet etter første verdenskrig og inn i fascistperioden.

---

⁵² Den første arkivnøkkel i UD's arkiv kom i 1905. Deretter kom en ny i 1906, som ble endret i 1924 før enda en ny kom i 1937. Hentet fra Neumann og Leira 2005: 99

⁵³ Irgens 1952: 53

Kapittel 3 er det første av to analysekapitler. I dette kapitlet tar jeg for meg de norske diplomatenes arbeid i Italia. En stor del av deres arbeid gikk ut på å rapportere til Norge om det som skjedde politisk og i samfunnet. Jeg undersøker hvem diplomatene hadde kontakt med, hvor hyppig de hadde kontakt med Mussolini, deres samarbeid med andre diplomater og deres forhold til pressen. Gjennom dette kapitlet ønsker jeg å fortelle hvilke informasjonskanaler de norske diplomatene hadde under det fascistiske diktaturet og hvordan dette utviklet seg underveis. I tillegg tar jeg for meg endringen av arbeidsoppgaver for diplomatene på starten av 1930-tallet, da handelspolitikk ble en stor del av legasjonens arbeid.

Kapittel 4 diskuterer Johannes Irgens` og Ove Vangenstens holdninger til det fascistiske regimet og i hvilken grad de norske diplomatene hadde påvirkning på norsk utenrikspolitikk. De var begge tidlig klar over brutaliteten ved Mussolini og fascistene, og de foraktet pressesensuren og overgangen til et diktatur. Samtidig så de positivt på en del praktiske ordninger regimet etablerte og de var opptatt av å opprettholde et godt forhold mellom Norge og Italia på grunn av handelen mellom landene.

Kapittel 5 er avslutningskapitlet i oppgaven. Her samler jeg trådene fra analysekapitlene og beskriver hvilke konsekvenser diplomatenes arbeid i Roma hadde for den norske utenrikspolitikken i mellomkrigstida. Ved å trekke frem enkelte eksempler fra andre norske legasjoner vil denne studien bidra til å forstå mer av hvordan norsk diplomati i mellomkrigstida arbeidet.

Kapittel 2. Bakgrunn: Norge, diplomatiet og Italia

2.1 Norsk utenrikspolitikk i mellomkrigstida

Helt fra unionstida med Sverige og frem til 1940 var det et utenrikspolitisk mål å holde Norge nøytrale. Norge ønsket at konflikter skulle løses gjennom voldgift, basert på folkeretten.⁵⁴ Som småstat hadde ikke Norge mulighet til å gjøre seg gjeldende i stormaktspolitikken, men ved å være et foregangsland innen fredsarbeid kunne de allikevel få anerkjennelse fra stormaktene. Idealistisk fredspolitik ble derfor en viktig del av norsk utenrikspolitikk. Hallvard Leira kaller denne norske utenrikspolitikken for status-jagende.⁵⁵ Denne politikken ble formalisert med medlemskapet i Folkeforbundet, men på tross av deltakelsen i forbundet hevder Karl Erik Haug at Norge gjennom hele mellomkrigstida arbeidet for å løse på forpliktelsene medlemskapet medførte.⁵⁶ Norge fryktet at sanksjonene de var forpliktet til å følge ved en konflikt ville føre dem inn i konflikter de ellers ikke ville ha noe med å gjøre. Norske politikere så ingen reelle sikkerhetspolitiske trusler mot Norge, før situasjonen i Europa tilspisset seg fra 1938. Den geografiske posisjonen plasserte Norge på utsiden av stormaktenes spill og sanksjonspolitikken kunne bare gi negative følger. Norske politikere ville ikke betale for andre lands sikkerhet.⁵⁷ Det er dette Karl Erik Haug kaller «avskjermingspolitikk». Norge var med i Folkeforbundet, men ønsket å skjerme seg fra forpliktelsene.⁵⁸ Da det ble innført sanksjoner overfor Italia i 1935 hadde Norge egentlig ikke noe valg. Norges status-jagende politikk som en fredsnasjon passet dårlig med å avslå sanksjonene mot en nasjon som hadde brutt forbundspakten.

Norges betydelige tørrfiskhandel med Italia ble stanset, men Norge var blant de første til å ta opp igjen handelen da sanksjonene ble opphevet.⁵⁹ Økonomien i kyst-Norge var avhengig av tørrfisksalget og det var derfor meget ugunstig å havne i konflikter som påvirket handelen.⁶⁰ Det som ble viktig for småstatene etter konflikten var å posisjonere seg så de ikke skulle havne i samme situasjon igjen. De nordiske statene og Benelux-landene leverte i 1936 en samlet erklæring der de ikke lenger regnet seg som bundet til sanksjonsforpliktelsene i Folkeforbundspakten, og to år senere erklærte Norge sin nøytralitet i enhver krig.⁶¹

---

⁵⁴ Berg 2016: 12

⁵⁵ Benjamin De Carvalho and Iver B. Neumann. *Small state status seeking: Norway's quest for international standing*. New York 2015: 36-37

⁵⁶ Haug 2012: 367

⁵⁷ Haug 2008: 59

⁵⁸ Haug 2012: 414

⁵⁹ Bakke 2016: 84

⁶⁰ Haug 2012: 443

⁶¹ Riste 2005: 136-137

I følge Olav Riste var nøytralitetspolitikken kun en kulisser for den reelle politikken, som handlet om at Norge, fra 1814-1940, håpet og trodde britene ville komme dem til unnsetning hvis noen angrep.⁶² Norge stolte på den implisitte garantien fra Storbritannia og følte seg derfor ikke avhengig av den kollektive sikkerheten Folkeforbundet stod for. Dessuten hadde Folkeforbundet lidd nederlag både i Manchuriakonflikten og i Etiopiakonflikten og Norges beste mulighet for å unngå å bli dratt inn i en kommende krig var en streng, ubetinget nøytralitet.⁶³ Da Tyskland angrep Norge i 1940, var det ikke lenger mulig å holde den nøytrale linjen. Den implisitte garantien fra vestmaktene ble byttet ut med en krigsallianse under krigen og et varig vestlig samarbeid i NATO, fra 1949.⁶⁴

2.2 Fra gammelt til nytt diplomati

Norges første utenriksminister, Jørgen Løvland, sa at Norge skulle føre «en meget kraftig udenrikspolitikk», ved å forsvare nøytraliteten. Norge skulle holde seg utenfor alliansene som kunne dra landet inn i krig med «nogle af de europæiske krigerstater.» I tillegg skulle Norge føre en energisk handels- og næringspolitikk.⁶⁵ Siden handelssamarbeid ble sett på som viktigere enn politisk samarbeid var det ikke lett for Thor von Ditten, som hadde deltatt i det felles svensk-norske utenriksvesenet før 1905, å overbevise Stortinget om at de utsendte diplomatene måtte få høy nok lønn. Von Ditten var opptatt av at diplomatene måtte tjene nok til å kunne delta i selskapslivet der de var stasjonert. Diplomaterne som sjelden var representert ved selskapseligheter fungerte dårlig, da disse møtene var en viktig arena for å få kontakter og skaffe informasjon.⁶⁶ For å bli tatt opp i utenriksvesenet startet man som ulønnet attache. Man måtte dermed ha en personlig formue eller rik familie for å få muligheten i utenriktjenesten. Lønningene strakk ikke til for deltakelse i selskapslivet, så diplomatene måtte regne med å bruke egne midler.⁶⁷

I løpet av første verdenskrig ble Utenriksdepartementet og diplomatiet høyere ansett hos politikerne og i opinionen. Verdenskrigen hadde bevist at global politikk var noe Norge måtte ta på alvor.⁶⁸ Menn i pent tøy på fine middager var det mange så for seg, og slik var også det europeiske diplomatiet i stor grad før 1. verdenskrig. Etter krigen endret det seg, og spesielt med opprettelsen av Folkeforbundet ble det snakket om et «nytt» diplomati. Det

---

⁶² Berg 2016: 15

⁶³ Fure 1996: 211-212

⁶⁴ Berg 2016: 71-72

⁶⁵ Roald Berg, *Norge på egen hånd 1905-1920*. Norsk utenrikspolitikk historie: Bind 2. Oslo 1995: 53-54

⁶⁶ Neumann 2012: 9

⁶⁷ Omang 1954: 24

⁶⁸ Neumann og Leira 2015: 70-71 || Omang 1955: 322-324

skulle ikke lenger bare være aristokrater som hadde mulighet til å bli diplomater, stormaktspolitikken skulle ikke være enerådende og avtaler skulle ikke holdes hemmelige. Vanlige borgere skulle ha muligheten til å bli diplomat og det skulle være et åpent multilateralt diplomati fremfor et hemmelig bilateralt.⁶⁹ Overgangen til det nye diplomatiet i Norge ble ytterligere formalisert med den nye utenriksordningen i 1922. Norge fulgte da i den fellesvestlige utviklingen med å slå sammen Utenriksdepartementet, diplomatiet og konsulatvesenet til en enhet, som Tyskland hadde gjort i 1918 og som USA kom til å gjøre i 1924.⁷⁰ Den nye ordningen brøt med gamle tradisjoner om at alle høyere statstjenestemenn måtte ha juridisk embetseksamen. Også de uten embetseksamen skulle ha mulighet til å komme inn i utenriksvesenet.⁷¹ Det var en tydelig profesjonalisering med byråkratiske rutiner, det ble et skille mellom privatøkonomi og statens eiendom og det var ikke lenger selvsagt at man kunne ansette egne barn i tjenesten.⁷²

Det ble hevdet i samtida at det nye diplomatiet var et «democratic diplomacy». Dette var ikke Harold Nicolson helt enig i. Utviklingen fra et absolutistisk diplomati til et demokratisk diplomati var en del av overgangen fra det gamle til det nye diplomatiet, men Nicolson mente at man ikke kunne se på det som et gammelt og mørkt diplomati og et nytt og lyst. Land som Storbritannia og Norge hadde gjennomgått overgangen til det nye diplomatiet. Der arbeidet diplomatene under utenriksministeren, utenriksministeren var en del av regjeringen som hadde flertall i nasjonalforsamlingen (Stortinget), og nasjonalforsamlingen var representanter valgt inn av et fritt folk med stemmerett. Nicolson viste derimot til Italia og Tyskland, der diplomatiet var blitt mer diktatorisk i løpet av den siste tiden, da han skrev *Diplomacy* i 1938. Diplomati var der blitt mer personlig og hemmelig, og overgangen til det nye diplomatiet hadde derfor ikke skjedd overalt. Heller ikke en demokratisk stat som USA førte det nye diplomatiet helt ut. Versailles-konferansen etter 1. verdenskrig, ledet av president Woodrow Wilson, ble utformet uten Tyskland, småstatene ble holdt utenfor i mye av forhandlingene, pressen ble lite informert og Wilson, David Lloyd George og Georges Clemenceau forhandlet til tider kun seg imellom. USA ble heller ikke medlem av Folkeforbundet. Det nye diplomatiet var ikke helt etablert..⁷³

---

⁶⁹ Neumann 2002: 137

⁷⁰ Berridge 2010: 128

⁷¹ Omang 1954: 96-97

⁷² Neumann og Leira 2005: 110

⁷³ Hele avsnittet fra Nicolson 1939. Se spesielt s 34-35, 57-60 og 82-84

2.3 Et hierarkisk diplomati

Wiener-kongressen i 1815 formaliserte den diplomatiske virksomheten. Storbritannia, Preussen, Russland og Det Østerrikske keiserdømmet ble enige om å slutte fred med Frankrike og disse fem styrte storpolitikken i Europa frem til første verdenskrig.⁷⁴ Det ble etablert et tittelhierarki i tre klasser. Øverst var ambassadørene, pavelige utsendinger eller legater, under dem kom utsendinger, ministre eller andre som var akkreditert til suverener og under dem igjen kom charges d`affaires (ivaretager av forretningene) som var akkreditert til utenriksministre.⁷⁵ Disse var gjerne stasjonert på en utenriksstasjon i en fremmed hovedstad. I 1876 kalte alle stormaktene sine stasjoner for ambassader. Småstatene hadde ikke lov til å kalle sine stasjoner for ambassader eller sendemennene for ambassadører. Stormaktene mente at det ikke ville avspeile det reelle maktforholdet hvis alle sjefer for stasjoner ble kalt ambassadører. I stedet ble de norske stasjonene og stasjonssjefene frem til 2.verdenskrig kalt for legasjoner og ministre.⁷⁶ Gjennom mellomkrigstida ble ordet «sendemann» brukt som en fellesbetegnelse for de utsendte sjefene for legasjonene.⁷⁷ Som en anerkjennelse av den norske kampen mot nazistene under andre verdenskrig tok president Franklin D. Roosevelt initiativ til at Norge og USA skulle oppgradere sine respektive legasjoner til ambassader og flere nasjoner fulgte da i samme spor.⁷⁸ Den norske minister i Washington, Wilhelm Morgenstjerne, ble med det i 1943 Norges første ambassadør.⁷⁹ Det diplomatiske universalspråket hadde tidligere vært latin, men med Frankrikes store politiske og kulturelle innflytelse på Ludvig 14.s tid ble fransk gradvis mer brukt. I 1818, på kongressen i Aix-la-Chapelle, ble det bestemt at avtaler skulle signeres etter alfabetisk rekkefølge på fransk. Dette var en viktig seier for fransk som diplomatspråk.⁸⁰ Med andre verdenskrig mistet Frankrike sin posisjon som stormakt og engelsk tok da over som diplomatspråk.⁸¹

Selv om det var en overgang fra gammelt til nytt diplomati etter 1. verdenskrig, fortsatte den hierarkiske oppbygningen i diplomatiet. Den norske utenriksinstruksen av 1928 hadde følgende lønnsklasseoversikt:

- Sendemann av første lønnsklasse (for eksempel London og Paris) og utenriksråd

---

⁷⁴ Keith Hamilton og Richard Langhorne, *The practice of diplomacy: Its evolution, theory and administration*. London og New York 1996: 91

⁷⁵ Neumann 2002: 129

⁷⁶ Ibid: 130

⁷⁷ Ingegerd Galtung og Alf R. Bjerke (red.) *Fra diplomatiets verden*. Oslo 1983: 35.

⁷⁸ Omang 1954: 17

⁷⁹ Neumann 2002: 131

⁸⁰ Hamilton and Langhorne 1995: 105

⁸¹ Galtung og Bjerke (red.) 1983: 34-35

- Sendemann av annen lønnsklasse (for eksempel Madrid, Warsawa og jeg antar også Roma) charge d`affaires, generalkonsul
- Legasjonsråd, konsul
- Legasjonssekretær, visekonsul⁸²

Denne rangeringen viser at London og Paris var de ypperste stasjonene mens Tyskland og Russland hadde blitt degradert til annenrangs stormakter etter 1. verdenskrig.⁸³

Roma var derimot ikke en legasjon av ypperste klasse. Inntil 1. verdenskrig hadde ministeren i Berlin også ansvar for Wien og Roma. Da Italia gikk inn i verdenskrigen på Trippelententens side i 1915, bortfalt ansvaret for Italia av seg selv. Tyskland og Italia kriget imot hverandre og det ble umulig å ha ansvar for disse to landene samtidig. Den norske regjeringen skjønnte da at den gamle ordningen ikke ville fungere i lengden. Handelen med Italia, spesielt tørrfiskhandelen, var betydelig og Italia hadde selv hatt ministerpost i Kristiania siden 1912.⁸⁴ Vinteren 1916 ble Jørgen Brunchorst dermed den første norske ministeren i Roma.⁸⁵ Italia gikk seirende ut av 1. verdenskrig og ble regnet som en av «the Big Four» i fredsoppgjøret, men de ble ikke ansett som en stormakt på linje med Storbritannia, Frankrike og USA.⁸⁶ Da Johannes Irgens ble minister i Roma i 1922, var han allikevel ingen annenrangs diplomat. Han hadde vært utenriksminister i Norge og minister i London og København. Selv forventet han å ta over prestisjestillingen som minister i Paris etter Fritz Wedel Jarlsberg både i 1925 og i 1930, men han ble værende i Roma til han gikk av med pensjon i 1939.⁸⁷

2.4 De norske diplomatene i Roma

Ove Conrad Langaard Vangensten ble ansatt ved den norske legasjonen i Roma som attache i 1917 og i 1919 ble han legasjonssekretær.⁸⁸ I den rollen forble han til juni 1940, før han ble flyttet til Bern som legasjonsråd på grunn av Italias deltakelse i 2. verdenskrig. I Bern ble han i fem år før han var et år i Aten som charge d`affaires, inntil han døde 7.november 1946. I 1948 ble det skrevet en minnebok for 50-årsstudentene ved universitetet i Kristiania fra 1897. Vangensten var den gang en av studentene og han ble hyllet i omtalen. Han ble omtalt som en

---

⁸² Neumann og Leira 2005: 114

⁸³ Fure 1996: 232

⁸⁴ Neumann og Leira 2005: 155

⁸⁵ Omang 1959: 231-233

⁸⁶ Kissinger 1994: 231

⁸⁷ Irgens 1952: 159-160

⁸⁸ Helga Sverdrup Ekrheim og Olav Ekrheim. *Norges filologer og realister*. Stavanger 1933: 537. Hentet fra nb.no

meget god diplomat med stor kjennskap til Italia. Han var interessert i europeisk kunst og kultur og spesielt innenfor vitenskap var han dyktig.⁸⁹ Han skrev til og med sin doktoravhandling om Leonardo da Vincis språk.⁹⁰ Han var lingvist og hadde undervist ved universitetet i Kristiania før han begynte i diplomatiet i Roma.⁹¹ Der var han i fem år før Johannes Irgens overtok som minister.

Irgens var en langt mer rutinert diplomat og startet sin utenrikske diplomatkarriere allerede i 1905, som den første diplomatiske representanten for det uavhengige Norge til London. Frem til våren 1908 arbeidet han under minister Fritjof Nansen og da Nansen trakk seg tilbake ble Irgens forfremmet fra legasjonssekretær til minister. I den rollen satt han i to år, før han ble spurt om å være utenriksminister i Wollert Konows regjering fra 1910. Som utenriksminister fikk han kjennskap til hvordan UD fungerte, et departement han arbeidet for i over 30 år. Etter to år som stiftamtmann på Hamar søkte Irgens på stillingen som minister i Roma, men fikk i stedet stillingen som minister i København. Der var Irgens med sin kone og yngste sønn i seks år, fra april 1916, til han fikk stillingen som minister i Roma, våren 1922.⁹²

Da Irgens først havnet i Roma var det etter en konflikt med Dr. Arnold Ræstad, som i 1921 var norsk utenriksminister. Ved markeringen av 200 årsdagen for Peter Wessel Tordenskiolds død, i København i 1920, fikk Irgens oppgaven å legge ned en krans fra Trondheim, Tordenskiolds fødeby. Irgens antok at teksten på kransen kom til å vekke misnøye i Danmark og forslø en annen tekst, som fortsatt ville fremheve Trondheim, men som ville vekke mindre harme i Danmark. Dette førte i stedet til uvilje fra norsk presse, spesielt «Trondhjems Adresseavis», som mente Irgens var mer dansk enn norsk. Da Arnold Ræstad ble utenriksminister året etter, ønsket han å fjerne Irgens som minister i København på grunn av Tordenskiold-saken. Irgens ble da tilbudt den ledige stillingen som minister i Roma, som han hadde søkt på uten hell i 1916. Ræstad fremhevet stormaktsstillingen Italia hadde befestet med seieren i verdenskrigen og at de trengte en minister med erfaring. Johannes Irgens takket ja til stillingen, og det var ikke på grunn av hans manglende kompetanse eller erfaring at han aldri kom tilbake til en av stormaktene i Europa. Selv sa den norske ministeren at en stor grunn til at han ønsket å flytte fra København var at han ikke kunne stå inne for politikken den norske regjeringen ønsket å føre i Grønlandssaken overfor Danmark. Det ser ut til at det var private ting, som motsetningen til Ræstad og deretter at han likte Italia, som

---

⁸⁹ Uten forfatter, *Studentene fra 1897: Biografiske opplysninger samlet til 50-års jubileet 1947*. Bergen 1948: 132-135. Hentet fra nb.no

⁹⁰ Ekrheim og Ekrheim 1933: side 537. Hentet fra nb.no

⁹¹ Uten forfatter, *Studentene fra 1897*. 1948: 132-135. Hentet fra nb.no

⁹² Hele avsnittet fra Francis Irgens 1952. Se spesielt s. 36, 48-49, 61 og 109-111

gjorde at han ble i Roma. Irgens hadde også en fordel i Italia som få andre diplomater hadde, han hadde «la bande verde», storkorsbåndet av St.Mauritius og Lazarus Ordenen. Dette var en italiensk orden han ble en del av i kraft av å være Norges utenriksminister (1910-1913), en utmerkelse kun statsministre, utenriksministre og ambassadører fikk i samtida. Den gangen ble en slik utmerkelse tillagt stor vekt og det åpnet dører som ellers ikke ville vært åpne for et lite lands minister.⁹³

2.5 Italia

1. verdenskrig kostet Italia enormt, både økonomisk og humanitært, og landet slet med å komme tilbake til en normal økonomi og produksjon etter verdenskrigen.⁹⁴ Politisk var det også ustabilitet. Den liberale eliten som frem til krigen hadde regjert i Italia fikk hard konkurranse fra flere partier, spesielt det katolske *Partito Popolare Italiano* og det sosialistiske *Partito Socialista Italiano*.⁹⁵ Ingen av dem var store nok til å regjere alene og deres fiendskap mot hverandre blokkerte ethvert forsøk på koalisjon med andre grupperinger. Dermed var det de liberale politikerne fra tiden før krigen som i hver sine korte perioder regjerte det kaotiske Italia også de første årene etter krigen. Det politiske systemet var ikke lenger i stand til å stabilisere Italia og det var en radikaliserings i samfunnet der kommunismen truet.⁹⁶ Fascistene gjorde seg gradvis bemerket, og i 1921 ble 35 fascister valgt inn i deputertkammeret som en del av en nasjonal blokk mot sosialistene. Samme år etablerte fascistene et politisk parti, *Partito Nazionale Fascista*, med nasjonalisme og anti-sosialisme blant sine viktigste saker.⁹⁷ De andre partiene skjønnte etter hvert at de var nødt til å samarbeide med Mussolini og etter råd fra militæret gikk den italienske kongen med på å utnevne Mussolini til statsminister for en samlingsregjering 29.oktober 1922.⁹⁸

Italia var et konstitusjonelt monarki med et parlament med to kammer. Et folkevalgt kammer, deputertkammeret, og et kammer som var utpekt av kongen, Senatet. Regjeringen ble dannet med flertall i deputertkammeret, men i praksis kunne kongen velge statsminister og andre ministre uten at de hadde flertall.⁹⁹ De første årene regjerte Mussolini på parlamentarisk vis, men han endret på valglover så fascistene stadig ble sterkere representert i parlamentet. I 1924 ble den sosialistiske folkevalgte politikeren, Giacomo Matteotti, drept av fascister og

---

⁹³ Hele avsnittet fra Francis Irgens 1952. Se spesielt s. 109 og 127-131

⁹⁴ Martin Blinkhorn, *Mussolini and Fascist Italy. Third edition.* New York 2006:16-17

⁹⁵ Maurizio Cotta & Luca Verzichelli. *Political institutions in Italy.* New York 2007: 8

⁹⁶ Blinkhorn 2006: 18

⁹⁷ Ibid: 27

⁹⁸ Dahl, 1996: 20-22

⁹⁹ Cotta & Verzichelli 2007: 8-9

Mussolini mistet mye av oppslutningen i folket. Etter det ble det fascistiske regimet stadig mer diktatorisk. All opposisjon ble kneblet, pressen ble sensurert og i november 1926 ble alle ikke-fascistiske politiske partier oppløst.¹⁰⁰

På tross av de ideologiske motsetningene mellom Norge og Italia ble det ført en betydelig handel mellom landene. I 1932 fant italienerne ut at de måtte gjøre endringer i sin handelspolitikk. De importerte mer enn de eksporterte og handelsbalansen måtte rettes opp. Clearingavtalene som ble gjeldende etter dette innebar at handelen mellom to land ikke skulle foregå direkte mellom eksportør og importør, men gjennom nasjonalbankene i de respektive land. Handelen mellom landene skulle være tilnærmet lik i verdi og ved ubalanse skulle nasjonalbankene ordne det mellom seg. På denne måten kunne man unngå valuta- og betalingsproblemer mellom landene og staten fikk mer kontroll på inn- og utførsel av varer.¹⁰¹ Dette endret arbeidsfeltet til de norske diplomatene i Roma på 1930-tallet, da handelspolitikk tidligere hadde vært generalkonsulatets felt. Handelssanksjonene Folkeforbundet innførte under Etiopiakrigen i 1935 gjorde dette feltet enda mer komplisert og konflikten førte til tilnærming mellom Mussolini og Tyskland.¹⁰²

---

¹⁰⁰ Dahl 1996: 22-23

¹⁰¹ Fure 1996: 179

¹⁰² Adrian Lyttelton, *Liberal and fascist Italy 1900-1945*. New York 2002: 125-127

Kapittel 3. Diplomatiets funksjon i Italia

3.1 Innledning

Den eneste betydelige norske politiker som besøkte Italia i perioden 1920-1939 var Johan Ludwig Mowinckel. Mowinckel var som handelsminister en del av den norske delegasjonen til Genovakonferansen i 1922, som også Irgens var en del av.¹⁰³ I tillegg var han, i følge den norske avisen Tidens Tegn, i Italia på et lengre sykeopphold i 1927.¹⁰⁴ Bortsett fra disse eksemplene har jeg ikke funnet beretninger om italiareiser fra betydelige norske politikere eller kongelige i denne perioden. Da Irgens var utenriksminister fra 1910-1913 var han kun tre ganger utenlands: i England for å gi sitt avskjedsbrev som minister til kongen, i Gøteborg i møte med den svenske utenriksministeren og som representant for den norske kongen ved kroningen av kongen og dronningen av England i 1911. Han kunne ikke skjønne hvordan utenriksministre kunne reise utenlands i stedet for å passe på sitt departement hjemme.¹⁰⁵ Derfor var kanskje ikke Irgens selv så overrasket over at det ikke var noen betydelige politikere som noen gang besøkte Italia i tiden han arbeidet der. Men av den grunn var de utsendte diplomatene viktige brikker i den norske utenrikspolitikken overfor et Italia som gradvis ble mer lukket. Det fascistiske regimet tok kontroll over pressen, som betydde at avisene mistet all troverdighet. Diplomatene som var til stede ble dermed enda viktigere for å formidle forholdene slik de faktisk var. Uten militærattacheer var det de regulære diplomatene ute og departementsansatte hjemme som også måtte vurdere de sikkerhetspolitiske utfordringene.¹⁰⁶

Italia gikk fra å være et demokrati til å bli et diktatur med totalitære mål, i løpet av mellomkrigstida.¹⁰⁷ Ottar Dahl skriver at starten av 1930-tallet «har vært oppfattet som regimets beste tid.»¹⁰⁸ Med det mente han at det var relativt høy grad av tilslutning til regimet og fravær av opposisjon, i forhold til tiden før og etter. Staten gikk inn for å redde bedrifter i den økonomisk vanskelige tiden og det ble satt i gang store offentlige prosjekter. Det ble også organisert matstasjoner, utdeling av klær og billige fritidsaktiviteter. Slike tiltak gjorde at folket følte at de ble ivaretatt og fikk hjelp, og dermed var det en mer positiv holdning til regimet. Samtidig tillot ikke regimet andre meninger enn sine egne og hvis man opponerte

---

¹⁰³ Irgens 1952: 132

¹⁰⁴ Avisutklipp fra Tidens Tegn 16.12.1927. «Mowinckel om forholdene i Italien under fasciststyret.» i RA/S-2259/ Arkivnøkkel 1924/ Boks 7314/ Bind III

¹⁰⁵ Irgens 1952: 93

¹⁰⁶ Neumann og Leira 2005: 144

¹⁰⁷ Øystein Sørensen, *Drømmen om det fullkomne samfunn: Fire totalitære ideologier – én totalitær mentalitet?* Oslo 2010: 64

¹⁰⁸ Dahl 1996: 34-35

mot regimet ventet represalier. Derfor kan den tilsynelatende positive holdningen, eller fraværet av opposisjon, i stor grad ha vært et resultat av frykt og ikke en reell støtte.¹⁰⁹

I dette kapittelet spør jeg: Hvordan arbeidet de norske diplomatene i Italia? Og hvordan endret arbeidsforholdene og arbeidsoppgavene seg i løpet av mellomkrigstida? Jeg ser spesielt på informasjonsinnhentingene diplomatene gjorde. Hvem var det de omgikk for å ha best mulig grunnlag for å fortelle den norske regjeringen hva som skjedde i Italia? Jeg ser på hvordan de norske diplomatene brukte den italienske pressen og hvordan forholdet var til den norske pressen. Til slutt ser jeg på hvordan den italienske handelspolitikken endret arbeidsoppgavene til diplomatene på starten av 1930-tallet.

3.2 Å være til stede

3.2.1 Å observere i nasjonalforsamlingen

Den fysiske tilstedeværelsen til norske diplomater rundt om i verden har naturligvis vært en sentral kilde til informasjon for den norske regjeringen helt siden unionsoppløsningen i 1905. Ved å være til stede lærte de landet å kjenne, de så hva som skjedde i samfunnet og de oppfattet stemningene som endret seg. På den måten kunne de rapportere sin oppfatning av det som skjedde hjem til regjeringen, som var avhengig av informasjon fra pålitelig hold. Som i de fleste demokratiske land hadde nasjonalforsamlingen i Roma en diplomatlosje der akkrediterte diplomater kunne være til stede under møter. I Norge var noe av det første utenlandske diplomater skulle få da de kom til landet, adgangstegn til Stortinget, og billetter til Holmenkollen.¹¹⁰ Diplomatosjen i parlamentet var et fast punkt også for norske sendemenn i Italia gjennom hele mellomkrigstida. Både Vangensten og Irgens meldte gjentatte ganger at de hadde vært til stede i deputertkammeret og i Senatet for å høre på Mussolini eller andre politikere. Ved å ha tilgang til nasjonalforsamlingen kunne diplomater fra alle land selv se og høre det politikerne diskuterte og avgjorde. En slik praksis ble ført både før Mussolini kom til makten og under hans regime, men betydningen av tilstedeværelsen i nasjonalforsamlingen ble gradvis svekket i overgangen fra demokrati til det fascistiske diktaturet.

Ved å være på plass i nasjonalforsamlingen fikk diplomatene erfare de ulike stemningene som var blant politikerne. Noen møter var fylt med stormende jubel overfor kongen og Il Duce, mens andre møter kunne preges av mistillit og ønske om endring. Etter

---

¹⁰⁹ Dahl 1996: 36

¹¹⁰ Neumann og Leira 2005: 158

drapet på Matteotti, sommeren 1924, ble det spekulert i om det var fascister som hadde drept ham.¹¹¹ Dette var tidlig i Mussolinis regjeringstid og selv om han hadde vist seg som en autoritær leder hadde han ikke strammet grepet helt ennå. Mussolini fikk etter denne hendelsen, i følge Irgens, en kjølig mottakelse i Senatet og den norske ministeren skrev at folk forholdt seg passive. Minister Irgens mente også å observere at Mussolinis` autoritet var redusert og han rapporterte at «hans halvgudstilling er vistnok en saga blot, bortset fra de extreme fascistiske kredse.»¹¹² Parlamentsåpningen ti år senere, 1.mai 1934, var derimot av kategorien stormende jubel. Mussolini hadde tilsynelatende gjenvunnet autoriteten i nasjonalforsamlingen, men nasjonalforsamlingen bestod nå kun av fascister. Nettopp denne homogeniseringen var den avgjørende endringen siden drapet på Matteotti og som gjorde tilstedeværelsen i nasjonalforsamlingen mindre betydningsfull for utenlandske diplomater. Mussolini hadde i denne tiårsperioden strammet grepet og blitt en autoritær leder av et fascistisk diktatur. Den tilsynelatende støtten han fikk i nasjonalforsamlingen kom fra hans egne, mens i 1924 hadde opposisjonen også vært til stede, slik et demokrati skal fungere. I 1934 sang det fascistiske parlamentet så det ljomet og Irgens skrev at «for oss nordboer, som ikke kan tenke oss f.eks. Stortinget eller det engelske Underhus å istemme unisone sanger, virker det jo en smule fremmed.»¹¹³ Irgens kjente praksisen både i Norge og i England og han var ikke vant med den slags entusiasme fra nasjonalforsamlingen.¹¹⁴ Men den voldsomme sangen i parlamentet var kanskje heller ikke en reell entusiasme blant sangerne.

7.november 1931 rapporterte den norske ministeren at det var et lydige og enstemmig parlament. Han sa at det ikke fantes diskusjoner lengre. Valgte kommunestyre fantes heller ikke. Lydige fascister ble satt inn i ulike stillinger og i skolen ble ungdommene opplært i den fascistiske doktrine. De som var uenige hadde ikke mulighet til å komme til orde, så politisk hersket «den dypeste ro».¹¹⁵ Selv om opposisjonen var fjernet var det fortsatt kamper innad i fascistpartiet. Disse kom dog ikke til overflaten. Da Mussolinis svigersønn, Galeazzo Ciano, ble utnevnt til utenriksminister, sommeren 1936, rapporterte Irgens at forfremmelsen hadde brakt misnøye i den italienske utenriksetaten. Den tidligere understatssekretæren¹¹⁶ i

---

¹¹¹ Fra Irgens til UD, 17.juni 1924. «Italiensk politik Mordet på Matteotti» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

¹¹² Fra Irgens til utenriksminister Michelet, 25.juni 1924. «Indre italiensk politik» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

¹¹³ Fra Irgens til UD, 1.mai 1934. «Det italienske parlaments åpning.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/Bind I

¹¹⁴ Terje Bratsberg, *Johannes Irgens*. Norsk biografisk leksikon 13.februar 2009. Hentet fra snl.no

¹¹⁵ Fra Irgens til UD, 7.nov 1931. «Det fascistiske regime.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7315/Bind V

¹¹⁶ Understatssekretær var stillingen direkte under utenriksministeren og var dermed dens nærmeste medarbeider. Stillingen kan sammenliknes med den norske «utenriksråd», fra 1922, men kaltes også generalsekretær i noen

utenriksministeriet, Fulvio Suvich, hadde vært godt likt både i utenriksministeriet og i det diplomatiske korpset, men han ble nå forflyttet. Misnøyen i ministeriet ble ikke offentlig debattert, for da kunne andre også forvente å miste sine posisjoner.¹¹⁷ Mussolini skal ha sagt til den tysk/sveitsiske forfatteren Emil Ludwig at han aldri hadde tillitt til venner eller medarbeidere, noe som gav seg utslag i de stadig overraskende utskiftningene av ministre i regjeringen. Han fjernet rett og slett de han ikke ønsket å beholde, så da var det bare å innordne seg.¹¹⁸

Møtene i nasjonalforsamlingen gjennom 1930-tallet kan derfor ikke ha gitt nevneverdig utbytte for utenlandske diplomater. Kneblingen av opposisjonen og pressen la et lokk over det italienske samfunnet. Ingen diskusjon ble ført, kun lydige tilslutning fra fascistene. Likevel fortsatte de norske diplomatene å møte opp både i nasjonalforsamlingen og ved andre tilstelninger. I 1935 var Irgens til stedet ved åpningen av universitetsbyen i Roma sammen med representanter fra «Universitetet, Landbrukshøiskolen, Videnskapsakademiet og Kulturforskningsinstituttet» i Norge. Irgens uttrykte at det «av hensyn til våre forbindelser med Italia i sin almindelighet var nyttig» å være til stede og han kalte det et «venskapielig håndtrykk til den italienske videnskap under de nuværende pinefulle omstendigheter.»¹¹⁹ De pinefulle omstendighetene han refererte til handlet om den vanskelige situasjonen Folkeforbundet stod i etter at Italia gikk inn i Etiopia, som blir nærmere behandlet i kapittel 4.2.3. Sverige og Danmark valgte å ikke være representert ved denne åpningen, noe Irgens mente var uheldig. Men, sa han, «på den annen side slap disse land å høre fornærmelsen om at det var en skam å tiltrede sanksjonene slynget seg i øinene.»¹²⁰

Irgens sammenliknet denne opplevelsen med en mottakelse han var på 29. oktober 1937. Da hørte han en tale av Mussolini, og som vanlig opphøyet Il Duce fascismen og snakket nedlatende om det han kalte det «korrupte liberal-demokratiet». Minister Irgens spurte da seg selv om hvorfor han og andre diplomater ble innbudt til slike tilstelninger, som hånte deres egen statsforfatning. «Jeg hadde mest lyst til å ta min hatt og reise mig og gå, men det kan man jo ikke godt gjøre. Men jeg akter i fremtiden å holde mig mest mulig borte fra

---

land. Hentet fra: Utenriksdepartementet. *Innstilling I. Fra Utenrikskommisjonen av 1919-1920. Organisasjon av Norges diplomatiske og konsulære representasjon*. Kristiania 1920: s 29

¹¹⁷ Fra Irgens til UD, 13.juni 1936. «Forandr. Ital. regjerings sammensetning.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7442/Bind II

¹¹⁸ Fra Vangensten til UD, 29.juli 1932. «Forandreinger ital. regjerings sammensetning.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7315/Mappe V

¹¹⁹ Fra Irgens til UD, 7.nov 1935. «Åpning av universitetsbyen i Rom.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/Bind I. betraktet Mussolini som en fare for freden og de ville derfor ikke «la sig representere ved en universitetsfestlighet under hans auspisier.

¹²⁰ Fra Irgens til UD, 7.nov 1935. «Åpning av universitetsbyen i Rom.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/Bind I

fascistiske ceremonier.»¹²¹ Året etter rapporterte han at han ikke lenger gikk i diplomatlosjen. Begrunnelsen var da at ministrene aldri fikk sitteplass og det var små muligheter for å få med seg det som ble sagt fra talerstolen.¹²²

Motivasjonen til å møte opp for å høre fascistene sank drastisk i løpet av 1930-årene, i takt med innstramningen av diktaturet. Parlamentet hadde gått fra å være et demokrati med flere partier med ulike mål til å bli en samling av Mussolinis støttespillere. Utbyttet av å møte opp i nasjonalforsamlingen var derfor sterkt svekket. På tross av dette var Irgens fortsatt opptatt av å opprettholde det gode forholdet mellom Italia og Norge. Handel med Italia var viktig og derfor måtte forholdet pleies. Irgens spurte derfor stortingets presidentskap, så sent som våren 1939, om de kunne sende en hilsen til den nye nasjonalforsamlingen i Italia, som et tegn på norske vennlighet.¹²³

3.2.2 Å møte italienske politikere

Allerede før Johannes Irgens kom til Roma ble det etablert et godt forhold mellom den norske legasjonen og italienske politikere. Legasjonssekretær Vangensten var i stadig kontakt med høyerestående politikere. Han snakket med de tidligere ministerpresidentene (regjeringssjefene) Giovanni Giolitti¹²⁴ og Francesco Saverio Nitti, på våren og sommeren 1922.¹²⁵ Francesco Nitti var sikker på å få flertall til å danne regjering på den tiden, men på grunn av de voldsomme sammenstøtene mellom kommunister og fascister, og de kaotiske forholdene mellom de politiske partiene, ønsket han å vente til det roet seg noe og håpet å danne regjering i november 1922. I november satt plutselig en annen mann ved makten i Italia, nemlig Benito Mussolini.

Diplomatene i Italia møtte Mussolini og andre italienske politikere gjennom hele mellomkrigstida og fikk informasjon om hvordan de vurderte situasjonen både i Italia og i verden for øvrig. Men diplomatene kunne også til tider ha vanskeligheter med å få tak i god informasjon. Vangensten meldte i etterkant av drapet på Matteotti at han ikke hadde gode nok

---

¹²¹ Fra Irgens til UD, 29.okt 1937. «Fascismens årssdag 28/10-37» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7442/Bind II

¹²² Fra Irgens til UD, 3.des.1938. «Møte i det italienske deputerkammer 30. f.m. Grev Cianos tale.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1937/Boks 9013/Bind I.

¹²³ Fra Irgens til UD, 7.mars 1939. «Åpning av Camera dei Fasci e delle Corporazioni, 23/3 – 1939.» RA/S-2259/Arkivnøkkel 1937/Boks 9013/ Bind I.

¹²⁴ Fra Vangensten til UD, 18.mars 1921. «Samtale med Giolitti.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1906/Boks 6238/Mappe: Italien 1921.

¹²⁵ Fra Vangensten til utenriksminister Ræstad, 21.mai 1922. «Italiensk Politik. Samtale med Nitti.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1906/Boks 6303/Mappe: Italien 1922. || Fra Vangensten til utenriksminister Mowinckel, 17.juli 1922. «Uttalelser av Nitti om italiensk og europæisk politik.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1906/Boks 6303/Mappe: Italien 1922. || Fra Vangensten til utenriksminister Mowinckel, 20.juli 1922. «Italiensk ministerkrise» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1906/Boks 6303/Mappe: Italien 1922.

kontakter i de «rettroende fascistkredse» for å «gjøre regning på at få oprigtige uttalelser.»¹²⁶ Derfor søkte han informasjon fra ulikt hold for å gjøre seg opp en så god mening som mulig. Lederen for opposisjonen, Giovanni Amendola, som to år senere ble drept etter vold av fascistene,¹²⁷ var hjemme hos Vangensten på lunsj. Han snakket også med redaktører i ulike aviser og han møtte folk som hadde god kontakt både med Mussolini og sosialistene.¹²⁸

Diplomatene jobbet iherdig for å innhente så god informasjon de kunne for å beskrive situasjonen så nøyaktig som mulig for den norske regjeringen. Likevel var det påfallende at diplomatene ikke alltid ønsket å skrive hvem de hadde fått informasjonen sin fra. Ofte skrev de at de hadde fått informasjon fra «det mest pålidelige hold»,¹²⁹ «en høi embedsmann i utenriksministeriet»,¹³⁰ eller «en av mine kolleger.»¹³¹ Årsaken til dette kan i enkelte tilfeller være at diplomatene opplevde det som irrelevant hvem som hadde kommet med informasjonen, bare de kunne gå god for den. Ved andre tilfeller skrev diplomatene at de var engstelige for å sende rapportene sine i det hele tatt.¹³² De fryktet at rapportene deres ville bli lest på veien fordi informasjonen som ble formidlet ikke burde bli lest av andre enn dem den var myntet på. Da legasjonen fikk større handelspolitisk ansvar i 1933-34, rapporterte Irgens at det var så mye å gjøre at han ikke rakk å «chiffertelegrafe»¹³³ alle rapportene. Han mente brevkorrespondanse ville være tilstrekkelig.¹³⁴ Men bare to måneder etter ønsket han at en rapport skulle sendes med båt fra England til Norge i stedet for med tog gjennom Tyskland.¹³⁵ Tydeligvis var diplomatene opptatt av at rapportene deres ikke måtte bli lest av uvedkommende og ved å unngå navn på flere av informantene sine, kunne de beskytte dem i en tid og i et land hvor folk fryktet at fascistregimet skulle finne ut om noen hadde sagt noe de ikke likte.

---

¹²⁶ Fra Vangensten til utenriksminister Mowinckel, 9.september 1924. «Indrepolitiske forhold i Italien» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

¹²⁷ Lyttelton 2002: 153-154

¹²⁸ Fra Vangensten til utenriksminister Mowinckel, 9.september 1924. «Indrepolitiske forhold i Italien» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

¹²⁹ Fra Irgens til utenriksminister Michelet, 19.juni 1924. «Indre italiensk politik» i RA/S-2259/ Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

¹³⁰ Fra Vangensten til Statsminister Lykke, 23.aug 1927. «Utenrikspolitikk og utenriksministerium i Italien.» i RA/S-2259/ Arkivnøkkel 1924/ Boks 7313/ Bind II

¹³¹ Fra Irgens til UD, 3.nov 1934. «Utenrikspolitiske uttalelser av Mussolini.» i RA/S-2259/ Arkivnøkkel 1924/ Boks 7441/ Bind I

¹³² Fra generalkonsul Arild Huitfeldt til UD, 27.mai 1926. «Mussolinis besøk i Genova.» i RA/S-2259/ Arkivnøkkel 1924/ Boks 7313/ Bind I || Fra Irgens til Hans Majestets Legasjon, London. 14.nov 1934 i RA/S-2259/ Arkivnøkkel 1924/ Boks 7441/ Bind I

¹³³ Diplomatenes rapporter til UD ble stort sett sendt via telegrammer som ble forfattet i koder/chiffer, og ikke i ren tekst.

¹³⁴ Fra Irgens til UD, 24.sept 1934. «Norsk/ital. handelsforbindelser.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0028/Mappe: Forhandl. m/Italia om avsluttende clearingavt. 1934.

¹³⁵ Fra Irgens til Hans Majestets Legasjon, London. 14.nov 1934, i RA/S-2259/ Arkivnøkkel 1924/ Boks 7441/ Bind I

3.2.3 Å møte Mussolini og Ciano

Da Mussolini kom til makten høsten 1922, var ikke Johannes Irgens sen med å besøke den nye regjeringssjefen i Roma. De var begge enige om at det gode forholdet mellom Norge og Italia måtte vedvare, og den norske ministeren var meget fornøyd med at møtet varte i en halvtime, mens hans diplomatkolleger kun hadde fått møte den nye sjefen i mellom tre og fem minutter. Årsaken til at møtet ble lengre for Irgens enn for andre kan ha vært at Irgens, som rutinert diplomat, var flink til å holde en god tone og blidgjøre Mussolini. For eksempel spurte Mussolini om man i Norge kjente italiensk litteratur, hvorpå Irgens svarte at utenom de kjente klassikerne av Dante, Petrarca og d'Annunzio var kanskje den «mest kjendte italienske bok Silvio Pellicos «Le mie prigionieri». Ministeren visste at det var en av italienernes yndlingsbøker fra tiden etter verdenskrigen og i følge Irgens ble Mussolini «synlig meget bevæget» av denne uttalelsen.¹³⁶ Den norske ministeren spilte dermed på de riktige strengene overfor Mussolini og prøvde nok med det å opparbeide seg en godvilje hos den nye regjeringssjefen.

Etter det første møtet mellom Irgens og Mussolini tok det flere år før ministeren igjen rapporterte om en samtale med den italienske føreren. I 1925 ble et kort møte nevnt i en bisetning¹³⁷ og etter ytterligere to år nevnte Irgens at han hadde besøkt Mussolini i rollen som krigsminister, da han skulle presentere artilleriløytnant Grahm, som tjenestegjorde i det italienske forsvaret.¹³⁸ Det er sannsynlig at dette kun var korte møter hvor Irgens og Mussolini ikke diskuterte politiske forhold og at ministeren derfor valgte å ikke skrive egne rapporter.

De korte og lengre møtene minister Irgens hadde med Mussolini fant sted høsten 1922,¹³⁹ høsten 1925,¹⁴⁰ vinteren 1927,¹⁴¹ høsten 1928,¹⁴² høsten 1933,¹⁴³ sommeren 1934,¹⁴⁴

---

¹³⁶ Fra Irgens til utenriksminister Mowinckel, 29.nov 1922. «Mottagelse hos Mussolini» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1906/Boks 6303/Mappe: Italia 1922.

¹³⁷ Fra Irgens til UD, 2.nov 1925. «Italiensk indrepolitikk.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

¹³⁸ Fra Irgens til Statsminister Lykke 7.feb 1927. «Italiensk Indrepolitikk.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind II

¹³⁹ Fra Irgens til utenriksminister Mowinckel, 29.nov 1922. «Mottagelse hos Mussolini» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1906/Boks 6303/Mappe: Italia 1922.

¹⁴⁰ Fra Irgens til UD, 2.nov 1925. «Italiensk indrepolitikk.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/ Bind I

¹⁴¹ Fra Irgens til Statsminister Lykke 7.feb 1927. «Italiensk Indrepolitikk.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind II

¹⁴² Fra Irgens til Statsminister Mowinckel. 18.sept 1928. «Samtale med Mussolini.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7314/Bind III

¹⁴³ Fra Irgens til Statsminister Mowinckel. 23.nov 1933. «Samtale med Mussolini om nuværende politiske situasjon.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/ Bind I

¹⁴⁴ Fra Irgens til UD, 4.juli 1934. «Norsk-italienske handelsforbindelser» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0024/Mappe: Norges handelsomsetning med Italia i sin alm. 1916-1934.

høsten 1934,¹⁴⁵ og vinteren 1935.¹⁴⁶ Høsten 1928 skrev han at han etter gjenkomsten fra ferie hadde «overenstemmende med vanlig skikk her på stedet, bedt om et appointment hos Hs. Exc. Mussolini, uten at jeg hadde noget bestemt spørsmål som jeg ønsket å forelegge for ham.» Etter møtet i 1933, der de snakket om den politiske situasjonen i Europa, skrev han at ministre etter lengre tids fravær fra Roma pleide å avlegge en visitt hos Mussolini. Allerede året etter møtte Irgens den italienske føreren to ganger.

Fra 1933 økte handelskorrespondansen mellom legasjonen i Roma og UD markant. Italia ville innføre clearingavtaler med sine handelspartnere og de norske diplomatene hadde hyppige møter med italienske politikere for å bedre handelsvilkårene for norsk eksport.¹⁴⁷ Johannes Irgens var ikke fornøyd før han fikk møte Mussolini selv, noe han fikk 4.juli 1934. Da fremmet han fiskeeksportens sak og Mussolini viste sin sympati overfor det norske ønsket om å opprettholde tørrfiskeeksporten. Etter møtet skrev Irgens at «Mussolini er en mand, som det altid er behagelig at forhandle med. Og jeg tror ikke, at jeg nogengang har fundet ham mere elskværdig end i dag.»¹⁴⁸ Allerede i november samme år var Irgens igjen hos Mussolini med det samme mål, å forhandle om den viktige tørrfiskeeksporten. Mussolini skal den gangen ha sagt at han flere ganger hadde nedlagt veto, når det var blitt forsøkt å drive gjennom kontingentering av tørrfiskhandelen og at Irgens måtte si ifra hvis det fortsatt ble vanskeligheter under forhandlingene.¹⁴⁹ Irgens ønsket å møte ham igjen, men lyktes ikke. Tørrfiskhandelen havnet under de nye importbestemmelsene og den norske ministeren hadde hatt sitt siste politiske møte med Mussolini.¹⁵⁰ De møttes dog også vinteren 1935. Det var ikke et personlig møte mellom de to, men i en selskapelighet i forbindelse med den franske utenriksminister (og kommende statsminister) Pierre Lavals besøk i Roma. I følge Irgens, vinket Mussolini ham bort til seg og presenterte den norske ministeren for Laval, noe Irgens karakteriserte som «meget elskværdig.»¹⁵¹

---

¹⁴⁵ Fra Irgens til UD, 12.nov 1934. «Mussolini om den almindelige politiske situasjon.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/ Bind I || Fra Irgens til UD, 12.nov 1934. «Norsk/italienske handelsforbindelser. Samtale Mussolini.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0028/Mappe: Forhandl. m/Italia om avsluttende clearingavt. 1934.

¹⁴⁶ Fra Irgens til UD, 10.jan 1935. «Italia-Frankrike. Lavals besøk Rom.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/Bind I

¹⁴⁷ Mappe: Norges handelsomsetning med Italia i sin alm. 1916-1934 i RA/S-6161/D/Da/Boks L0024

¹⁴⁸ Fra Irgens til UD, 4.juli 1934. «Norsk-italienske handelsforbindelser» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0024/Mappe: Norges handelsomsetning med Italia i sin alm. 1916-1934

¹⁴⁹ Fra Irgens til UD, 12.nov 1934. «Norsk/italienske handelsforbindelser. Samtale Mussolini.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0028/Mappe: Forhandl. m/Italia om avsluttende clearingavt. 1934.

¹⁵⁰ Fra Irgens til UD, 7.mars 1935. «Norsk/ital. handelsforbindelser.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0028/Mappe: Forhandl. m/Italia om avsluttelse clearingavtale II 1935 || Pressemeldelse fra UD, 3.juli 1935 i RA/S-6161/D/Da/Boks L0029: Mappe: Forhandl. Med Italia om avsl.handels- og clearing avtale IV 1935.

¹⁵¹ Fra Irgens til UD, 10.jan 1935. «Italia-Frankrike. Lavals besøk Rom.» i Ra/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/Bind I

I perioder ledet Mussolini både seks¹⁵² og åtte¹⁵³ ministerier og skulle i teorien ha kontroll på alt som skjedde i regimet. Derfor er det åpenbart at den norske ministeren ikke kunne få stadige møter med Il Duce. Det kan på den ene siden diskuteres hvor nyttig det ville være å møte Mussolini oftere enn det de norske diplomatene gjorde, de fikk tross alt mye informasjon gjennom andre politikere og gjennom det diplomatiske korpset. På den annen side var Mussolini diktator med ubegrenset fullmakt til å foreta beslutninger, og dermed kunne en minister fra en småstat potensielt påvirke han personlig. Tilsynelatende hadde den erfarne norske ministeren et godt forhold til Mussolini og han arbeidet hardt for at det skulle vedvare. Likevel hevdet han at det «for os representanter for de mindre land» kan være vanskelig «å opnå hurtige og avgjørende konferanser her i Rom.» Den tyske og britiske ambassadøren måtte «vente i 3 samfulle dage, forinden de hadde kunnet få tale med Mussolini.»¹⁵⁴ At ambassadørene fra to stormakter som Tyskland og Storbritannia måtte vente flere dager for å møte regjeringssjefen betyr at ministre fra småstater måtte være tålmodige. På høsten 1934 begynte ryktene å gå om uroligheter i Etiopia,¹⁵⁵ men på tross av de urolige tider fikk Irgens et møte med den italienske føreren.¹⁵⁶ Handelen mellom Norge og Italia ble satt under press og ministeren måtte kjempe for å opprettholde så gode handelsvilkår som mulig.

Etiopiakonflikten gav seg til å kjenne utover vinteren 1935.¹⁵⁷ Sanksjonene fra Folkeforbundet ble innført høsten 1935 og Mussolini var i denne hektiske tiden ikke tilgjengelig for diplomater fra småstater som Norge. Det kan også være en annen grunn til at det ikke ble flere møter mellom regjeringssjefen og de norske diplomatene. Fra sommeren 1936 var Mussolinis svigersønn, Galeazzo Ciano, utenriksminister. Irgens skrev at det var første gang det ble utnevnt en utenriksminister under Mussolini, siden regjeringssjefen inntil da hadde hatt den rollen selv.¹⁵⁸ Det ser ut til at Ciano ble den høyest rangerte personen i den italienske regjeringen som de norske diplomatene hadde kontakt med etter Etiopiakrigen. Kort tid etter utnevnelsen av den nye utenriksministeren avla Irgens han et besøk og diskuterte

---

¹⁵² Fra Irgens til Statsminister Lykke, 9. nov 1926. «Italiensk indrepolitikk.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind II

¹⁵³ Dahl 1996: 38

¹⁵⁴ Fra Irgens til UD, 22.april 1927. «Jugoslaviens-Italien.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/ Bind II

¹⁵⁵ Fra Irgens til UD, 2.okt 1934. «Dementi krigsrykter Italia-Ethiopia.» i RA/S-2259/ Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/Bind I

¹⁵⁶ Fra Irgens til UD, 12.nov 1934. «Mussolini om den almindelige politiske situasjon.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/ Bind I || Fra Irgens til UD, 12.nov 1934. «Norsk/italienske handelsforbindelser. Samtale Mussolini.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0028/Mappe: Forhandl. m/Italia om avsluttende clearingavt. 1934.

¹⁵⁷ Fra Irgens til UD, 16.feb 1935. «Italia-Ethiopia.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/ Boks 7441/Bind I

¹⁵⁸ Fra Irgens til UD, 13.juni 1936. «Forandr. Ital. regjeringssammensetning.» i RA/S-2259/Boks 7442/Bind II

blant annet clearingavtalen med Norge.¹⁵⁹ Det samme skal ha vært tema da de hadde en ny samtale, senere samme år.¹⁶⁰ I følge sin sønn, fikk Irgens kun ett møte av betydning med Ciano, ved årsskiftet 1937-38. Da måtte den norske ministeren forklare for den italienske utenriksministeren hvorfor Norge ikke ville anerkjenne kongen av Italia som keiser av Etiopia (hendelsen blir nærmere beskrevet i kapittel 4.2.3).¹⁶¹ Konflikten ble ikke langvarig, for senere den samme vinteren ble Irgens invitert til et intimt middagsselskap hos Ciano med bare noen få gjester. De eneste fra corps diplomatique som var til stede var den argentinske ambassadøren, den sveitsiske ministeren og Irgens, som ikke helt skjønnte hvorfor han var blant de inviterte.¹⁶² En grunn kan ha vært for å begrave stridsøkse etter disputten om tituleringen av den italienske kongen, som var bare en måned tidligere.

Siste gang de møttes var da Irgens skulle ta avskjed, sommeren 1939. Ingen storpolitikk ble den gangen diskutert, men Irgens skrev i sin rapport at Ciano for en tid siden hadde fortalt en kollega at det ikke ville bli verdenskrig med ham som utenriksminister.¹⁶³ Den uttalelsen viste seg å ikke holde mål, for bare noen måneder senere var 2. verdenskrig et faktum.

3.2.4 Corps diplomatique

I det daglige var det imidlertid ikke Mussolini eller Ciano de utenlandske diplomatene snakket med for å få oversikt over utviklingen i det italienske samfunnet. Det diplomatiske korpset var blant den norske legasjonens viktigste og hyppigste kilder til informasjon. De møttes både privat og i ulike selskapeligheter.¹⁶⁴ Irgens fikk raskt kontakt med de nordiske ministre Augustin Beck-Friis (Sverige), Harald Scavenius (Danmark),¹⁶⁵ som han kjente fra tidligere, og Herman Gummerus¹⁶⁶ (Finland). Slik hadde det også vært da han kom til London i 1905.¹⁶⁷ At disse fant raskt sammen var naturlig. I et fremmed land der alle enten snakket det fremmede landets språk eller fransk i diplomatiske kretser var det nok en tilfredsstillelse å kunne snakke sitt eget språk seg imellom. I Roma møttes de til middag annenhver uke og etter

---

¹⁵⁹ Fra Irgens til UD, 22.juni 1936. «Italia-Etiopia» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7442/Bind II

¹⁶⁰ Fra Irgens til UD, 8.okt 1936. «Lirens nedskrivning. Modifikasjon Modus Vivendi.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0030/ Mappe: Norsk-it. Handelsforb. etter opphevelsen av sanksjoner 1936-1937

¹⁶¹ Irgens 1952: 147

¹⁶² Fra Irgens til UD, 18.feb 1938. «Middag hos utenriksminister Ciano og frue.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1937/Boks 9013/Bind I

¹⁶³ Fra Irgens til UD, 19.juni 1939. «Avskjed Roma og reise Bern.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0005/Mappe: Minister Irgens avgang

¹⁶⁴ Fra Irgens til UD, 22.april 1927. «Jugoslavien-Italien.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind II

¹⁶⁵ Irgens 1952: 139

¹⁶⁶ SUOMEN SUURLÄHETYSTÖ, Rooma. *Historia: Suomalaisedustus Italiaan* (Finlands Ambassade, Roma. *Historie: Finsk representasjon i Italia*). Hentet fra finland.it

¹⁶⁷ Irgens 1952: 37-38

hvert ble også flere «likesindede», som Francis Irgens kalte dem, med på disse møtene. Blant dem nevner han Nederland, Sveits og Tsjekkoslovakia. Sveits var et land Irgens beundret og han var side-akkreditert dit fra 1922. Han var på årlige turer til Bern og beskrev Sveits som en «lunge hvor han kunne puste ut» etter hvert som Mussolini strammet grepet i Italia.¹⁶⁸

Nederland var også et land Irgens kjente godt. Han besøkte Haag hvert år i perioden som minister i København, med sideakkreditering til Nederland.¹⁶⁹ De nordiske landene, Nederland og Sveits var nøytrale under 1. verdenskrig og de samarbeidet om å styrke folkeretten og å heve småstatenes posisjon i Folkeforbundet.¹⁷⁰ Derfor var det fra norsk side, gjennom hele 1920-tallet, et ønske om at et av disse landene skulle være representert i Folkeforbundets råd.¹⁷¹

Tsjekkoslovakia ble etablert som en småstat etter Østerrike-Ungarns oppløsning og var i så måte en stat i samme båt som de nordiske landene, i forholdet til Folkeforbundet. Av den grunn var de et land Irgens sympatiserte med, men han hadde ikke et spesielt forhold til dem. Romania var derimot et land den norske ministeren hadde en formell tilknytning til med sideakkreditering dit under sin tid i Roma.¹⁷² Den rumenske minister, Prins Ghika, tok kontakt med Irgens da det gikk rykter om at Hitler skulle besøke Roma i starten av Hitlers regjeringstid. Han så på det som sin plikt å informere de kollegene han stod nærmest når det dukket opp noe av viktighet.¹⁷³ Disse likesinnede holdt sammen i Roma. Under Mussolini var det ingen italiener som ville uttale seg for en utlending annet enn på tomannshånd. Derfor måtte ministrene samarbeide for å få et godt bilde av det som skjedde. Med sine kontakter hadde de til sammen mye god informasjon, men da måtte de også møtes for å utveksle det de visste.¹⁷⁴ Derfor var de faste middagene og lunsjene viktige både for jobben sin del og for det sosiale. Hvis alle ministre og ambassadører hadde sine møter med Mussolini eller andre høyerestående politikere var det mye informasjon diplomatene kunne dele, noe som var nødvendig i et land der pressen kun skrev det regimet ønsket.

I tillegg til de nordiske og de likesinnede landene nevnt ovenfor, rapporterte Johannes Irgens om møter med den franske, britiske, østerrikske, ungarske, serbiske og tyrkiske minister/ambassadør i løpet av sin tid i Roma. Irgens skrev også at han forhørte seg med

---

¹⁶⁸ Irgens 1952: 147-148

¹⁶⁹ Ibid: 122-123

¹⁷⁰ Fure 1996: 182

¹⁷¹ Haug 2012: 187

¹⁷² Irgens 1952: 147

¹⁷³ Fra Irgens til UD, 3.mars 1933. «Herværende rumenske minister om den utenrikspolitiske situasjon.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/ Boks 7441/Bind I

¹⁷⁴ Irgens 1952: 139

stormaktenes militærattacheer for å få informasjon om det italienske forsvar.¹⁷⁵

Folkeforbundet skulle bidra til å hviske ut de diplomatiske grensene som var blitt trukket opp mellom stormaktene og småstatene på Wienerkongressen i 1815, men fortsatt bestod den samme mentaliteten. Så sent som i 1933 arbeidet Mussolini for å etablere en «firemaktpakt» sammen med Tyskland, Frankrike og Storbritannia.¹⁷⁶ Han mente småstatene hadde fått for stor innflytelse i Folkeforbundet.¹⁷⁷ Derfor var det naturlig at småstatenes diplomater holdt tettere sammen, selv om de også kommuniserte med stormaktenes representanter.

3.3 Informasjon fra pressen

3.3.1 Italiensk presse

I tillegg til tilstedeværelsen i nasjonalforsamlingen, kommunikasjonen med italienske politikere og det diplomatiske korpset, brukte de norske diplomatene i Roma italienske aviser for å innhente informasjon. På samme måte som i Norge var de italienske avisene i mellomkrigstida politisk organisert. Avisenes mål var ikke nødvendigvis å være objektive og kritiske, men de tjente sitt parti. Allerede før fascistene tok makten skrev Vangensten i en rapport at fascistene hadde sitt eget blad, «*Il Popolo D`Italia*»,¹⁷⁸ og 2.mars 1926 skrev Irgens at dette var «fascistenes offisiøse organ».¹⁷⁹ Det var en tett kobling mellom det fascistiske partiet og det fascistiske bladet gjennom hele mellomkrigstida,¹⁸⁰ men det var to andre aviser den norske legasjonen oftest la ved sine rapporter, *Il Messaggero* og *L`Italia*. Allerede i 1924 kalte Vangensten *Il Messaggero* den «utpræget Mussolinivenlige romeravis»<sup>181</sup> og i 1929 hevdet Irgens at avisen var den fascistiske regjeringens hovedorgan.<sup>182</sup> *L`Italia* var en italiensk avis skrevet på fransk. Som tidligere nevnt var det diplomatiske språket fransk frem til andre verdenskrig, så det var underforstått at de som jobbet i utenriktjenesten forstod fransk.¹⁸³ Utenriksdepartementet fikk dermed den fascistiske regjeringens egne uttalelser

---

¹⁷⁵ Fra Irgens til UD, 30.okt 1926. «Rykter om italienske krigsforberedelser.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind II

¹⁷⁶ Fra Irgens til UD, 10.juni 1933. «Firemagtspakten.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/Bind I

¹⁷⁷ Fra Vangensten til UD, 15.jan 1934. «utenriksminister Simons besøk i Rom.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/Bind I

¹⁷⁸ Fra Vangensten til utenriksminister Mowinckel, 25.aug 1922. «Den politiske situation. Socialistene på skilleveien» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1906/Boks 6303/Mappe: Italien 1922

¹⁷⁹ Fra Irgens til UD, 2.mars 1926. «Pressefriheten i Italien. Lov av 31.december 1925.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

¹⁸⁰ Fra Vangensten til UD, 10.aug 1937. «Italiensk utenrikspolitikk.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7442/Bind II

¹⁸¹ Fra Vangensten til utenriksminister Mowinckel, 9.september 1924. «Indrepolitiske forhold i Italien» RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

¹⁸² Fra Irgens til UD, 30.okt 1929. «Det fascistiske regime.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7314/Bind IV

¹⁸³ Neumann og Leira 2005: 158

gjennom *Il Messaggero* og en avis som var mer forståelig, på grunn av språket, i *L'Italie*.

Bare noen få måneder etter Mussolini tok makten ble det klart at han førte en diktatorisk politikk. Vangensten rapporterte at det var vanskelig å vite hva som var god og riktig informasjon, siden pressen var satt under hardt press fra regimet. Han rapporterte at det ikke var noen offisiell pressesensur, men at aviser som uttrykte seg negativt overfor regimet ville bli kontaktet av Mussolini. Riktignok fikk de fleste avisene fortsette den første tiden, også noen sosialist-aviser, men alle måtte innrette seg etter regimets ønsker. Det var dermed vanskelig å forholde seg til pressen som en troverdig, uavhengig kilde.¹⁸⁴ Enda verre ble det etter drapet på den sosialistiske politikeren, Giacomo Matteotti, fordi det resulterte i forbud mot opposisjonsmøter, inndragelser av opposisjonsblader og ytterligere innskrenkelse av pressefriheten.¹⁸⁵ Til tross for den reduserte pressefriheten i Italia fortsatte legasjonen å sende aviser til Norge for at de skulle få et innblikk i det italienske samfunnet, men Irgens poengterte at det som stod skrevet ikke kunne bli tatt for gitt på grunn av den strenge pressesensuren.¹⁸⁶ Det var da heller ingen overraskelse for Irgens da fascistene innførte ny lov for pressen 31.des 1925, som forbød alle aviser foruten de store fascistavisene.¹⁸⁷

I 1932, da fascistene feiret sitt 10-årsjubileum ved makten, sendte den norske ministeren flere utklipp av *Il Messaggero* for å vise hvordan pressen opphøyet det fascistiske styret. Han skrev at hensikten var «selvfølgelig ikke for at noen skal lese det», men han ønsket «å belyse mentaliteten». Videre skrev han at:

det har simpelthen ikke vært til å holde ut å lese alt dette. Det er stadig samme skryt og fanfarer uten noget egentlig innhold, og de fleste – bortsett fra de brennende fascist selv – har vel nøiet seg med å lese overskriftene og kikke litt på billedene.¹⁸⁸

Kneblingen av den italienske pressen førte til at de avisene som fortsatt ble utgitt kun skrev det fascistpartiet ville høre. Vangensten, som hadde vært i Roma siden 1917, gav allerede i 1923 uttrykk for at regimets behandling av pressen førte til at man ikke kunne vite hva som var riktig informasjon i avisene.¹⁸⁹ Tilsynelatende hadde han hatt større tillitt til pressen før Mussolini kom til makten, til tross for datidens partipresse. Avisene inneholdt likevel

¹⁸⁴ Fra Irgens til utenriksminister Michelet, 10.mars 1923. «Fascistregjeringens forhold til kommunistpartierne Forhold til Sovjet» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1906/Boks 6340/Mappe: Italien 1923

¹⁸⁵ Fra Vangensten til utenriksminister Mowinckel, 9.september 1924. «Indrepolitiske forhold i Italien» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

¹⁸⁶ Fra Irgens til UD, 1.mai 1925. «Italien og det tyske præsidentvalg» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

¹⁸⁷ Fra Irgens til UD, 2.mars 1926. «Pressefriheten i Italien. Lov av 31.december 1925.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

¹⁸⁸ Fra Irgens til UD, 14.nov 1932. «Det fascistiske regime. 10-års jubileet.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7315/Bind V

¹⁸⁹ Fra Irgens til utenriksminister Michelet, 10.mars 1923. «Fascistregjeringens forhold til kommunistpartierne Forhold til Sovjet» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1906/Boks 6340/Mappe: Italien 1923

informasjon om fascistpartiet, om nye lover, referat av taler og om utskiftninger i regjeringen som en i større grad kunne stole på. Avisene fikk derfor mindre autoritet som informasjonsformidler om folkestemningen i landet, men de kunne brukes som kilde til konkrete hendelser inn mot fascistpartiet.

3.3.2 Norsk presse

Det var ikke bare den italienske pressen som ble påvirket av pressesensuren. Minister Irgens var skeptisk til hvordan norsk borgerlig presse skrev om utviklingen i Italia og dermed hva norske politikere og det norske folk fikk tilgang til av informasjon. De norske diplomatene følte at de måtte korrigere den norske pressen i noen tilfeller for at norske politikere skulle få et mer korrekt bilde av situasjonen. Utenlandske pressekorrespondenter i Italia var nødt til å trå varsomt for ikke å få det fascistiske regimet på nakken og dermed kunne man heller ikke stole på utenlandsk presse.¹⁹⁰ Journalistene var ikke på den tiden profesjonelle og hadde ikke spesielt høy status. Informasjonen fra UD var mye mer unik og eksklusiv enn den fra journalistene, og diplomatene dominerte derfor informasjonsformidlingen til myndighetene.¹⁹¹ Irgens mente at han i norsk presse så en manglende kjennskap til det som skjedde i Italia, og trakk spesielt frem Jonas Schanche Jonassen sine stadige «panegyriker over fascismen i T.T.»¹⁹² (Tidens Tegn), som han mente ga uriktig informasjon. Schanche Jonassen var fast korrespondent i Roma fra 1922-1928 og var særlig positiv til det fascistiske regimet.¹⁹³ Om diplomatenes posisjon i forhold til avis-korrespondentene skrev Irgens følgende:

Man kan nu si hvad man vil om os diplomater, men jeg tillater mig å tro, at vi har bedre adgang til å gjøre os op en begrundet mening om tilstandene i et fremmed og forholdsvis ukjent land, fordi vi i stillings medfør træffer flere mennesker av betydning og innflydelse og fordi vi har et fortroligt samkvem med kolleger fra en række forskjellige lande, som også gjør sit bedste for å observere forholdene. En fremmed pressekorrespondent, som væsentlig er henvist til å bygge på italienske aviser, kan vanskelig gi pålidelige og uttømmende skildringer av forholdene.¹⁹⁴

Etter drapet på Matteotti rapporterte Irgens sin misnøye med hvordan den norske, borgerlige pressen hadde fremstilt fascismen. Han mente de ga «altfor rosenrøde skildringer» av

---

¹⁹⁰ Fra Irgens til UD, 2.mars 1926. «Pressefriheten i Italien. Lov av 31.december 1925.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

¹⁹¹ Neumann og Leira 2005: 138-140 || Omang 1959: 49-55

¹⁹² Fra Irgens til UD, 2.mars 1926. «Pressefriheten i Italien. Lov av 31.december 1925.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

¹⁹³ Tormod Valaker, «Litt fascisme, hr. statsminister!» *Historien om den borgerlige pressen og fascismen*. Oslo 1999: 25

¹⁹⁴ Fra Irgens til UD, 2.mars 1926. «Pressefriheten i Italien. Lov av 31.december 1925.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

bevegelsen og at de ikke skrev om deres mer brutale side overfor annerledestenkende.¹⁹⁵ Irgens skrev at norsk presse gav «høist misvisende fremstillinger, ofte farvet av, at korrespondenterne må telegrafere en clair.»¹⁹⁶ Det betyr at de måtte skrive i ren tekst med bokstaver og ikke i kode.¹⁹⁷ Dermed kunne det italienske telegrafverket lese alt journalistene sendte hjem og for journalistene sin egen skyld burde det derfor ikke stå noe negativt om fascistene. Diplomatene sendte stort sett sine rapporter i koder og de kunne dermed ikke leses av telegrafverket.

Journalistenes praksis med å telegrafere «en clair» var likevel ikke hovedårsaken til at den borgerlige norske pressen rapporterte med en klar slagside. De borgerlige avisene Tidens Tegn, Aftenposten, Norges Handels- og Sjøfartstidende, Morgenbladet og Nationen var lenge positive til Mussolini og de møtte også Hitler med forståelse.¹⁹⁸ Avisartiklene var politisk motivert og journalistene var i deler av perioden støttespillere av Mussolini. Terje Emberland sier i sin bok, *Da fascismen kom til Norge*, at «Mens arbeiderbevegelsen tok lærdom av Lenin, var det en del på borgerlige side som mente at man burde se til Mussolini for inspirasjon.»¹⁹⁹ Flere norske korrespondenter fikk private intervjuer med Il Duce,²⁰⁰ mens andre rapporterte det de fikk med seg ved å være til stede i Roma. På den måten hadde en del norske korrespondenter førstehåndskunnskap til det som skjedde, men i følge Irgens fikk de altså dårligere informasjon og de måtte ta hensyn til pressesensuren.

Da Winston Churchill hadde vært på besøk i Roma i januar 1927, var Irgens og Tidens-Tegn korrespondent Schanche Jonasen igjen uenige. Korrespondenten skrev at Churchill hyllet Mussolini og fascismen og at møtet hadde brakt stor interesse i Europa og glede i Italia. I det fremmede diplomatiet i Italia hadde møtet, i følge Schanche Jonasen, derimot vakt forferdelse, og Tidens Tegn-korrespondenten mente det var blitt «diplomatisk mode at være antifascistisk anstrøken.»²⁰¹ Irgens avviste dette kontant og gikk i stedet til motangrep på pressekorrespondentene. Den norske ministeren hevdet at i et land med diktatorstyre er korrespondenter bundet til hvordan de kan skrive, og hvis de er kritiske mot

---

¹⁹⁵ Fra Irgens til UD, 17.juni 1924. «Italiensk politik Mordet på Matteotti» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

¹⁹⁶ Fra Irgens til utenriksminister Michelet, 19.juni 1924. «Indre italiensk politik» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

¹⁹⁷ Nicolson 1939: 242

¹⁹⁸ Valaker 1999: 10-11

¹⁹⁹ Terje Emberland, *Da fascismen kom til Norge: Den nasjonale legions vekst og fall, 1927-1928*. Oslo 2015:40

²⁰⁰ Avisutklipp fra Nationaltidende, 3.1. 1927. «Mussolini om fascismen og dens maal.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind II || Avisutklipp fra Aftenposten 29.3.1926. «Fra det nye Italien. Et besøk hos Benito Mussolini.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

²⁰¹ Avisutklipp fra Tidens Tegn, fredag 28.januar 1927. «Winston Churchill hylder fascismen.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0038/Mappe: Amb.i Roma Pol.rapporter etc 1927-1935.

regjeringen har de ikke lenger noe der å gjøre.²⁰² I 1932 rapporterte Irgens om en tysk korrespondent som hadde blitt avlyttet og kastet i fengsel for å ha gitt informasjon regimet ikke ønsket skulle ut. I dette tilfellet klarte den tyske ambassadøren å hindre fengselsstraff, men tilfellet viste tydelig hvilken posisjon pressekorrespondenter hadde i Italia på den tiden.²⁰³ Diplomaterne satt derimot i en annen posisjon. De skulle være formidlere mellom egen stat og staten de var akkreditert, og de hadde rett til å rapportere til egen regjering om hvordan de oppfattet den politiske situasjonen. I følge Irgens fikk diplomatiet «adskillige betroelser, som ikke meddeles til andre, netop fordi man stoler på vor taushet likeoverfor andre end vore egne regjeringer.»²⁰⁴ Uenigheten mellom den norske ministeren i Roma og Schanche Jonassen var ikke unik. Den norske utenriksstjenesten hadde ved flere anledninger blitt utsatt for kritikk fra pressen. Rolf Andvord, som i 1928 arbeidet i UD, skrev at det ukentlig kom angrep rettet mot utenriksstjenesten.²⁰⁵ Det var altså en pågående konflikt mellom utenriksstjenesten og den norske pressen. Uenighetene mellom Schanche Jonassen og Irgens hadde tilsynelatende en ideologisk karakter.

3.4 Handelspolitikk

Det var ikke kun informasjonsformidling diplomatene bedrev. I arkivet etter den norske ambassaden i Italia er det flere bokser med handelspolitisk korrespondanse mellom legasjonen i Roma og UD, selv om handelen i hovedsak ble skjøttet av generalkonsulatet. Irgens og Vangensten møtte gjennom hele mellomkrigstida politikere i Italia for å diskutere hvordan de kunne handle bedre med hverandre og de tipset den norske regjeringen om nye varer Norge kunne selge. Den første mappen med handelspolitisk korrespondanse går fra 1916-1934. 1920-åra viser kun spredt handelspolitisk rapportering fra legasjonen i Roma, men fra 1932 tar korrespondansen seg opp. Fra mars 1933 til november 1934 er korrespondansen mellom den norske legasjonen og UD hyppig og møtene mellom de norske diplomatene og italienske politikere det samme. I den perioden møtte Vangensten og Irgens understatssekretær Fulvio Suvich i utenriksministeriet, understatssekretær Marescalchi i landbruksministeriet, understatssekretær i korporasjonsministeriet, Asquini, minister Ciancarelli i utenriksministeriet, seksjonssjef Grazzi i utenriksministeriet og ambassade-handelsråd

---

²⁰² Fra Irgens til Statsminister Lykke 7.feb 1927. «Italiensk Indrepolitik» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind II

²⁰³ Irgens til UD, 6.feb 1932. «Pressescensuren i Italia m.v.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7315/Bind V

²⁰⁴ Fra Irgens til Statsminister Lykke 7.feb 1927. «Italiensk Indrepolitik» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind II

²⁰⁵ Andvord 1964: 71-72

Ballerini i korporasjonsministeriet.²⁰⁶ I denne perioden hadde Irgens også tre møter med Mussolini.

Etter 1. verdenskrig hadde den norske utenrikshandelen gått direkte mellom importør og eksportør.²⁰⁷ På slutten av 1920-tallet og starten av 1930-tallet hadde italienerne importert mye mer enn de hadde eksportert og utenrikshandelen måtte stabiliseres. De nye handelsbestemmelsene rammet Norge gjennom handelen med tørrfisk²⁰⁸ og handelspolitikk ble deretter et større arbeidsfelt for den norske legasjonen enn det hadde vært tidligere. Den handelspolitiske korrespondansen mellom legasjonen og UD ble fra dette tidspunkt omfattende, og året 1935 er samlet i tre like utfyllende mapper som den ene mappen som dekket perioden 1916-1934. Irgens var svært opptatt av at Norge måtte finne løsninger for å bedre handelsbalansen mellom landene..²⁰⁹ Den andre gangen Irgens møtte Mussolini i 1934 sa han at:

min rolle mere og mere er blitt den omvendte av hvad der sedvanligvis er en ministers opgave. Ellers skal man jo forsøke å poussere eget lands eksport til det land hvor man er akkreditert. Men jeg er nu i virkeligheten mere opptatt av å søke å fremme Italias eksport til Norge.²¹⁰

Norge måtte importere mer fra Italia hvis Italia skulle fortsette å importere fra Norge. Italia insisterte på clearingavtaler for å redusere sitt handelsunderskudd og de truet med å nekte import av varer fra land som ikke hadde clearingavtaler. Tørrfiskhandel stod for cirka halvparten av hele Norges eksport til Italia²¹¹ og den representerte i følge Halvdan Koht «store livsinteresser for Noreg».²¹² Eksporten var derfor svært viktig å opprettholde. Forhandlingene endte med å sette tørrfiskhandelen i en særstilling. Norge fikk eksportere 70% av verdien fra 1934 i stedet for 55%, som gjaldt for de fleste andre varer.²¹³ Til gjengjeld måtte Norge finne varer de kunne importere fra Italia. Sjøfly,²¹⁴ jagerfly²¹⁵ og

---

²⁰⁶ Mappe: Norges handelsomsetning med Italia i sin alm. 1916-1934 i RA/S-6161/D/Da/Boks L0024.

²⁰⁷ Fure 1996: 63

²⁰⁸ Fra Irgens til UD, 9.juni 1934. «Norsk/italienske handelsforbindelser.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0024/Mappe: Norges handelsomsetning med Italia i sin alm. 1916-1934

²⁰⁹ Fra Irgens til UD, 12.juni 1934. «Norsk/italienske handelsforbindelser.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0024/Mappe: Norges handelsomsetning med Italia i sin alm. 1916-1934

²¹⁰ Fra Irgens til UD, 12.nov 1934. «Norsk/italienske handelsforbindelser. Samtale Mussolini.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0028/Mappe: Forhandl. m/Italia om avsluttende clearingavt. 1934.

²¹¹ Fra Huitfeldt til UD, 13.nov 1934. «Norsk-italienske handelsforbindelser.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0028/Mappe: Forhandl. m/Italia om avsluttende clearingavt. 1934

²¹² Fure 1996: 178

²¹³ Fra Irgens til UD, 12.juni 1935. «Forhandlingene. Delegasjonens forslag.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0028/Mappe: Forhandl. m/Italia om avsluttede handels- og clearingavt. III 1935

²¹⁴ Fra Irgens til UD, 9.juli 1936. «Kompensasjonstørrfisk» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0029/Mappe: Kompensasjonsforetn. Tørrfisk/sjøfly 1935-1937

²¹⁵ Fra Forsvarsdepartementet, ved Fr. Abel, til UD, 23.jan 1937. «Eventuell anskaffelse av jagerfly fra Italia.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0017/Mappe: salg av militærmateriale.

motortorpedobåter²¹⁶ var blant varene som ble diskutert og forhandlet om. I den forbindelse spurte Johannes Irgens UD om han fikk økonomisk kompensasjon for det ekstra arbeidet. Utenriksminister Halvdan Koht svarte da at dette var en viktig sak for staten Norge og «under de nuværende vanskelige handelspolitiske forhold er dette noe våre legasjoner må regne med som ordinært arbeide uten noen ekstra godtgjørelse i form av gebyr eller annen betaling.»²¹⁷ Dette var tydeligvis arbeid som ikke hadde ligget hos legasjonen tidligere, men handelspolitikk ble et viktig felt for legasjonen helt til Irgens gikk av med pensjon i 1939.

3.5 Avslutning

Fra å være Norges representanter i et fritt demokrati ble Johannes Irgens og Ove Vangensten Norges øyne og ører i et fascistisk diktatur. Pressen var ikke uavhengig, men politisk styrt og hadde begrenset informasjonsverdi. I folket var det lite tegn til opprør eller offentlige protester, av frykt for represalier. Tilstedeværelsen i nasjonalforsamlingen mistet sin viktighet for de norske diplomatene ettersom opposisjonen ble kastet ut og kun Mussolinis støttespillere fikk bli værende. For den norske regjeringen må den diplomatiske tilstedeværelsen i Roma da ha blitt enda viktigere enn tidligere. Noen norske aviser hadde korrespondenter i Roma og noen utenlandske aviser fant også veien til Norge. Som vi har sett hadde den norske regjeringen mulighet til å få noe informasjon, men da pressen ble kneblet tidlig på 1920-tallet var avisene plutselig lite verdt til annet enn å se hvordan fascistene hyllet seg selv. I tillegg hevdet Irgens at de norske borgerlige avisene skrev alt for positivt om regimet.

Den fysiske tilstedeværelsen til de norske diplomatene ble avgjørende for informasjonsinnhenting og for dem selv ble forholdet til det diplomatiske korpset enda viktigere enn tidligere. Gjennom sine kontakter kunne de likesinnede småstatene få tak i informasjon som var viktig for alle landenes regjeringer. På tross av det autoritære regimet, og mistilliten fra det norske diplomatiet overfor fascistene, beholdt de et tilsynelatende godt forhold. Norsk handel med Italia var for Irgens og Vangensten svært viktig å opprettholde og fra 1932-33 ble handelspolitikk et enda viktigere arbeidsfelt for legasjonen. De ideologiske motsetningene ble lagt til side da det ble diskutert handel, og det som var viktig var å ende opp med en gunstig stilling for norsk eksport av tørrfisk. Sitatet fra historiker Arne Bergsgaard, om det norske forholdet til Spania etter borgerkrigen i 1939, gjaldt også overfor

---

²¹⁶ Fra Fr. Monsen til UD, 28.juni 1938. «Motortorpedobåter.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0017/Mappe: Salg av militærmateriale.

²¹⁷ Fra utenriksminister Koht til Legasjonen i Roma, 11.mars 1937. «Kompensasjon tørrfisk. Gebyrberegning.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0029/Mappe: Kompensasjonsforetn. Tørrfisk/sjøfly 1935-1937

Italia i mellomkrigstida. Det gjaldt å finne «ein diskret måte å verna om de økonomiske interessene våre på utan å gje politisk godkjenning til Franco»,²¹⁸ i denne studiens tilfelle: Mussolini.

---

²¹⁸ Haug 2008: 59

Kapittel 4. Diplomatenes holdninger til det fascistiske regimet

4.1 Innledning

Revolusjonsfrykt, kaos, økonomisk misnøye og hyppige regjeringsskifter. Det var noe av det som preget Italia i årene etter første verdenskrig. Legasjonssekretær Vangensten var overbevist om at tidligere regjeringssjef Giovanni Giolitti igjen skulle få orden på Italia. Han var den dominerende politikeren i italiensk politikk på starten av 1900-tallet og hadde vært regjeringssjef tre ganger før 1. verdenskrig.²¹⁹ I 1920 inntok han igjen sjefsstillingen og Vangensten uttrykte at «endelig en fast og sikker haand har grepet Statens ror».²²⁰ Et halvt år etter rapporterte den norske legasjonssekretæren om fascister som hadde gjort seg bemerket med flere harde sammenstøt mot sosialistene. Vangensten forklarte at fascismen var «en politisk organisasjon som i de siste måneder har tatt sterk vext, er et ‘samfundsvern’ dannet av borgerlige (nærmest nasjonalistiske) og militære elementer som en reaksjon mot den revolusjonære socialisme», og at fascismen «kan bli ekvivalent med et militærdiktatur».²²¹ Da kampene mellom fascistene og kommunistene igjen blusset opp, sommeren 1922, virket Vangensten spent og interessert, nesten også positiv til fascistene.²²² Han kalte fascistene «en helt militær og, om man vil, beundringsværdig organisation». «Med sin utmerkede, helt militære organisation, som nu snart tæller 1 million medlemmer, er fascismen en magtfaktor av første rang her i landet.»²²³ Men interessen om den nye lederen ble raskt til forferdelse over diktaturet Mussolini etablerte. Etter fire år i Roma skrev minister Irgens at fascismen kom som en «sund reaktion mot anarkistiske streiketilstande» i Italia etter krigen, men at det utviklet seg til et despoti.²²⁴

I dette kapittelet undersøker jeg hvilke holdninger de norske diplomatene i Italia hadde til det fascistiske regimet. Ofte beskrev diplomatene bare hendelser uten å gjøre vurderinger, men av og til kom de med tydelige personlige holdninger og anbefalinger. Dette var avgjørende for at regjeringen i Norge skulle kunne fatte beslutninger overfor ulike land. Kapittelet er strukturert etter hvordan Francis Irgens, i sin biografi om sin far, inndelte farens

---

²¹⁹ Blinkhorn 2006: 10-11

²²⁰ Fra Vangensten til Utenriksminister Michelet, 10.juli 1920. «Giolittis regjering» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1906/Boks 5186/Mappe: Italiaen 1909-1920.

²²¹ Fra Vangensten til UD, 14.mars 1921. «Regjeringens stilling.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1906/Boks 6238/Mappe: Italiaen 1921

²²² Fra Vangensten til Utenriksminister Mowinkel, 20.juli 1922. «Italiensk ministerkrise» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1906/Boks 6303/Mappe: Italiaen 1922

²²³ Fra Vangensten til UD, 14.aug 1922. «Den italienske generalstreik og dens efterdønninger» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1906/Boks 6303/Mappe: Italiaen 1922

²²⁴ Fra Irgens til Statsminister Lykke. 9. nov 1926. «Italiensk indrepolitik.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind II

forhold til Mussolini i tre stadier: Forargelse i begynnelsen, velvilje mot slutten av 1920-tallet og på starten av 1930-tallet og forakt for regimet fra Etiopiakonflikten og ut karrieren.²²⁵

Ulempen med en slik struktur er at jeg risikerer å låse meg til disse avgrensningene. Fordelene er at jeg kan se mine vurderinger opp i mot det eneste som er skrevet tidligere om den norske ministeren. Jeg setter spørsmålstejn ved inndelingen Francis Irgens gjorde og ønsker å nyansere Johannes Irgens` holdninger. Der Francis Irgens var sparsommelig med kildehenvisninger kan jeg systematisere innholdet bedre ved å referere til rapporter fra legasjonen.

4.2 Tre faser i minister Irgens` forhold til Mussolini

4.2.1 Forargelse fra start?

Irgens` første rapport av betydning fra Roma kom direkte etter at fascistene hadde marsjert mot hovedstaden.²²⁶ Ministeren var da forholdvis fersk i Italia. Da han hadde ankommet, våren 1922, var fascistene på fremmarsj, men ennå satt en parlamentarisk regjering ved makten. Det var få som da så for seg «marsjen mot Roma», som bare noen måneder senere fant sted.²²⁷ Francis Irgens beskrev det første stadiet i farens forhold til Mussolini som forargelse og forferdelse. Bare det at Mussolini hadde kommet til makten på uparlamentarisk vis var nok til å frembringe disse følelsene hos Johannes Irgens, skrev sønnen.²²⁸ Mitt inntrykk, utfra kildene, er at den aller første tiden, 1922-1924, heller var preget av en skeptisk interesse blant de norske diplomatene i Roma. I den første rapporten minister Irgens skrev til UD etter maktovertakelsen var han positiv til at fascistene ved flere anledninger hadde tatt arbeidernes parti og fremtvunget prisreduksjoner. Bevegelsen var altså ikke kun for overklassen. Irgens viste også en viss forståelse for fascistenes holdning til parlamentarismen som «i de sidste 4 år i Italien nærmest har spillet en ynkelig rolle.» På tross av litt uro etter maktovertakelsen skrev den norske ministeren at det var helt trygt å ferdes i byen og at fascistenes ordensvern var «utpræget høflig likeoverfor alle fredelige passerende.»²²⁹ Den store misnøyen slo altså ikke inn med en gang, selv om det heller ikke var en uforbeholden optimisme. Irgens var fortsatt usikker på hva han trodde om Mussolini etter å ha møtt han første gang, en måned etter maktovertakelsen. Irgens betraktet Mussolini som en mann med

---

²²⁵ Irgens 1952: 144-146

²²⁶ Fra Irgens til utenriksminister Mowinckel, 1.nov 1922. «Indre italiensk krise.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1906/Boks 6303/Mappe: Italien 1922

²²⁷ Irgens 1952: 130

²²⁸ Ibid: 144

²²⁹ Fra Irgens til utenriksminister Mowinckel, 1.nov 1922. «Indre italiensk krise.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1906/Boks 6303/Mappe: Italien 1922

energi og ideer, men han stilte spørsmålstegn ved om han ville være den nye Camillo Benso di Cavour (den første statsminister i det samlede Italia, 1861)²³⁰ som kunne stable på beina et nytt Italia med orden, punktlighet, god administrasjon og landbruksundervisning.²³¹

Francis Irgens hevder at faren fra begynnelsen irriterte seg over den borgerlige pressen i Europa og Norge, som skrøt av de praktiske forbedringene som hadde blitt gjennomført med fascistene.²³² Men det var noe også minister Irgens gjorde selv. Litt over et år etter «marsjen mot Roma» kom Irgens med en rapport om tilstanden i landet og han beskrev alt som var blitt bedre. Streik og lockout var praktisk talt blitt avskaffet, togene gikk presist, post og telegraf var blitt bedre og armé, marine og flyvåpen var i god orden. Men i tillegg til forbedringene beskrev Irgens også Italias milliardunderskudd og hvordan fascistene plyndret og ble beskyldt for korrupsjon. Ministeren hadde begynt å tvile på det nye regimet og han skrev at

om det end er såre vanskelig for en diplomat at 'spå', så har jeg begyndt at få ret sterke tvil om Mussolinis og fascistregjeringens varighet i længden. Det kan gå både to og tre og kanskje fire år. Men en forandring kan også komme i løpet av kortere tid.²³³

Irgens' tvil om regimets varighet fikk et motsvar da han var til stede ved parlamentsåpningen i mai 1924. Om han ikke ble frelst så ble han i det minste beveget og imponert over forestillingen som avsluttet med at hele parlamentet sang fascistenes nasjonalsang med en slik kraft at til og med motstandere av fascistene kunne få en følelse av begeistring. Han følte en nasjonal kraft, disiplin og enstemmig vilje som han på et sett likte, i en tid som stort sett var preget av splittelse.²³⁴ Som jeg skrev i kapittel 3, kan ikke slike hendelser bli sett på som reell enstemmig vilje i den italienske nasjonalforsamlingen. Det italienske demokratiet utviklet seg i retning av et diktatur allerede fra begynnelsen. Ved nevnte parlamentsåpning, i 1924, satt fortsatt opposisjonelle politikere i nasjonalforsamlingen, men de var ikke fremmøtt denne dagen og galleriene var fylt med fascistene. Uten opposisjonen til stede ble naturligvis opplevelsen av enstemmighet en annen enn hvis kommunister, sosialister og republikanere hadde vært der. Om enstemmigheten var reell er derfor lite trolig. Opplevelsen av disiplin var nok til gjengjeld meget reell.

---

²³⁰ Uten forfatter, *Camillo Benso Di Cavour*. Store norske leksikon 14.februar 2009. Hentet fra snl.no

²³¹ Fra Irgens til utenriksminister Mowinckel, 29.nov 1922. «Mottagelse hos Mussolini» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1906/Boks 6303/Mappe: Italiaen 1922

²³² Irgens 1952: 144

²³³ Fra Irgens til utenriksminister Michelet, 3.des 1923. «Fasciststyret» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1906/Boks 6340/Mappe: Italiaen 1923

²³⁴ Fra Irgens til UD, 27.mai 1924. «Det nye Parlaments åpning.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

Drapet på Matteotti

Ønsket om å være optimistisk, og spenningen som var knyttet til det fascistiske regimet i den første perioden, endret seg spesielt etter drapet på den sosialistiske folkevalgte politikeren, Giacomo Matteotti, i juni 1924. Matteotti ble ryddet av veien, da han tilsynelatende skal ha besittet dokumenter som noen fascister ikke ønsket at skulle komme ut i offentligheten. I forbindelse med dette skrev Irgens at han mente den norske borgerlige pressen inntil da hadde gitt fascismen alt for positiv omtale og han ville minne om at forbedringene som hadde skjedd i Italia hadde en bakside. Bevegelsen var brutal overfor annerledestenkende,²³⁵ pressefriheten var blitt innskrenket og Italia hadde i 1923 bombardert Korfu.²³⁶ Drapet på Matteotti var dråpen på vektskåla hos de norske diplomatene. Frem til da hadde det vært en nysgjerrighet rundt hvordan det nye regimet ville bli, men i tiden etter økte misnøyen.

Francis Irgens hevdet at forferdelsen overfor det fascistiske regimet var der fra første stund og det kan hende at Johannes Irgens var mindre kritisk til Mussolini i rapportene han sendte til UD enn han var privat. Hjemme hos familien kunne han si akkurat det han ønsket, men som ny minister i en fersk stormakt kan det være at han ønsket å se utviklingen en stund og ikke konkludere for tidlig. Ingen visste sikkert hva det fascistiske regimet ville bringe med seg og både Irgens og Vangensten var positive til at kommunismen for fullt ble slått tilbake.²³⁷ At det var en undrende skepsis i det norske diplomatiet overfor det nye regimet synes jeg derfor ikke er så bemerkelsesverdig. Men Irgens var en parlamentariker og han likte ikke hvordan pressen gradvis ble sensurert og han så hvordan folket mislikte volden og det ufrie som ble etablert med fascistene.²³⁸ Han var også forferdet over bombardementet av Korfu.²³⁹ Forargelsen kan derfor ha vært til stede fra begynnelsen, før den fikk sitt eksplisitte utslag med drapet på Matteotti. Minister Irgens kalte seg fortsatt en «upartisk tilskuer» etter drapet, men det var en tydelig tone av misnøye. Fra da viste de forbryterske sidene ved fascismen seg mer frem enn tidligere og Irgens mente å se en endring i folket. Flere som tidligere hadde støttet Mussolini så nå baksiden av medaljen og det var opposisjonsavisen, «Il

---

²³⁵ Fra Irgens til UD, 17.juni 1924. «Italiensk politik Mordet på Matteotti» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

²³⁶ Haug 2012: 393-394

²³⁷ Fra Vangensten til UD, 14.aug 1922. «Den italienske generalstreik og dens efterdønninger» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1906/Boks 6303/Mappe: Italien 1922 || Fra Irgens til UD, 6.mai 1927. «Fascismen og 1.mai» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind II

²³⁸ Fra Irgens til Utenriksminister Michelet, 19.juni 1924. «Indre italiensk politik» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

²³⁹ Irgens 1952: 144

Mondo», som ble mest solgt i Romas gater.²⁴⁰

Mussolini hadde mistet mye av sin autoritet etter drapet på Matteotti og han var nødt til å gjøre tiltak for å ta den tilbake. Til Irgens` fortvilelse ble, fra høsten 1926, alle aviser og tidsskrifter som var imot fascistregimet fjernet, alle partier, organisasjoner og foreninger som «utfolder nogen virksomhet imot det fascistiske styre» skulle oppløses og viktige posisjoner i samfunnet ble overtatt av fascister. Dette gjaldt også i det italienske diplomatiet, noe corps diplomatique i Roma var forferdet over.²⁴¹ Fascismen etablerte seg igjen meget sterkt i Italia, men ingen kunne snakke fritt om politiske saker. Irgens skrev at det ikke fantes noen stor opposisjon, men en latent misnøye i en del av befolkningen. Hvis en var negativ mot noe av det regjeringen stod for, risikerte man å straffes.²⁴² En kan derfor ikke hevde at fascismen stod sterkt i folket fordi opposisjon var fraværende. Folket støttet opp om regimet fordi de ikke så andre alternativer og etter hvert gav det store fordeler å være fascist.²⁴³ En diplomatkollega av Irgens mente at fascismen var nødvendig for Italia slik forholdene var. Mussolini hadde tatt over et land i kaos og hadde fått kontroll på en del ting. Folk var i arbeid, det var ikke lenger streik og det var et stabilt regime. Irgens hevdet å «alltid hatt meget gode forbindelser med Mussolini». Det var altså en blanding av forargelse og forståelse for regimet også i diplomatiet.²⁴⁴

4.2.2 Velvilje på slutten av 1920-tallet og starten av 1930-tallet?

Det andre stadiet i Francis Irgens inndeling av sin fars forhold til Mussolini begynte mot slutten av 1920-tallet. Han mente at faren da gikk fra forferdelse til å se på Mussolini med mer velvilje enn tidligere.²⁴⁵ I tillegg til en sympati for fascistenes kamp mot kommunismen²⁴⁶ mente Johannes Irgens at Mussolini hadde flere gode praktiske ordninger. I 1929 hadde Mussolini kommet til enighet med den katolske kirken, som hadde vært i konflikt med staten Italia helt siden 1870.²⁴⁷ Il Duce kom også med landbruksreformer for at Italia skulle kunne brødfø seg selv og han satte i gang store arkeologiske utgravninger rundt

---

²⁴⁰ Fra Irgens til Utenriksminister Michelet, 19.juni 1924. «Indre italiensk politik» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

²⁴¹ Fra Irgens til UD, 21.jan 1927. «Omveltninger i det italienske diplomati og konsulatvesen.» RA/S-6161/D/Da/Boks L0010/Mappe: Det italienske gesandtskap

²⁴² Fra Irgens til Statsminister Lykke 7.feb 1927. «Italiensk Indrepolitik» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind II

²⁴³ Fra Irgens til UD, 29.okt 1937. «Fascismens årssdag 28/10-37.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7442/Bind II

²⁴⁴ Fra Irgens til Statsminister Lykke 7.feb 1927. «Italiensk Indrepolitik» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind II

²⁴⁵ Irgens 1952: 144

²⁴⁶ Fra Irgens til UD, 6.mai 1927. «Fascismen og 1.mai» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind II

²⁴⁷ Dahl 1996: 24

Roma.²⁴⁸ Irgens rapporterte, etter fascistenes feiring av sju år ved makten, at det ikke var mulig å bestride regimets store prosjekter som fungerte og gav resultater. Vei og jernbane-prosjekter gikk godt og forhøyelsen av kornavlen så ut til å fungere.²⁴⁹ Arbeidstempoet hadde gått opp mange steder, det var bedre orden og disiplin, det fantes ikke lenger streik eller lockout og det var heller ingen tegn til opposisjon.²⁵⁰

Også utenrikspolitisk var minister Irgens, i følge sin sønn, mer positiv til Mussolini på starten av 1930-tallet enn han hadde vært på 1920-tallet. Det kom av Mussolinis ønske om å opprettholde Østerrikes uavhengighet da Hitler viste interesse for anschluss.²⁵¹ Faktisk rapporterte minister Irgens allerede i 1928 om italiensk frykt for en sammenslåing av Tyskland og Østerrike.²⁵² Et sterkt Stor-Tyskland på grensene til Italia ville virke truende på Mussolini og derfor ble et samarbeid med Frankrike allerede da aktuelt. Den italienske frykten for anschluss dukket igjen opp da Hitler tok makten i Tyskland i 1933. Tilsynelatende ønsket Hitler å kaste den sittende regjeringssjefen i Østerrike, Engelbert Dollfuss, som var venn av Mussolini,²⁵³ og sette inn et nazi-styre i stedet.²⁵⁴ Mussolini kjempet i den følgende perioden for å styrke den østerrikske regjeringssjefen, og Østerrike, Italia og Ungarn inngikk politiske og økonomiske avtaler.²⁵⁵ Selv om minister Irgens ikke så på det østerrikske regimet som et godt regime, mente han at det var bedre enn sammenslåing med Hitler-Tyskland.²⁵⁶

Frykten for Hitler

Umiddelbart etter Hitlers maktovertakelse var det en tilnærming mellom ham og Mussolini. Allerede 15.februar 1933 skrev Irgens i en rapport til UD at han så «en viss åndelig likhet mellom fascismen her og hitlerianismen i Tyskland» og forholdet mellom de to land så ut til «å utvikle sig med en viss hjertelighet.» I følge Irgens, var den italienske frykten for et Stor-Tyskland en stor del av grunnen til at Mussolini gjorde tilnærminger mot Hitler fra

---

²⁴⁸ Irgens 1952: 145

²⁴⁹ Det førte til mindre kornimport, noe italienerne var fornøyde med, men det igjen førte til at skipsfarten gikk ned, noe italienerne ikke var like fornøyde med.

²⁵⁰ Fra Irgens til UD, 30.okt 1929. «Det fascistiske regime.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7314/Bind IV

²⁵¹ Irgens 1952: 145

²⁵² Fra Irgens til UD, 13.mars 1928. «Italien-Frankrike, Italien-Jugoslavien.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7314/Bind III

²⁵³ Haug 2012: 406

²⁵⁴ Fra Irgens til UD, 14.juli 1933, «Generelle utenrikspolitiske betraktninger. Norges militærpolitiske stilling.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0017/Mappe: Norge: forsvarsvesen

²⁵⁵ Fra Irgens til UD, 21.mars 1934. «Dollfuss` og Gømbøs` besøk Rom. Ital/østerriksk/ungarsk overenskomst.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/Bind I

²⁵⁶ Irgens 1952: 145

begynnelsen.²⁵⁷ Mussolini ønsket å styrke Italias innflytelse i storpolitikken og lanserte i 1933 «firemaktspakten» som et stormaktssamarbeid, der italienerne skulle spille en avgjørende rolle.²⁵⁸ På denne måten ønsket han å kontrollere de andre stormaktene.

Revisjonspolitikken²⁵⁹ som spesielt nazi-Tyskland, men også Italia og Ungarn stod for, gjorde at minister Irgens fryktet en ny krig i Europa.²⁶⁰ 14.juli 1933 skrev han en seks siders rapport til UD der han gav uttrykk for denne frykten. Aldri før eller senere var han så eksplisitt i sine anbefalinger til den norske regjeringen som han var denne gangen, men det var det samme budskapet han hadde uttrykt som utenriksminister i 1912.²⁶¹ Han oppfordret Norge til å, «i all stillhet, år etter år» ruste opp alle våpengrener, fordi han så med stor sannsynlighet at en ny verdenskrig ville kunne bryte ut i en overskuelig fremtid. Han mente at Norge i en slik situasjon måtte være forberedt.²⁶² Også Norges faste delegerte i Geneve, Einar Maseng, og Norges minister i Paris, Erik Colban, sendte liknende advarsler til UD om det som foregikk på kontinentet, og stilte spørsmål om Norge burde gå tilbake til den ubetingede nøytraliteten fra før 1920.²⁶³ Francis Irgens mente farens advarende rapport ikke ble tatt hensyn til og at den daværende stats- og utenriksminister, Johan Ludwig Mowinckel, ikke kan ha tatt advarselen alvorlig nok.²⁶⁴

Nils Ørvik viser derimot at rapportene fra Irgens, Maseng og Colban satte i gang en prosess i Oslo. Mowinckel skjønnte at sannsynligheten for en europeisk storkrig var større enn på lenge og han så den største faren for Norge i sanksjonsforpliktelsene til Folkeforbundet. Derfor var det viktigste å fri seg fra disse og vende tilbake til nøytralitetslinjen, ikke å ruste opp som Irgens anbefalte.²⁶⁵ For å fri seg fra sanksjonene måtte de imidlertid melde seg helt ut av forbundet og det ville være en radikal endring av utenrikspolitisk linje for Norge på den tiden.²⁶⁶ Norge hadde vært positive til Folkeforbundet og nedrustningspolitikken og folket støttet denne linjen. Så lenge folket ikke fryktet krig ville det være vanskelig å plutselig endre

---

²⁵⁷ Fra Irgens til UD, 14.juli 1933, «Generelle utenrikspolitiske betraktninger. Norges militærpolitiske stilling.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0017/Mappe: Norge: forsvarsvesen

²⁵⁸ David G. Williamson, *The Age of the Dictators: A Study of the European Dictatorships, 1918-1953*. Great Britain 2007: 280

²⁵⁹ Revisjon av fredsavtalene etter første verdenskrig

²⁶⁰ Fra Irgens til UD, 24.april 1933. «Italias utenrikspolitikk. Firemakts-overenskomsten.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/Bind I

²⁶¹ Irgens 1952: 154

²⁶² Fra Irgens til UD, 14.juli 1933, «Generelle utenrikspolitiske betraktninger. Norges militærpolitiske stilling.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0017/Mappe: Norge: forsvarsvesen

²⁶³ Ørvik 1960: 209 og 214

²⁶⁴ Irgens 1952: 154-155

²⁶⁵ Ørvik 1960: 231

²⁶⁶ Ibid: 218-219

retning.²⁶⁷ Norge forble derfor i Folkeforbundet under de samme forpliktelsene. Tyskland trakk seg ut av både Folkeforbundet og Nedrustningskonferansen senere i 1933 og våren 1934 var konferansen oppløst.²⁶⁸ De neste årene ble i stedet preget av opprustning i Tyskland, Italia, Frankrike, Sovjetunionen og Storbritannia.²⁶⁹ Irgens` advarsler om en kommende verdenskrig og anbefaling om opprustning ble ikke fulgt. Militærledelsen og Mowinckel var enige om at nøytraliteten var det viktigste og at Norge mest sannsynlig ikke kom til å bli angrepet ved en europeisk krig, de trengte derfor ikke å forberede et virkelig krigsforsvar.²⁷⁰

Stormaktspolitikk

Den tidlige tilnærmingen mellom Hitler og Mussolini avtok relativt raskt. Jødeforfølgelsene nazistene praktiserte var ikke noe den italienske føreren stod for²⁷¹ og var en av grunnene til at Il Duce trakk seg unna.²⁷² En annen grunn var drapet på den Østerrikske regjeringssjefen, sommeren 1934. Drapet ble utført av østerrikske nazister,²⁷³ men den politiske ledelsen i Tyskland visste mest sannsynlig om det som skulle skje.²⁷⁴ Frankrike og Storbritannia ønsket ikke å gå inn i en stormaktsallianse utenfor Folkeforbundets rammer,²⁷⁵ og «firemaktspakten» Mussolini hadde kjempet for ble derfor sterkt begrenset og fikk aldri den innflytelsen han hadde drømt om.²⁷⁶ På tross av motgangen fortsatte Mussolini å arbeide for en stormaktspolitikk der Folkeforbundet skulle ha lite autoritet. Han mente at «stormaktene må, med det større ansvar som påhviler dem, også få større innflytelse.»²⁷⁷ Denne formen for diplomati var en anakronisme i den nye verdensordenen som vokste frem etter 1. verdenskrig. Det nye, demokratiske diplomati skulle bygge på åpne, multilaterale forhandlinger, men stormaktspolitikken tok igjen gradvis over. Småstatene hadde fått en formell plass i det internasjonale systemet som ble bygget rundt Folkeforbundet, men utover 1930-tallet ble

---

²⁶⁷ Ørvik 1960: 232

²⁶⁸ Haug 2012: 233-234

²⁶⁹ Bakke 2016: 67

²⁷⁰ Ørvik 1960: 232-233

²⁷¹ Fascismen var rasistisk, men det ble kun praktisert i Afrika og overfor slaverne på Balkan, før Mussolini inngikk i allianse med Hitler etter Etiopiakrigen. Jødeforfølgelsene i Italia startet høsten 1938, da Mussolini innførte liknende lover som i Tyskland. Hentet fra Lyttelton 2002: 129

²⁷² Fra Irgens til UD, 24.april 1933. «Italias utenrikspolitikk. Firemakts-overenskomsten» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/Bind I

²⁷³ Blinkhorn 2006: 62

²⁷⁴ Haug 2012: 406

²⁷⁵ Fra Irgens til UD, 24.april 1933. «Italias utenrikspolitikk. Firemakts-overenskomsten.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/Bind I

²⁷⁶ Williamson 2007: 280

²⁷⁷ Fra Vangensten til UD, 15.jan 1934. «utenriksminister Simons besøk i Rom.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/Bind I

betydningen av denne posisjonen svekket.²⁷⁸

Det gamle systemet var basert på maktbalanse. Folkeforbundet skulle hindre nye kriger, men stormaktene fortsatte å vokte på hverandre. Småstatene hadde ingen mulighet til å sette makt bak sin vilje og måtte basere seg på nøytralitet, folkeretten eller å alliere seg med noen av stormaktene. I et møte med Il Duce, i november 1933, gav Irgens uttrykk for at Norge var enig med Mussolini, at «Le Pacte a Quatre» (firemaktspakten) først måtte bli enige før nedrustningsspørsmålet kunne tas opp i Folkeforbundet. Dette hadde stats- og utenriksminister Mowinckel gitt uttrykk for under åpningstalen av Folkeforbundets råd samme høst.²⁷⁹ Allerede i forberedelsene til Nedrustningskonferansen i Geneve, over et år tidligere, hadde Mowinckel uttalt at regjeringen så for seg Norge holde en lav profil under den kommende konferansen. De nordiske landene kunne utøve en moralsk innflytelse, men ellers ville de spille «observatørens» rolle, noe som i praksis også ble tilfelle da forhandlingene pågikk våren 1932.²⁸⁰ Med en delegasjon på kun to personer, Erik Colban og Christian Lous Lange, i tillegg til to militære sakkyndige, viste den norske regjeringen at de ikke prioriterte konferansen spesielt høyt.²⁸¹ Dermed baserte minister Irgens sin uttalelse til Mussolini, om at stormaktene først skulle bli enige om nedrustning, på rådende norsk utenrikspolitikk.

Å avvente stormaktenes beslutninger var ingen ny strategi for Norge. Ved flere anledninger ventet Norge på stormaktenes beslutning, for ikke å havne i konflikter. Et eksempel er Manchuriakonflikten på starten av 1930-tallet. Norske politikere holdt seg passive og ventet på at stormaktene skulle ta føringen. Den gangen var stormaktene, som Norge, lite interessert i å involvere seg og konflikten forble uløst.²⁸² Stormakten Norge ventet på var Storbritannia. Storbritannia var garantisten for norsk sikkerhet og var derfor avgjørende for hvilke utenrikspolitiske valg Norge gjorde i mellomkrigstida.²⁸³ Generelt kan det sies at Norge ønsket å delta i internasjonale avtaler inntil det ble en risiko for å bli dratt inn i konflikter som kunne påvirke Norge negativt. Fra det punkt ønsket Norge at stormaktene ordnet opp seg imellom, så kunne den norske geografien, og Britenes implisitte sikkerhetsgaranti, sørge for landets sikkerhet.²⁸⁴

Utenrikspolitisk fulgte dermed minister Irgens den italienske føreren på noen punkter på starten av 1930-tallet. Frykten for Hitler førte til et ønske om å opprettholde Østerrikes

---

²⁷⁸ Fure 1996: 296

²⁷⁹ Fra Irgens til Statsminister Mowinckel. 23.nov 1933. «Samtale med Mussolini om nuværende politiske situasjon.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/ Bind I

²⁸⁰ Haug 2012 193 og 215

²⁸¹ Ibid: 217-219

²⁸² Ibid: 403

²⁸³ Riste 2005: 113 || Berg 2016: 13

²⁸⁴ Haug 2008: 59-60

uavhengighet. I tillegg var de enige om at stormaktene måtte bli enige om nedrustning før det kunne tas opp i Folkeforbundet. Kanskje hadde også Irgens i tankene at Italia kunne bli en viktig alliert for vestmaktene mot en fremtidig tysk trussel. Det hadde allerede blitt diskutert i 1928²⁸⁵ og det ble ikke mindre aktuelt etter at Hitler kom til makten. På den andre siden rapporterte Irgens om at pressefriheten aldri hadde vært så innskrenket som den var i 1929 og at ingen italiener kunne dra utenlands uten politiets godkjenning. Av den grunn var Irgens sikker på at det fantes en skjult misnøye i folket, som ikke hadde mulighet til å komme frem i offentligheten.²⁸⁶ Den norske ministeren sa også tydelig ifra hva han mente om den italienske pressens voldsomme hyllest av fascismen, da regimet feiret sitt ti-årsjubileum i 1932.²⁸⁷ Francis Irgens` kategorisering av sin far som mer velvillig overfor Mussolini mot slutten av 1920-tallet og på starten av 1930-tallet støtter jeg derfor ikke fullt ut. Minister Irgens støttet noen saker Mussolini stod for, men det hadde han også gjort tidligere. Irgens beskrev både før og etter denne perioden positive, praktiske ordninger han så med fascistregimet, men han var tydelig på hvor mye han mislikte diktaturet og fascismen som sådan.²⁸⁸

4.2.3 Forakt etter Etiopiakrigen, 1935-1939?

En måned etter Etiopiakrigen brøt ut, 3.oktober 1935,²⁸⁹ skrev Irgens at han håpet alle arbeiderpartier i Norden og i England, Belgia og Nederland, som allerede var motstandere av Mussolini og fascismen, ville fortsette motstanden og for alltid kjempe for frihet og imot enhver form for diktatur.²⁹⁰ Det er tydelig at krigen vakte avsky i det norske diplomatiet i Roma og det var denne konflikten som fikk Il Duce til å kaste «sig i armene til Hitler», som sønnen omtalte det.²⁹¹

Forhandlingene om hvilke sanksjoner Folkeforbundet skulle sette inn mot Italia kom raskt i gang etter krigsutbruddet, men det var en stund uvisst hvordan handelssanksjonene ville fungere i praksis for land som hadde clearingavtaler med Italia, som Norge. I den sammenheng skrev Johannes Irgens en rapport til UD der han gav uttrykk for at Norge burde forlange at tørrfiskhandelen skulle holdes utenfor de potensielle handelssanksjonene. Han

---

²⁸⁵ Fra Irgens til UD, 13.mars 1928. «Italien-Frankrike, Italien-Jugoslavien.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7314/Bind III

²⁸⁶ Fra Irgens til UD, 30.okt 1929. «Det fascistiske regime.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7314/Bind IV

²⁸⁷ Fra Irgens til UD, 14.nov 1932. «Det fascistiske regime. 10-års jubileet.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7315/Bind V

²⁸⁸ Irgens 1952: 144

²⁸⁹ Williamson 2007: 282

²⁹⁰ Fra Irgens til UD, 4.nov 1935. «Italiensk indrepolitikk. 28.oktobers fest» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/Bind I

²⁹¹ Irgens 1952: 146

mente humanitære hensyn lå til grunn for vurderingen, da det var den vanskeligst stilte befolkningen i Norge, økonomisk sett, som var avhengig av eksporten og den fattigste befolkningen i Italia, langs østkysten, som kjøpte varen.²⁹² Norske politikere ønsket ikke å risikere egne interesser for andre lands sikkerhet.²⁹³ Norske politikere hadde siden etableringen av Folkeforbundet arbeidet for å svekke sanksjonsparagrafen i forbundspakten.²⁹⁴ De så ingen ytre trusler mot Norge og anså landets geografisk isolerte posisjon som sikkerhet i seg selv. Ikke før Sovjetunionen angrep Finland, 30.november 1939, endret denne holdningen seg.²⁹⁵ Norge ønsket å være med i Folkeforbundet, men ville yte så lite som mulig.²⁹⁶ Haug argumenterer for at heller ikke stormaktene ønsket å bruke sanksjonsparagrafen, av samme grunn som Norge, det kunne også skade deres interesser. Sanksjonspolitikken forble derfor uprøvd helt til Italia gikk inn i Etiopia, men da kunne ikke Folkeforbundet lenger la være å gjøre tiltak.²⁹⁷

Norge forholdt seg passive i prosessen om sanksjonsbestemmelsene, som de hadde gjort under Manchuriakonflikten, og lot Storbritannia og Frankrike avgjøre den videre utviklingen. Den italienske sendemannen i Oslo, Marcello Rodollo, mente de nordiske landene hadde mulighet til å spille en viktig moralsk rolle i saken, men hverken utenriksminister Halvdan Koht, Norges faste delegerte i Geneve, Einar Maseng, eller minister Johannes Irgens trodde at Norge kunne ha noen innvirkning på utviklingen. Småstatene i Folkeforbundet var ingen homogen gruppe og de hadde ulike interesser. Uten en samling av småstatene ville de ikke kunne utgjøre en maktfaktor mot stormaktene og konfliktløsningen lå derfor ofte hos Storbritannia og Frankrike. Norge hadde nærmest ingen økonomiske interesser i Etiopia, mens Italia var den viktigste importøren av norsk tørrfisk. For stormaktene var hensynet til den europeiske sikkerheten viktigere enn hensynet til Etiopia. Det var avgjørende å beholde Italia på vestmaktene sin side, i en tid der Hitler stadig viste seg sterkere. Irgens antok også at Italia ville trekke seg ut av Folkeforbundet hvis forbundet satte press på dem.²⁹⁸ Men handelssanksjoner ble innført og Norge gikk motvillig med på bestemmelsene. Irgens rapporterte 12.november 1935, til alle embedsmenn i alle ministerier i Italia, at Norges stilling til sanksjonene var et resultat av de forpliktelser de hadde påtatt seg ved å være medlem av

---

²⁹² Fra Irgens til UD, 2.nov 1935. «Tørrfiskhandelen.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0027/Mappe: Eksport av klippfisk og tørrfisk til Italia 1935-1940.

²⁹³ Haug 2008: 59

²⁹⁴ Ibid: 49-50

²⁹⁵ Haug 2012: 422-423

²⁹⁶ Haug 2008: 59

²⁹⁷ Haug 2012: 387

²⁹⁸ Bakke 2016: 23-26

Folkeforbundet, men ellers ønsket ikke Norge å blande seg inn i indrepolitiske forhold.²⁹⁹

Denne måten å forholde seg til mottakerstaten var vanlig praksis for en minister. Diplomatenes skulle ikke blande seg inn i indrepolitiske forhold. Hvis de gikk imot dette kunne de risikere å bli erklært *persona non grata*,³⁰⁰ en som ikke lenger er ønsket av mottakerstaten.³⁰¹

Utenriksminister Koht uttrykte også at det var viktig å vise Italia at Norge støttet sanksjonene av plikt til avtaler de hadde underskrevet, og ikke av fiendskap.³⁰² Irgens valgte derfor å komme med en forklaring til italienerne. Han visste hvor viktig tørrfiskhandelen med Italia var og en konflikt ville på sikt gjøre handelen vanskeligere. Dette ønsket om å opprettholde et godt forhold til Italia viste Irgens tydelig også en uke før han forklarte seg for fascistene, ved å delta på åpningen av universitetsbyen i Roma med representanter fra norske utdanningsinstitusjoner.³⁰³ Den samme holdningen vedvarte til han gikk av med pensjon.

Sanksjonene feiler

Folkeforbundet diskuterte om oljesanksjoner skulle settes inn mot Italia. Både Norges generalkonsul i Genova, Arild Huitfeldt, og minister Irgens så for seg at oljesanksjoner kunne sette en effektiv stopper for krigen. Italia var avhengig av oljeforsyninger fra utlandet og Irgens hadde fått høre at Italia kanskje ville bruke det de hadde igjen av olje på å angripe den britiske flåten i Middelhavet, hvis slike sanksjoner ble innført.³⁰⁴ Folkeforbundet risikerte derfor krig hvis de innførte oljesanksjoner, men slike sanksjoner var også det eneste, bortsett fra militær intervensjon, som kunne stoppe Italia.³⁰⁵ «Problemet» for Norge var at de var en viktig transportør av olje og hadde i 1936 verdens tredje største oljetankerflåte. Norge ønsket derfor ikke å innføre oljesanksjoner overfor Italia.³⁰⁶ De nasjonale næringslivsinteressene var viktigere enn å straffe paktbryteren. Oljesanksjonene som kunne vært avgjørende ble aldri innført, Storbritannia nektet å stenge Suez-kanalen for Italienske skip og viktige land som Tyskland og USA deltok ikke i sanksjonene, da de ikke var medlemmer av Folkeforbundet.³⁰⁷ Sanksjonslandene gikk ikke helhjertet inn i konflikten og i mai 1936 kontrollerte Italia

---

²⁹⁹ Fra Irgens til UD, 12.nov 1935. «Spm. om clearing m.v.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0027/Mappe: Eksport av klippfisk og tørrfisk til Italia 1935-1940

³⁰⁰ Sir Ernest Satow, *Satow's Guide to Diplomatic Practice*, Edited by Lord Gore-Booth. London 1979: 133

³⁰¹ Nicolson 1939: 246

³⁰² Haug 2012: 416

³⁰³ Fra Irgens til UD, 7.nov 1935. «Åpning av universitetsbyen i Rom.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/Bind I

³⁰⁴ Fra Huitfeldt til UD, 26. nov 1935. «Råstofftilførslen til Italia.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 6496/Bind V || Fra Irgens til UD, 27. nov 1935. «Italia – Etiopia. Mulig utvidelse sanksjonene til petroleum og kull.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 6488/ Bind IV

³⁰⁵ Lyttelton 2002: 126

³⁰⁶ Bakke 2016: 58-59

³⁰⁷ Blinkhorn 2006: 63

Etiopia.³⁰⁸ Sanksjonene ble opphevet i juni, og Norge var blant de første landene til å gjenoppta handelen med Italia.³⁰⁹ Clearingavtalen, som ble inngått før sanksjonene trådte i kraft, krevde at Norge importerte en viss mengde varer og Irgens var derfor vel så opptatt av italiensk eksport til Norge som norsk eksport til Italia, sommeren 1936.³¹⁰

«Konge av Italia Keiser av Etiopia»

Irgens var sterkt imot Italias krigføring i Etiopia. Han skrev i april 1936 at han håpet Italia snart ville slite, så de «ikke får nogen varig glede av den urettferdige erobring.»³¹¹ Arbeidet han gjorde for økt handelsvirksomhet ble dermed ikke gjort av noen annen grunn enn at det gagnet norsk økonomi. Da Italia fikk kontroll over Addis Abeba, 5.mai 1936,³¹² tok den italienske kongen tittelen: «Av Guds Nåde og Nasjonens Vilje Konge av Italia Keiser av Etiopia».³¹³ Kort tid etter frarådet Johannes Irgens Norge mot å bruke den nye italienske keisertittelen og anbefalte at avventet stormaktenes avgjørelse.³¹⁴ Siden tittelen var blitt til gjennom erobring og brudd på forbundspakten, som Italia selv hadde undertegnet, mente Irgens at Norge ikke kunne anerkjenne den. Samtidig var Norge en småstat som dermed måtte forholde seg til det stormaktene gjorde.³¹⁵

I forbindelse med tituleringen av den italienske kongen fikk Johannes Irgens, i følge sin sønn, sin eneste samtale av noen betydning med Mussolinis svigersønn, utenriksminister Ciano.³¹⁶ Den etiopiske keiser, Haile Selassie, hadde telegrafert til Kong Haakon VII 27. desember 1937, der han forespurte Norges holdning til Italia og Etiopia. I følge Halvdan Koht, skal kongen ha svart at han forholdt seg til regjeringens avgjørelse om å avvente stormaktenes stilling til saken,³¹⁷ som Irgens hadde anbefalt i mai 1936.³¹⁸ Mussolini var svært misfornøyd med standpunktet til den norske kongen og omtalte ham i det fascistiske

---

³⁰⁸ Fra Irgens til U D, 11.mai. 1936. «Italia-Etiopia.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7442/Bind II

³⁰⁹ Bakke 2016: 84

³¹⁰ Fra Irgens til UD, 9.juli 1936. «Kompensasjonstørrfisk» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0029/Mappe: Kompensasjonsforetn. Tørrfisk/sjøfly 1935-1937

³¹¹ Fra Irgens til UD, 14.april 1936. «Krigen Italia-Etiopia.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7442/Bind II

³¹² Lyttelton 2002: 126

³¹³ Fra Irgens til UD, 19.mai 1936. «Italia-Etiopia. Nytt dekret om Kongens titel ved promulgering av lover ets.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7442/Bind II

³¹⁴ Fra Irgens til UD, 29.mai 1936. «Italia-Etiopia. Anerkjennelse av den italienske keisertittel.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7442/Bind II

³¹⁵ Fra Irgens til UD, 29.mai 1936. «Italia-Etiopia. Anerkjennelse av den italienske keisertittel.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7442/Bind II

³¹⁶ Irgens 1952: 146

³¹⁷ Utenriksmelding nr 13 for 1938, fra UD, 6.jan 1938. «Etiopia-spørsmålet.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1937/Boks 9163

³¹⁸ Fra Irgens til UD, 29.mai 1936. «Italia-Etiopia. Anerkjennelse av den italienske keisertittel.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7442/Bind II

bladet *Il Popolo d'Italia* som: «Hans Majestet Kongen av Norge, Negus` beskytter».³¹⁹

Utenriksminister Ciano kalte minister Irgens hjem til seg og var opprørt over uttalelsene fra den norske kongen. Da skal Irgens ha svart:

Nei, Excellence, her er det mig som må protestere! Det som er foregått er at min suveræn på , konstitusjonelt og protokollært uangripelig vis har underskrevet et av det norske Utenriksdepartement utarbeidet dokument. Og så kommer en av Deres statskontrollerte aviser – se her – og vover å trekke min Konges navn inn i dette. Jeg protesterer mot denne utilbørlichkeit: si *det* til Deres Herr svigerfar!³²⁰

Denne samtalen har ikke blitt sitert i rapportene jeg har undersøkt, men den er blitt omtalt i mer behersket språk i utenriksmeldingen Halvdan Koht skrev 6.januar 1938. I følge utenriksmeldingen, la Irgens frem for Ciano den norske regjeringens bestemmelser om å avvente til stormaktene hadde tatt sin avgjørelse, han trakk frem de gode handelsforbindelsene mellom Norge og Italia og at det var Norge som burde være opprørt over hvordan Kong Haakon var blitt behandlet i saken.³²¹ I offentlige dokumenter sies ikke alt, og i diplomatiets kretser skulle man alltid opptre korrekt og etter satte normer og regler. «Stortingsmeldingen er noe annet enn privatbrevet», som Knut Kjeldstali skriver.³²² Rapporten fra minister Irgens til UD kan derfor ha sett annerledes ut enn historien familiefaren, Irgens, fortalte hjemme. Det er imidlertid ingen tvil om at Irgens holdning til nettopp tituleringen av den italienske kongen var som sønnen beskrev.

«Mussolini kastet sig i armene på Hitler»

Tyskland brydde seg ikke om hvordan Italia hadde erobret Etiopia. I oktober 1936 bekreftet Irgens at Tyskland hadde anerkjent det italienske keiserdømmet.³²³ Tyskland og Italia hadde nærmet seg hverandre siden mai 1935, og i 1936 importerte Italia 2/3 av sitt årlige kullforbruk fra Tyskland, som var av helt avgjørende betydning for italienerne. Italia ble presset av sanksjonene fra Folkeforbundet og i januar 1936 gav Mussolini, i håp om en allianse med Tyskland, uttrykk for at han støttet tyskernes interesser i Østerrike.³²⁴ Dette brøt drastisk med holdningene Mussolini tidligere hadde stått for i denne saken.³²⁵ Da tyskerne anerkjente det

---

³¹⁹ Utenriksmelding nr 13 for 1938, fra UD, 6.jan 1938. «Etiopia-spørsmålet.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1937/ Boks 9163

³²⁰ Irgens 1952:147

³²¹ Utenriksmelding nr 13 for 1938, fra UD, 6.jan 1938. «Etiopia-spørsmålet.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1937/ Boks 9163

³²² Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget*. Oslo 1999: 176

³²³ Fra Irgens til UD, 28.okt 1936. «Tysklands anerkjennelse av Italias herredømme over Etiopia.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7442/Bind II

³²⁴ Lyttelton 2002: 125-127

³²⁵ Irgens 1952: 145

italienske keiserdømmet i Etiopia, i oktober 1936, var alliansen klar og Mussolini kalte den «Roma-Berlin Aksen».³²⁶ Det var dette Francis Irgens mente med at «Mussolini kastet sig i armene på Hitler».³²⁷

En stor del av grunnen til at Storbritannia og Frankrike ikke gjorde mer for å stanse Italia i Etiopia, var nettopp frykten for at Mussolini skulle alliere seg med Hitler hvis han ble presset for hardt. Den strategien feilet. Mussolini kunne blitt en viktig alliert mot Tyskland, men høsten 1937 hyllet Mussolini og Hitler hverandre under Mussolinis besøk i Tyskland. Hitler sa at de hadde funnet sammen i ekte vennskap og felles politisk samarbeid og han trakk frem deres nært beslektede politiske idealer.³²⁸ Irgens kunne ikke forstå at det var et tillitsfullt forhold mellom landene og var sikker på at Tyskland fortsatt husket Italias uttreden av Trippelalliansen under første verdenskrig.³²⁹ «Roma-Berlin Aksen» vokste seg sterkere og Irgens mente Mussolini stadig ble mer arrogant. På 15-årsdagen for marsjen mot Roma var det diplomatiske korpset innbudt til en enorm feiring med 250 000 mennesker til stede. Mussolini holdt der en tale som gjorde Irgens sterkt «antipatisk». Il Duce hånet kommunismen og de liberal-demokratiske stater og han uttalte at fascismen og det italienske folket var en enhet. Dette var ren løgn, i følge den norske ministeren. Irgens møtte aldri italienere utenfor fascistpartiet som ikke var lei Mussolini-regimet, men siden fascistene hadde all makt og gav store fordeler, beholdt de sin autoritet. Etter dette bestemte Irgens seg for å holde seg mest mulig borte fra fascistiske seremonier.³³⁰

Våren 1938 gikk Tyskland inn i Østerrike, «Anschluss» var et faktum. Den italienske kampen for Østerrikes selvstendighet ble gitt opp til fordel for den viktige alliansen med nazistene. Etter «Anschluss» skisserte legasjonssekretær Vangensten en tanke om at Hitler kanskje også hadde en «Drang nach dem Meer», mot havnen i Triest, og ikke bare «Drang nach Osten.»³³¹ Det var ingen tvil om at Tyskland var den sterkeste makten i alliansen, og i Italia ble Hitler, i følge Irgens, kalt «Il Duce del nostro Duce»,³³² lederen for vår leder. Den utenrikspolitiske degraderingen til Italia, misnøyen med de økonomiske forholdene i landet og

---

³²⁶ Blinkhorn 2006: 66

³²⁷ Irgens 1952: 146

³²⁸ Fra Arne Scheel til UD, 28.sept 1937. «Mussolinis besøk i Tyskland.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7442/Bind II

³²⁹ Fra Irgens til UD, 18.okt 1937. «Almindelig politikk.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7442/Bind II

³³⁰ Fra Irgens til UD, 29.okt 1937. «Fascismens årssdag 28/10-37.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7442/Bind II

³³¹ Fra Vangensten til UD, 1.april 1938. Mussolini og Anschluss, forhandlingene med England.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1937/Boks 9013/Bind I

³³² Fra Irgens til UD, 29.mars 1939. «Mussolinis siste tale.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1937/Boks 9013/Bind I

«det antisemitiske felttog» Mussolini hadde startet, hadde gjort ham lite populær.³³³

Krigsforberedelsene til stormaktene preget perioden og i Europa var det stadig en frykt for hva som ville være det neste. Mussolini skrøt av de eksepsjonelle opprustningene i Italia, våren 1939: «Dagsordenen er den følgende: mere kanoner, mere krigsskib, mere aeroplaner. Med hvilken som helst bekostning, med hvilke som helst middel, selv om man måtte gjøre tabula rasa med alt det som kalles det borgerlige liv.»³³⁴ Irgens var imidlertid overbevist om at det ikke var Italia som kom til å gjøre det neste steget, det ville Tyskland gjøre. Sommeren 1939 var det mange nordmenn i Roma som spurte den norske ministeren om det ville bli krig. På det svarte han at kun én mann visste, nemlig Hitler. Den norske ministeren så Tyskland-Polen som det største farepunktet.³³⁵ Det skulle vise seg å være en riktig antakelse.

4.3 Avslutning

De ti første årene Irgens var minister i Roma skjedde det lite i den italiensk-norske relasjonen som påvirket norske interesser nevneverdig. Derfor handlet mye av rapporteringen fra legasjonen til UD i denne perioden om å beskrive forholdene i Italia og utviklingen av det fascistiske regimet. Jeg har i dette kapittelet nyansert Francis Irgens kategorisering av sin fars forhold til fascistregimet. Jeg hevder at de norske diplomatene viste en skeptisk interesse overfor Mussolini i begynnelsen, på tross av at de tidlig erfarte at det ble etablert et diktatur. Forargelsen Francis Irgens mener var til stede helt fra begynnelsen, hevder jeg ikke dukket opp i stor grad før etter drapet på Matteotti, sommeren 1924. Fra da utviklet despotiet seg og Mussolini gjorde innstramminger i samfunnet. Den tilsynelatende enstemmigheten som kunne oppleves i nasjonalforsamlingen og i samfunnsbildet var derfor ikke reell, men et produkt av frykten regimet skapte. Allikevel rapporterte minister Irgens om et godt forhold til Mussolini. De norske diplomatene var positive til de store prosjektene som fikk folk i arbeid, kommunistene ble fjernet og streikene opphørte. Slike positive bemerkninger ble rapportert gjennom store deler av mellomkrigstida, selv om Irgens og Vangensten til tider ikke kunne utstå regimet.

Irgens sammenliknet situasjonen i Italia, i 1924, med Norge. Opptøyer, streik og stridigheter var også en del av hverdagen i Norge og noen mente det burde slås hardere ned på. Irgens mente derimot at den norske regjering, ordensmakt og politi fikk større autoritet på grunn av deres måtehold fra å gripe inn for tidlig og for hardt. Ministeren skrev at den norske

---

³³³ Fra Irgens til UD, 28.des 1938. «Forholdet Italia-Frankrike.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1937/Boks 9030/Mappe 2: Middelhavsproblemer

³³⁴ Fra Irgens til UD, 29.mars 1939. «Mussolinis siste tale.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1937/Boks 9013/Bind I

³³⁵ Fra Irgens til UD, 19.april 1939. «Krigsspørsmålet.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1937/Boks 9013/ Bind I

«'Samfundshjælpen' er en ypperlig, ja en nødvendig institution, at besidde likeoverfor de revolutionære krefter», men de måtte ikke brukes for tidlig, og de måtte ikke bli fascistiske.³³⁶ Han var dermed tidlig tydelig på sin personlige holdning overfor fascismen.

Fra 1933 ble alle mer oppmerksomme på Tyskland. Irgens prøvde å overbevise den norske regjeringen om at de måtte ruste opp,³³⁷ men den norske ministerens anbefalinger ble ikke fulgt. Daværende stats- og utenriksminister, Johan Ludwig Mowinckel, mente sanksjonspolitikken i Folkeforbundet var det som kunne dra Norge inn i en europeisk storkrig. Det viktigste for Norge måtte derfor være å fjerne seg fra sanksjonsforpliktelsene og komme tilbake til nøytralitetslinjen fra 1. verdenskrig.³³⁸ I denne forbindelse uttrykte den danske utenriksministeren, Peter Munch, sin antakelse om at det ville bli tatt dårlig imot hos stormaktene hvis man trakk seg fra sanksjonsforpliktelsene.³³⁹ Storbritannia hadde reagert på Hitlers maktovertakelse med å fortsette nedrustningen.³⁴⁰ Norge var en småstat og kunne ikke sette makt bak sin vilje. Internasjonal anerkjennelse ble dermed søkt gjennom idealistiske holdninger om fred og nedrustning,³⁴¹ selv om en stor del av grunnen til nedrustningen var den svake økonomiske situasjonen landet var i. Norge hadde ikke økonomi til å ruste opp.³⁴² Irgens` oppfordring om å ruste opp passet derfor dårlig med norsk nøytralitetspolitikk, fredsideologi og tradisjonen med å følge Storbritannia. Forsvarsrådet³⁴³ var enige med Irgens i at det kunne bryte ut krig innen forholdsvis kort tid, men de trodde ikke at Norge eventuelt ville bli innblandet. Deres holdning var, som Mowinckel, at Norge måtte beholde nøytraliteten hvis krigen først skulle bryte ut.³⁴⁴ Norge forble derfor i Folkeforbundet og i 1935-36 måtte de delta i sanksjonene mot Italia.

Etiopiakrigen var det som virkelig frembrakte den store forakten for det fascistiske regimet, blant de norske diplomatene i Roma. Irgens kalte erobringen urettferdig og han håpet at italienerne ville slite.³⁴⁵ Han rådet Norge til å ikke anerkjenne den Italienske kongen som

---

³³⁶ Fra Irgens til utenriksminister Michelet, 25.juni 1924. «Indre italiensk politik» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7313/Bind I

³³⁷ Fra Irgens til UD, 14.juli 1933, «Generelle utenrikspolitiske betraktninger. Norges militærpolitiske stilling.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0017/Mappe: Norge: forsvarsvesen

³³⁸ Ørvik 1960: 231

³³⁹ Ibid: 221

³⁴⁰ Kissinger 1994: 291

³⁴¹ De Carvalho and Neumann 2015: 36-37

³⁴² Haug 2008: 56

³⁴³ Forsvarsrådet ble etablert i 1933 som et bindeledd mellom den politiske og militære ledelsen. Hentet fra Ørvik 1960: 226

³⁴⁴ Ørvik 1960: 229

³⁴⁵ Fra Irgens til UD, 14.april 1936. «Krigen Italia-Etiopia.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7442/Bind II: jan 36-nov 37

Keiser av Etiopia,³⁴⁶ men var samtidig tydelig på at Norge måtte forholde seg til stormaktenes avgjørelser.³⁴⁷ Både ved forhandlingene om sanksjoner før krigen og i forbindelse med tituleringen av den italienske kongen etter krigen gav han uttrykk for denne småstatsholdningen.³⁴⁸ Rollen som den norske statens representant var som støpt inn i ryggmargen til Johannes Irgens. Den nærmeste tiden før Etiopiakrigen, og frem til han pensjonerte seg i 1939, var preget av italiensk maktpolitikk og samarbeid med nazistene. Dette stod i sterk kontrast til hva Irgens selv stod for, men i denne tiden arbeidet han intenst for å opprettholde det gode forholdet mellom Norge og Italia for å utvikle handelen mellom landene. Så sent som i mars 1939 spurte minister Irgens om det norske Stortings presidentskap kunne sende en hilsen til det nye kammer som ble valgt inn i parlamentet i Italia. Irgens tok avstand fra det faktum at representantene ikke var valgt ved frie valg, men gjennom hele karrieren så den norske ministeren viktigheten av et godt forhold til de italienske myndighetene for å opprettholde handelsvirksomheten.³⁴⁹

---

³⁴⁶ Fra Irgens til UD, 29.mai 1936. «Italia-Etiopia. Anerkjennelse av den italienske keisertittel.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7442/Bind II

³⁴⁷ Fra Irgens til Statsminister Mowinckel. 23.nov 1933. «Samtale med Mussolini om nuværende politiske situasjon.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/ Bind I || Fra Irgens til UD, 17.juli 1935. «Italia-Etiopia m.v.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 6486/Bind I

³⁴⁸ Fra Irgens til UD, 29.mai 1936. «Italia-Etiopia. Anerkjennelse av den italienske keisertittel.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7442/Bind II || Bakke 2016: 26

³⁴⁹ Fra Irgens til UD, 7.mars 1939. «Åpning av Camera dei Fasci e delle Corporazioni, 23/3 – 1939.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1937/Boks 9013/ Bind I

Kapittel 5. Konklusjon

Hvordan arbeidet de norske diplomatene i Roma mellom 1922 og 1939? Hvilke holdninger hadde diplomatene til fascistregimet og i hvilken grad hadde diplomatene noen påvirkning på norsk utenrikspolitikk? I denne avsluttende delen samler jeg trådene og trekker frem hovedpunktene fra studien om de norske diplomatene i Roma. Jeg løfter blikket og ser på hvordan minister Irgens forholdt seg til norsk utenrikspolitikk og i hvilken grad han påvirket denne. I tillegg trekker jeg inn noen samtidige eksempler fra andre norske legasjoner og viser med det at diplomatenes arbeidsmetoder i Roma liknet det norske diplomatiet for øvrig, og at norske diplomater hadde reell påvirkningskraft.

5.1 Diplomatenes arbeid

Etter å ha gjennomgått nesten 20 år med rapporter fra den norske legasjonen i Roma har jeg fått et innblikk i arbeidshverdagen minister Irgens og legasjonssekretær Vangensten hadde. Den norske ministerens arbeidsdager minner om beskrivelsen Harold Nicolson gjorde av britiske ambassadører i *Diplomacy*.³⁵⁰ Nicolson's beskrivelse var ikke ment for en spesiell stasjon, med andre ord mente han at stasjonssjefene i de ulike land arbeidet på liknende måter. Vi kan ikke slutte at alle norske stasjonssjefer arbeidet på samme måte, men eksempelet Irgens viser at det er likheter.

Diplomatenes oppgave var å representere Norge og beskytte norske interesser. Informasjonsinnhenting var i det daglige en viktig del av arbeidet, for at norske myndigheter skulle kunne ta utenrikspolitiske avgjørelser.³⁵¹ Minister Irgens leste både italienske og norske aviser for å holde seg oppdatert, og han rapporterte til UD om det var noe nyttig. Han var ofte til stede i nasjonalforsamlingen og han møtte italienske politikere for å innhente informasjon eller forhandle. På ettermiddagene var det ofte selskapeligheter med det diplomatiske korpset, politikere eller næringslivet. Etterpå var det viktig å telegrafere til UD så fort som mulig for at rapporten skulle bli nøyaktig. Andre oppgaver som tilfalt utenriksstasjonene kunne være å delta i delegasjoner til konferanser eller å representere Norge ved store begivenheter, som kongelige bryllup.³⁵²

Diplomatiforsker Geoffrey R. Berridge bekrefter at ambassadene har vært sentrale i mellomstatlige forhold og at informasjonsinnhenting har vært en av de viktigste oppgavene til

---

³⁵⁰ Nicolson 1939: 195-196

³⁵¹ Skrevet av Waldemar Foss, 24.08.1906. «Instruksjon for gesandtskaberne» i RA/S-2259/ Arkivnøkkel 1906/ Boks 211, Mappe: Gesandtskapsinstrukser av 25.aug 1906. Forarbeider m.v.

³⁵² Irgens 1952:132-133

diplomatene.³⁵³ For de norske diplomatene i Roma var den politiske debatten i nasjonalforsamlingen og den offentlige meningsutvekslingen i den italienske pressen tradisjonelt viktige arenaer for å innhente informasjon. I nasjonalforsamlingen kunne de overvære politiske diskusjoner og de ulike avisene beskrev saker med ulike synspunkt. Da Mussolini etablerte det fascistiske diktaturet endret dette seg. Den italienske pressen ble kneblet og skrev kun det fascistregimet ønsket å lese. Diplomatene mistet dermed en god kilde til informasjon. Utkastingen av opposisjonen fra nasjonalforsamlingen førte til at de som ble sittende var en lydige og enstemmig samling av Mussolinis støttespillere. Tilstedeværelsen i nasjonalforsamlingen gav derfor ikke lenger like godt utbytt for diplomatene. Kildemessig måtte Irgens` og Vangenstens relasjoner med politikere og andre diplomater, i større grad enn tidligere, utfylle nasjonalforsamlingen og pressen. De nordiske ministrene samarbeidet tett og de hadde også mye kontakt med andre småstaters representanter, som Nederland og Sveits. Hver for seg innhentet de informasjon som de delte med hverandre. Dette samarbeidet var avgjørende for å kunne gi utfyllende rapporter til hjemlandet.

Ensrettingen i det italienske samfunnet skilte seg fra de demokratiske landene i Europa i samtida. Der var gjerne pressen fortsatt brukbar som kilde til informasjon og nasjonalforsamlingen bestod av flere partier. Som nevnt var adgangstegn til Stortinget noe av det første utenlandske diplomater fikk da de ankom Norge³⁵⁴ og Irgens rapporterte også om mange møter i Overhuset og Underhuset da han arbeidet i London , 1905-1910.³⁵⁵ Etter 1. verdenskrig var Johannes Irgens og den norske minister i Frankrike, Fritz Wedel Jarlsberg, tidlig ute med å kreve norsk kompensasjon for innsatsen og tapene krigen medførte den norske handelsflåten. Kravet om Spitsbergen var sentralt for begge og Wedel Jarlsberg gikk direkte til den franske utenriksministeren for å tale Norges sak. Wedel Jarlsbergs forhandlinger med stormaktene i 1919 resulterte i Norges suverenitet over Spitsbergen.³⁵⁶ Frida Brende Jenssen beskriver hvordan den norske ministeren i Japan/Kina, Ludvig Aubert, i forbindelse med Manchuriakonflikten, møtte den japanske utenriksministeren³⁵⁷ og fra den norske legasjonen i Argentina beskrev Rolf Andvord flere handelspolitiske møter med daværende utenriksminister, Saavedra Lamas.³⁵⁸ Diplomatene tok del i det politiske livet der de var stasjonert og innhentet informasjon fra både pressen og politikere.

Handelspolitikk ble også sentralt for de norske diplomatene i Roma. Europeiske land

---

³⁵³ Berridge 2010: 117

³⁵⁴ Neumann og Leira 2005: 158

³⁵⁵ Irgens 1952: 38

³⁵⁶ Wedel Jarlsberg 1932: 367-368 og 373 || Irgens 1952: 124

³⁵⁷ Brende Jenssen 2016: 32

³⁵⁸ Andvord 1964: 120

hadde slitt økonomisk i tiden etter 1. verdenskrig og i 1929 slo den store depresjonen inn. Starten av 1930-tallet var derfor en utfordrende tid økonomisk, også for Italia. Storbritannia hadde allerede i 1931 etablert en proteksjonistisk handelspolitikk og de krevde at Norge skulle importere mer fra britene hvis de skulle opprettholde importen fra Norge.³⁵⁹ Italia gjorde som Storbritannia og krevde at Norge skulle handle mer fra Italia hvis de skulle opprettholde tørrfiskimporten fra Norge.³⁶⁰ Handelspolitikk hadde vært en liten del av diplomatenes virke på 1920-tallet, men Italias handelspolitiske retningsforandring gjorde det til et stort og viktig arbeidsfelt på 1930-tallet. Både Irgens og Vangensten var i 1933-1934 i hyppige møter med italienske politikere³⁶¹ og Mussolini personlig³⁶² for å tale den viktige tørrfiskhandelens sak. Tørrfisk ble allikevel en del av clearingavtalen, men etter mye arbeid av de norske diplomatene ble tørrfiskhandelen satt i en særstilling i avtalen.³⁶³ Sanksjonene under Etiopiakrigen hindret Norge fra å handle med Italia, men da handelssanksjonene ble opphevet arbeidet Irgens intenst for at Norge skulle gjenoppta tørrfiskeksporten. Sjøfly, jagerfly og motortorpedobåter var da aktuelle importartikler fra Italia som kompensasjon.³⁶⁴

De norske diplomatenes arbeid i Roma stemmer overens med faglitteraturen Harold Nicolson skrev i samtida. Overgangen til det fascistiske diktaturet endret imidlertid forutsetningene for informasjonsinnhenting for diplomatene. Hitlers maktovertakelse og Italias handelspolitiske retningsendring og maktlyst, på begynnelsen av 1930-tallet, endret også måten de norske diplomatene rapporterte til UD. Informativ rapportering om utviklingen i samfunnet ble byttet ut med et tydeligere fokus på norske interesser. Både sikkerhet og handel ble tillagt mer vekt. Som Omang beskrev,³⁶⁵ praktiserte diplomatene en relativ autonomi til å forhandle med mottakerstaten og anbefale løsninger for UD. Som ambassadør i Sovjetunionen under 2. verdenskrig, fikk Rolf Andvord til og med beskjed om at «regjeringen finner å burde overlate ambassadør Andvord å handle efter beste skjønn.»³⁶⁶

---

³⁵⁹ Fure 1996: 174-175

³⁶⁰ Fra Irgens til UD, 9.juni 1934. «Norsk/italienske handelsforbindelser.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0024/Mappe: Norges handelsomsetning med Italia i sin alm. 1916-1934

³⁶¹ Mappe: Norges handelsomsetning med Italia i sin alm. 1916-1934 i RA/S-6161/D/Da/Boks L0024

³⁶² Fra Irgens til UD, 4.juli 1934. «Norsk-italienske handelsforbindelser» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0024/Mappe: Norges handelsomsetning med Italia i sin alm. 1916-1934 || Fra Irgens til UD, 12.nov 1934. «Norsk/italienske handelsforbindelser. Samtale Mussolini.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0028/Mappe: Forhandl. m/Italia om avsluttende clearingavt. 1934.

³⁶³ Fra Irgens til UD, 12.juni 1935. «Forhandlingene. Delegasjonens forslag.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0028/Mappe: Forhandl. m/Italia om avsluttede handels- og clearingavt. III 1935

³⁶⁴ Mappe: Kompensasjonsforetn. Tørrfisk/sjøfly 1935-1937 i RA/S-6161/D/Da/Boks L0029 || Mappe: salg av militærmateriale i RA/S-6161/D/Da/Boks 0017

³⁶⁵ Omang 1954: 10-12

³⁶⁶ Andvord 1964: 119-123 og 188-189

5.2 Påvirkning på norsk utenrikspolitikk

Geoffrey R. Berridge hevder at det er en viss fare for diplomater «to go native», hvis de blir på ett sted over lengre tid. Med det mener han at de gradvis sympatiserer mer med mottakerstaten enn hjemstaten.³⁶⁷ For å representere sitt hjemland godt måtte diplomatene komme litt på innsiden av folket og politikken der de var akkreditert. For å vinne tillitt måtte de også, til en viss grad, spille på lag med politikerne. Fra et slikt ståsted var det ikke nødvendigvis langt til å utvikle en sterkere sympati for mottakerstaten. Johannes Irgens var stasjonert i Italia i 17 år og Ove Vangensten var der i hele 23 år. Irgens uttalte selv, i 1934, at han var blitt «mere optatt av å søke å fremme Italias eksport til Norge» enn omvendt.³⁶⁸ Norge måtte importere en viss mengde varer fra Italia for at Italia skulle opprettholde den høye tørrfiskimporten fra Norge. Irgens` egentlige mål var derfor ikke italiensk eksport for Italias skyld, men for Norges skyld.

De norske diplomatene viste en skeptisk interesse for fascismen i begynnelsen, men etter drapet på Matteotti var de tydelig kritiske til det brutale regimet. Samtidig var de positive til en del praktiske ordninger fascistene etablerte, og Irgens støttet Mussolinis kamp for Østerrikes selvstendighet. Ved å studere Irgens` rapporter gjennom perioden skjønner en at han mislikte det fascistiske diktaturet sterkt, men han ønsket hele tiden å ha et godt forhold til de italienske politikerne. Når det var snakk om norske interesser, la han til side den ideologiske forargelsen. Irgens arbeidet derfor hardt for å oppnå best mulig vilkår for tørrfiskhandelen, som ble den viktigste handelspolitiske saken i forholdet mellom Italia og Norge i mellomkrigstida.

Også sikkerhetspolitisk spilte diplomatene en rolle for norske myndigheter. Norge hadde ingen etterretningstjeneste, så vurderingen den norske regjeringen gjorde av den internasjonale situasjonen, ble gjort på bakgrunn av informasjon fra blant annet de norske legasjonene.³⁶⁹ Johannes Irgens` anbefaling om å ruste opp, på grunn av «hitlerianismen»,<sup>370</sup> er et konkret eksempel, og er den rapporten som skiller seg tydeligst ut fra Irgens` tid som minister i Roma. Han var aldri før eller siden like eksplisitt i sine anbefalinger som han var i juli 1933 og dette var eneste gang han brøt så tydelig med rådende norsk utenrikspolitikk. Daværende stats- og utenriksminister Mowinckel så sanksjonsforpliktelsene i Folkeforbundet

---

³⁶⁷ Berridge 2010: 107-108

³⁶⁸ Fra Irgens til UD, 12.nov 1934. «Norsk/italienske handelsforbindelser. Samtale Mussolini.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0028/Mappe: Forhandl. m/Italia om avsluttende clearingavt. 1934.

³⁶⁹ Ørvik 1960: 136

³⁷⁰ Fra Irgens til UD, 14.juli 1933, «Generelle utenrikspolitiske betraktninger. Norges militærpolitiske stilling.» i RA/S-6161/D/Da/Boks L0017/Mappe: Norge: forsvarsvesen

som den største krigsfaren for Norge på starten av 1930-tallet, og han ønsket derfor reservasjon fra disse. Freds- og nedrustningspolitikken Norge førte i mellomkrigstida var basert på ideologi, men også på økonomi. Norge hadde ikke råd til å ruste opp.³⁷¹ Opprustningen minister Irgens etterlyste passet derfor dårlig med bildet av Norge som en fredsnasjon, men kanskje enda dårligere med den norske økonomien. Storbritannias første reaksjon på Hitlers maktovertakelse hadde vært å fortsette nedrustningen.³⁷² Norsk opprustning ville derfor eventuelt også bryte den tradisjonelle politikken med å følge britene. Den norske admiralstaben advarte i 1926 mot at Norge kunne risikere å bli angrepet fra sjøen, men Mowinckel mente at kun Storbritannia hadde mulighet til å angripe Norge på den måten, og de hadde egeninteresse av at ingen andre kontrollerte Norge. Det viktigste var derfor å ha et godt forhold til britene.³⁷³ Det var den same holdningen Irgens og Norge hadde da Mussolini krevde at «firemaktspakten» først skulle bli enige om nedrustning før det skulle tas opp i Folkeforbundet og igjen da handelssanksjonen overfor Italia skulle innføres.³⁷⁴ Som småstat hadde ikke Norge mulighet til å sette makt bak sin vilje og de ønsket å være nøytrale, men stadig avventet de stormaktenes, eller rettere sagt Storbritannias, avgjørelser.

Irgens` advarsel om «hitlerianismen» ble tatt til etterretning, men anbefalingen ble ikke fulgt. Nils Ørviks studie om norsk sikkerhetspolitikk i mellomkrigstida viser imidlertid at advarslene Irgens, Colban og Maseng sendte til UD satte i gang en prosess. Mowinckels forsøk på å få til en reservasjon mot sanksjonene i Folkeforbundet beviser at Etiopiakrigen ikke var det som startet den norske tilbaketrekingen fra forbundet. Ønsket om å skjerme seg fra sanksjonspolitikken hadde vært til stede blant norske politikere siden opprettelsen av forbundet, men fikk ny giv da krigsfaren ble meldt av erfarne norske diplomater i Europa i 1933.³⁷⁵ Det var den samme frykten for Hitler som gjorde at Irgens støttet Mussolini i kampen for Østerrikes selvstendighet.³⁷⁶ Irgens så mest sannsynlig det vestmaktene hadde sett, at Italia kunne bli en viktig alliert mot et fremtidig sterkt Tyskland, men Etiopiakrigen førte til den store forargelsen for det fascistiske regimet. 29. mai 1936 rådet ministeren Norge til å ikke anerkjenne den italienske keisertittelen,³⁷⁷ og frem til Irgens gikk av med pensjon uttrykte han sin store misnøye med det fascistiske regimet. Som den lojale og trygge

---

³⁷¹ Haug 2008: 59-60

³⁷² Kissinger 1994: 291

³⁷³ Riste 2005: 133

³⁷⁴ Fra Irgens til Statsminister Mowinckel. 23.nov 1933. «Samtale med Mussolini om nuværende politiske situasjon.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7441/Bind I || Bakke 2016 23-26

³⁷⁵ Ørvik 1960: 222-223

³⁷⁶ Irgens 1952: 145

³⁷⁷ Fra Irgens til UD, 29.mai 1936. «Italia-Etiopia. Anerkjennelse av den italienske keisertittel.» i RA/S-2259/Arkivnøkkel 1924/Boks 7442/Bind II

utenriktstjenestemannen han var, arbeidet han imidlertid helt til det siste med å opprettholde det gode forholdet til italienske myndigheter.

Fritz Wedel Jarlsberg skrev i sine memoarer at det var essensielt å ha en effektiv utenriktstjeneste. «Stormagtene kan tillate sig at la sig repræsentere av middelmaadigheter, for de har magt at sætte bak ordene. De smaa stater maa supplere denne magt ved sine repræsentanters dygtighet.»³⁷⁸ Johannes Irgens var en meget erfaren, dyktig og lojal utenriktstjenestemann, som i stor grad representerte rådende norske utenrikspolitikk der han var stasjonert. Det var fordi han ikke kunne stå inne for det norske standpunkt i Grønlandssaken at han forlot København til fordel for Roma, i følge ham selv.³⁷⁹ Én gang i løpet av sin tid i Roma gikk han i mot det rådende utenrikspolitiske standpunkt i Norge. Irgens` anbefaling om opprustning ble ikke fulgt og Norge innså for sent at de kom til å havne i en stormaktskonflikt.

Denne studien av de norske diplomatene i Roma, og de eksemplene jeg trekker frem fra andre samtidige legasjoner, viser at diplomatenes arbeidsmetoder i ulike land liknet hverandre. Diplomaterne brukte pressen og nasjonalforsamlingen til å innhente informasjon, de deltok i selskapeligheter og hadde kontakt med det diplomatiske korpset og de kom med anbefalinger til UD. Når det er sagt, skal jeg være forsiktig med å trekke for mange slutninger om norsk diplomati for øvrig, etter å ha studert Roma som eksempel. Studien viser imidlertid at utsendte norske diplomater spilte en betydelig rolle i norsk utenrikspolitikk i mellomkrigstida.

---

³⁷⁸ Wedel Jarlsberg 1932: 409

³⁷⁹ Irgens 1952: 129

Primærkilder

Riksarkivet i Oslo (RA)

Utenriksdepartementet (S-2259) - Arkivnøkkel 1906:

Boks 211

Boks 5186

Boks 6238

Boks 6303

Boks 6340

Utenriksdepartementet (S-2259) - Arkivnøkkel 1924:

Boks 6486

Boks 6488

Boks 6496

Boks 7313

Boks 7314

Boks 7315

Boks 7441

Boks 7442

Utenriksdepartementet (S-2259) - Arkivnøkkel 1937:

Boks 9013

Boks 9030

Boks 9163

Utenriksstasjonene, Ambassaden i Roma, Italia, 1905-1940 (S-6161)

Boks L0005

Boks L0010

Boks L0017

Boks L0024

Boks L0027

Boks L0028

Boks L0029

Boks L0030

Boks L0038

Litteratur

Andvord, Rolf. *Med hånden på hjertet*. Oslo 1964

Bakke, Bjørn Lien. *Norge og konflikten mellom Italia og Etiopia 1935-36*. Masteroppgave i historie. Trondheim 2016

Berg, Roald. *Norge på egen hånd 1905-1920*. Norsk utenrikspolitikks historie: Bind 2. Oslo 1995

Berg, Roald. *Norsk utanrikspolitikk etter 1814*. Oslo 2016

Berridge, Geoffrey R. *Diplomacy: Theory and practice. Fourth edition*. Basingstoke 2010

Black, Jeremy. *A history of diplomacy*. London 2010.

Blinkhorn, Martin. *Mussolini and Fascist Italy. Third edition*. New York 2006

Cotta, Maurizio & Luca Verzichelli. *Political institutions in Italy*. New York 2007

Dahl, Ottar. *Fra konsens til katastrofe: kapitler av fascismens historie i Italia*. Oslo 1996

De Carvalho, Benjamin and Iver B. Neumann. *Small state status seeking: Norway`s quest for international standing*. New York 2015

Emberland, Terje. *Da fascismen kom til Norge: Den nasjonale legions vekst og fall, 1927-1928*. Oslo 2015

Fure, Odd-Bjørn. *Mellomkrigstid 1920-1940*. Norsk Utenrikspolitikks historie: Bind 3. Oslo 1996

Galtung, Ingegerd og Alf R. Bjerke (red.) *Fra diplomatiets verden*. Oslo 1983

Hamilton, Keith og Richard Langhorne. *The practice of diplomacy: Its evolution, theory and administration*. London og New York 1995

Haug, Karl Erik. *Folkeforbundet og krigens bekjempelse: Norsk utenrikspolitikk mellom realisme og idealisme*. Doktorgradavhandlinger ved NTNU. Trondheim 2012

Haug, Karl Erik. «Stormaktsgarantier og kollektiv sikkerhetsgaranti 1918-1940» i *Selvstendig og beskyttet: Det stormaktsgaranterte Norge fra Krimkrigen til NATO*, redigert av Roald Berg. Bergen 2008.

Hauge, Sigvald og Iver B. Neumann, *Hva er diplomati*. Oslo 2011

Irgens, Francis. *En norsk diplomats liv: Minister Johannes Irgens 1869-1939*. Norge 1952

Jenssen, Frida Brende. *Norwegian foreign policy and the Sino-Japanese conflict 1931-1938* Masteroppgave i historie. Trondheim 2016.

Kissinger, Henry. *Diplomacy*. USA 1994

Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget*. Oslo 1999

Lie, Michael Strøm. *Fra mit liv som diplomat*. Oslo 1929

Lytelton, Adrian. *Liberal and fascist Italy 1900-1945*. New York 2002

Neumann, Iver B. *At home with the diplomats: Inside a European foreign ministry*. Ithaca and London 2012

Neumann, Iver B. «Diplomaten» i *Global politikk: Krig, diplomati, handel og nyhetsformidling i praksis*, redigert av Iver. B Neumann Oslo 2002

Neumann, Iver B. og Halvard Leira. *Aktiv og avventende: Utenrikstjenestens liv 1905-2005*. Oslo 2005

Nicolson, Harold. *Diplomacy*. London 1939.

Nolan, Cathal J. *The Greenwood Encyclopedia of International relations. Volume 1 A-E*. London 2002

Omang, Reidar.

- *Utenrikstjenesten*. Oslo 1954
- *Norsk Utenrikstjeneste: Grunnleggende år*. Oslo 1955
- *Norsk Utenrikstjeneste II: Stormfulle tider 1913-1928*. Oslo 1959

Riste, Olav. *Norway`s foreign relations – A history*. Oslo 2005

Satow, Sir Ernest. *Satow`s Guide to Diplomatic Practice*, Edited by Lord Gore-Booth. London 1979

Sørensen, Øystein. *Drømmen om det fullkomne samfunn: Fire totalitære ideologier – én totalitær mentalitet?* Oslo 2010.

Utenriksdepartementet. *Innstilling I. Fra Utenrikskommisjonen av 1919-1920. Organisasjon av Norges diplomatiske og konsulære representasjon*. Kristiania 1920.

Valaker, Tormod: «*Litt fascisme, hr. statsminister!*» *Historien om den borgerlige pressen og fascismen*. Oslo 1999.

Vogt, Benjamin. *Efter 1910*. Oslo 1945

Wedel Jarlsberg, Fredrik. *Reisen gjennom livet*. Oslo 1932

Williamson, David G. *The Age of the Dictators: A Study of the European Dictatorships. 1918-1953*. Great Britain 2007

Ørvik, Nils.

- *Sikkerhetspolitikken 1920-1939: fra forhistorien til 9.april 1940. Bind I: Solidaritet eller nøytralitet.* Oslo 1960
- *Sikkerhetspolitikken 1920-1939: fra forhistorien til 9.april 1940. Bind II: Vern eller vakt.* Oslo 1961

Internettkilder:

Bratsberg, Terje. *Johannes Irgens.* Norsk biografisk leksikon 13.02.2009. Hentet 9.mai 2017 fra http://nbl.snl.no/Johannes_Irgens

Ekrheim, Helga Sverdrup og Olav Ekrheim. *Norges filologer og realister.* Stavanger 1933. Hentet 20.03.2017 fra <http://www.nb.no/nbsok/nb/64b94b86f9d5deeacdc82fafa860189c?index=1#549>

SUOMEN SUURLÄHETYSTÖ, Rooma. *Historia: Suomalaisedustus Italiaan* (Finlands Ambassade, Roma. *Historie: Finsk representasjon i Italia*). Hentet 17.04.2017 fra <http://www.finland.it/public/default.aspx?nodeid=35720&contentlan=1&culture=fi-FI>

Uten forfatter, *Camillo Benso Di Cavour.* Store norske leksikon 14.februar 2009. Hentet 27.04.2017 fra http://snl.no/Camillo_Benso_di_Cavour

Uten forfatter, *Studentene fra 1897: Biografiske opplysninger samlet til 50-års jubileet 1947.* Bergen 1948. Hentet 20.03.2017 fra <http://www.nb.no/nbsok/nb/37bba616fba98ab21485f539096e6022?index=12#135>